الیه یصعد الکلم الطیب والعمل الصالح یرفعه
مقالات الصوفیه
شاه تراب علی کاکوروی

بسم الله الرحمن الرحیم

بعد حمد خدائی که از نوع بشر انبیا را برگزید و اولیا را متابع ایشان گردانید و پس از نعت
رسولی که بکمال محبوبیت بدرجه خاتم النبوتی رسید و در دنیا و عقبی هادی مضلان
و شفیع عاصیان گردید میگوید فقیر راهی بنده درگاه باسطی تراب علی ولد حضرت
قدوة العارفین و راس الکاملین زبدة المحققین و الموحدین کالشیخ الاکبر الملقب بالغیب
بصاحب الستر شاه محمد کاظم قلندر العلوی قدس الله سره الاکبر که این مختصریست
مشتمل بر اقوال بزرگان دین و کلام اولیای پیشین مستنبط از کتاب تذکرة الاولیا
و نفحات و رشحات وغیره که اکثر از آن در ابتدای حال حضرت قبله گاهی و کعبه گاهی
موصوف از تذکرة الاولیا برای تعلیم مریدان و تلقین طالبان برچیده بودند چنانچه از اول
کتاب تا آخر قول منصور حلاج بعینه و بتمامها است و از قول ابو الحسن خرقانی
تا آخر کتاب استخراج کرده این خاکپای درویشان است که بعد وفات حضرت والد
مرحوم التقاط انفاد و مقالات الصوفیه نام نهاد امید از خوانندگان فایده یابندگان آن است

بجناب حضرت صاحب را قدس سرہٗ بفاتحہ یاد آرند بعدہٗ بنام فقیر دست دعا بردارند

تا فیضیاب و داخل ثواب شوند۔

حضرت امام جعفر صادق رضی اللہ عنہ

اویس قرنی رحمۃ اللہ علیہ حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ مالک دینار رحمۃ اللہ علیہ

محمد واسع رحمۃ اللہ علیہ حبیب عجمی رحمۃ اللہ علیہ ابو حازم مکی رحمۃ اللہ علیہ

عتبہ بن الغلام رحمۃ اللہ علیہ رابعہ بصری رحمۃ اللہ علیہا فضیل بن عیاض رحمۃ اللہ علیہ

ابراہیم ادہم رحمۃ اللہ علیہ بشر حافی رحمۃ اللہ علیہ ذوالنون مصری رحمۃ اللہ علیہ

بایزید بسطامی رحمۃ اللہ علیہ سفیان ثوری رحمۃ اللہ علیہ شقیق بلخی رحمۃ اللہ علیہ

احمد حنبل رحمۃ اللہ علیہ داؤد طائی رحمۃ اللہ علیہ حارث محاسبی رحمۃ اللہ علیہ

ابو سلیمان دارانی رحمۃ اللہ علیہ حاتم اصم رحمۃ اللہ علیہ عبد اللہ تستری رحمۃ اللہ علیہ

معروف کرخی رحمۃ اللہ علیہ سری سقطی رحمۃ اللہ علیہ فتح موصلی رحمۃ اللہ علیہ

احمد حواری رحمۃ اللہ علیہ احمد خضرویہ رحمۃ اللہ علیہ ابو تراب نخشبی رحمۃ اللہ علیہ

یحییٰ معاذ رازی رحمۃ اللہ علیہ شاہ شجاع کرمانی رحمۃ اللہ علیہ یوسف ابن الحسین رحمۃ اللہ علیہ

ابو حفص حداد رحمۃ اللہ علیہ حمدون قصار رحمۃ اللہ علیہ منصور عمار رحمۃ اللہ علیہ احمد عاصم انطاکی رحمۃ اللہ علیہ

عبد الرحمن حسین رحمۃ اللہ علیہ جنید بغدادی رحمۃ اللہ علیہ عمرو ابن عثمان مکی رحمۃ اللہ علیہ

ابو سعید خراز رحمۃ اللہ علیہ ابو الحسن نوری رحمۃ اللہ علیہ ابو عثمان حیری رحمۃ اللہ علیہ

ابو محمد رویم رحمۃ اللہ علیہ ابن عطا رحمۃ اللہ علیہ عبد اللہ بن الجلا رحمۃ اللہ علیہ

ابراہیم بن داؤد رقی رحمۃ اللہ علیہ یوسف اسباط رحمۃ اللہ علیہ ابو یعقوب نہر جوری رحمۃ اللہ علیہ

سمنون محب رحمۃ اللہ علیہ ابو محمد مرتعش رحمۃ اللہ علیہ ابو عبد اللہ محمد بن الفضل رحمۃ اللہ علیہ

ابوالحسین پوشنگی رحمۃ اللہ علیہ محمد بن علی حکیم ترمذی رحمۃ اللہ علیہ خواجہ ابوبکر وراق رحمۃ اللہ علیہ
عبداللہ منازل رحمۃ اللہ علیہ ابوعلی سہل اصفہانی رحمۃ اللہ علیہ ابوالخیر نساج رحمۃ اللہ علیہ
ابوالخیر اقطع رحمۃ اللہ علیہ ابوحمزہ خراسانی رحمۃ اللہ علیہ احمد بن مسروق رحمۃ اللہ علیہ
عبداللہ بردعی رحمۃ اللہ علیہ عبداللہ مغربی رحمۃ اللہ علیہ ابوعلی جرجانی رحمۃ اللہ علیہ
ابوبکر کتانی رحمۃ اللہ علیہ عبداللہ خفیف رحمۃ اللہ علیہ خواجہ ابومحمد جریری رحمۃ اللہ علیہ حسین منصور حلاج رحمۃ اللہ علیہ
خواجہ عبداللہ مبارک رحمۃ اللہ علیہ امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ محمد سماک رحمۃ اللہ علیہ
ابوالحسن خرقانی رحمۃ اللہ علیہ ابوسعید ابوالخیر رحمۃ اللہ علیہ ابراہیم خواص رحمۃ اللہ علیہ
ابراہیم شیبانی رحمۃ اللہ علیہ ابوبکر طمستانی رحمۃ اللہ علیہ ابوحمزہ بغدادی رحمۃ اللہ علیہ
ابومحمد شعیب رحمۃ اللہ علیہ خواجہ ممشاد دینوری رحمۃ اللہ علیہ ابوالحسن الصائغ رحمۃ اللہ علیہ
ابوبکر واسطی رحمۃ اللہ علیہ ابوبکر شبلی رحمۃ اللہ علیہ ابوعلی ثقفی رحمۃ اللہ علیہ
ابوجعفر خالدی رحمۃ اللہ علیہ ابوعلی رودباری رحمۃ اللہ علیہ ابوالحسن حصری رحمۃ اللہ علیہ
خواجہ اسحٰق کازرونی رحمۃ اللہ علیہ خواجہ ابوعثمان سیاری رحمۃ اللہ علیہ ابوعثمان مغربی رحمۃ اللہ علیہ
ابوالقاسم نصیرآبادی رحمۃ اللہ علیہ ابوالعباس نہاوندی رحمۃ اللہ علیہ ابونصر سراج رحمۃ اللہ علیہ
ابوالقاسم قصار رحمۃ اللہ علیہ ابوالفضل حسن رحمۃ اللہ علیہ ابوعلی دقاق رحمۃ اللہ علیہ
ابوعبداللہ المصری رحمۃ اللہ علیہ ابومحمد الراسبی رحمۃ اللہ علیہ ابوالقاسم مصری رحمۃ اللہ علیہ
ابوالحسین شیروانی صغیر رحمۃ اللہ علیہ ابوعبداللہ مختار ہروی رحمۃ اللہ علیہ ابوبکر بن عبداللہ الطوسی نساج
حجۃ الاسلام محمد غزالی رحمۃ اللہ علیہ شیخ احمد غزالی برادر حجۃ الاسلام رحمۃ اللہ خواجہ عبدالخالق غجدوانی
خواجہ علی رامیتنی قدس اللہ سرہٗ خواجہ بہاؤالدین نقشبند قدس اللہ سرہٗ خواجہ محمد پارسا قدس سرہٗ
مولانا عارف ریوگری رحمۃ اللہ علیہ خواجہ علاؤالدین عطار رحمۃ اللہ علیہ خواجہ حسن عطار رحمۃ اللہ علیہ

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله رب العالمین الرحمن الرحیم والصلوة علی رسوله محمد وآله واصحابه اجمعین کلمات چند
از سخنان اهل طریقت که در کتاب تذکرة الاولیا مذکور بود بر قلم نوشتم شاید اگر توفیق موافق شود
و بر یک سخن آن عمل دست دهد بسند است ما را در دنیا و آخرت امام جعفر صادق رضی الله عنه
فرمود که هرکه گوید خدای تعالی بر چیزیست یا در چیزیست یا از چیزیست او کافر گردد و گفت معصیتی
که بنده را بحق نزدیک گرداند اول آن ترس بود و آخر آن عذر و هر طاعتی که اول آن امن بود
و آخر آن عجب بود آن طاعت بنده را از خدای تعالی دور کند زیرا که مطیع با عجب عاصی بود
و عاصی با عذر مطیع پرسیدند درویش صابر فاضلتر یا توانگر شاکر گفت درویش صابر که توانگر را
دل بکیسه بود و درویش را با خدا و در معنی آیه یختص برحمته من یشاء فرمود خاصه گرداند
برحمت خود هر کرا خواهد و واسطه و علل از میان برداشته تا دانند که عطای محض است و فرمود
مومن آنست که ایستاده است با نفس خویش و عارف آنست که ایستاده است با خداوند خویش
و الهام از اوصاف مقبولانست و باستدلال شناختن کندی الهام بود و علامت راندگانست

و گفت مکر خدا در بنده پنهان‌تر است از رفتن مورچه بر سنگ سیاه در شب تاریک
و عشق صفات الهی است نه مذموم است نه محمود و سر عاشقان را آنگاه مسلّم بعشق شد
که رقم دیوانگی بر ما کشیدند و گفت از صحبت پنج کس حذر کنید یکی از دروغ گوی که
همیشه با وی در غرور باشی دوم احمق که آن وقت که سود تو خواهد زیان تو بود و نداند
سوم بخیل که بهترین وقت از تو ببرد چهارم بددل که وقت حاجت ترا ضایع گرداند پنجم
فاسق که بیک لقمه بفروشد و بکمترین از یک لقمه گفتند کمتر از لقمه چیست گفت طمع و گفت
حقتعالی را در دنیا بهشت است و دوزخ بهشت عافیت است و دوزخ بلا و عافیت آنست
که کار خود بخدا باز گذارد و بلا آنکه کار خدا بنفس خود گذارد اویس قرنی رحمة الله علیه
فرمود علیک بقلبک یعنی بر تو باد که دل حاضر داری تا غیر در نیاید و گفت سه چیز است
هر که دوست دارد دوزخ بدو نزدیکی طعام خوش خوردن دوم لباس نیکو پوشیدن
سوم با توانگران نشستن و گفت خشوع در نماز آنست که اگر تیر در پهلویش زنند او را
خبر نباشد هرم بن حیان از وی وصیت خواست فرمود مرگ را زیر بالین دار و چون
بخسپی و پیش چشم دار و چون برخیزی و در خوردی گناه منگر بزرگی او نگر که در وی عاصی
میشوی و راه اهل صلاح پیش گیر و چون بر قوم رسی ایشانرا پند دهی و صحبت از خلق
باز گیر فاروق از وی وصیت خواست فرمود خدا را می‌شناسی گفت می‌شناسم گفت
بجز خدا دیگر را نشناسی ترا به گفت زیادت کن گفت خدا ترا میداند گفت
اگر بجز خدا کسی دیگر نداند ترا به حسن بصری رحمة الله علیه از وی پرسیدند که مسلمانی
چیست و مسلمانان کیست گفت مسلمانی در کتابها و مسلمانان در گورانتارت بگو
صحابه را اگر در رضی الله عنهم سوال کردند که اصل دین چیست گفت ورع گفتند

آنکه ورع را تباه کند چیست گفت طمع گفتند کسی میگوید که خلق را دعوت نکنید
تا خود را اول پاک نکنید گفت شیطان در آرزوی هیچ نیست مگر این کلمه در دل کند
تا در امر معروف و نهی منکر بسته آید وقتی ابوسعید جبیر را نصیحت کرد گفت سه کار مکن
یکی قدم بر بساط سلاطین منه اگر همه محض شفقت باشد بر خلق دوم با هیچ زن بخلوت
منشین اگرچه رابعه عدویه باشد و تو او را کتاب خدا آموزی سوم آنکه گوش خود را
عاریت مده هر امیر را اگرچه در جه مردان مردواری مالک دینار گفت پرسیدم
که عقوبت عالم چه باشد گفت مردن دل گفتم مردن دل چه بود گفت حب دنیا
اعرابی آمد و از صبر سوال کرد فرمود که صبر بر دو نوع است یکی بر بلا دوم بر آنچه که
نهی کرده است حق سبحانه تعالی چنانچه حق صبر بود بیان کرد اعرابی گفت ندیدم
از تو صابرتر و زاهدتر فرمود ای اعرابی صبر من جمله جزع است و زهد من همه
میل است گفت معنی این سخن بگو که اعتقادم مشوش کردی فرمود صبر در بلا یا در طاعت
ناطق است بر ترس من از آتش دوزخ این عین جزع بود و زهد من در دنیا رغبتست
با آخرت این عین نصیب طلب است صبر آن کس راست که نصیب خود از میان بردارد
تا صبرش همه حق را بود نه بعضی از دوزخ و زهدش حق را نه برای بهشت و این علامت
اخلاص بود و گفت مرد را علمی باید نافع و عمل کامل با اخلاص با وی و قناعتی مشبع
و صبری با وی و چون این هر سه آمد از آن پس نه دانم تا با وی چه کنند و گفت گو
از آدمی آگاه تر است که بانگ شبان او را از چرا کردن باز میدارد و آدمی را
سخن خدا از مراد خوردن باز ندارد و گفت همنشینی با بدان مرد را بدگمان کند
به نیکان گفت اگر کسی مرا بخمر خوردن خواند دوست دارم که بطلب دنیا خواند گفت

معرفت آنست که یک ذره خصومت در خود نیابی گفت فکرت آینه‌ایست که حسنات و سیئات ترا بتو
نماید و گفت هر سخن که نه از سر حکمت بود عین آفت است و هر خاموشی که نه از فکرت است عین غفلت و سهو است
و هر نظر که نه از عبرت است همه لهو و زلت است گفت در توریت است که قناعت کرد بی‌نیاز شد چون از خلق گوشه گرفت
از خلق سلامت یافت و چون شهوت را زیر پای آورد آزاد شد و چون از حسد دست بداشت مروت
و مروت ظاهر شد و چون روزی چند صبر کرد و برخورداری جاوید یافت و گفت سبب
اهل دل بخاموشی معاودت کنند تا وقتیکه دلهای ایشان در نطق آید بعد از آن بزبان سرایت کند
و گفت ورع را سه مقام است یکی آنکه بنده سخن نگوید مگر بحق خواه در خشم باشد خواه در رضا
دوم آنکه اعضای خویش نگاهدارد از هرچه خشم خدا بود و دران سوم آنکه قصد او در چیزی بود
باشد که خدا تعالی بدان راضی بود و گفت ذره از ورع به از هزار نماز و روزه و گفت فاضلترین
اعمال فکرت است و ورع و گفت اگر بدانستمی که در من نفاقی نیست خود را دوست‌تر
داشتمی از هرچه در روی زمین است گفت اختلاف ظاهر و باطن و دل و زبان
از نفاق است و هیچ مؤمن نبوده از گذشتگان و نخواهد بود از آیندگان الا بر خود
می‌لرزد که نباید که منافق باشم و مؤمن آهسته و ساکن بود و حاطب اللیل نبود که هرچه
تواند بکند و هرچه بزبان آید بگوید و گفت کسی را غیبت نبود و صاحب هوا را و فاسق معلن را
و ظالم را و گفت کفارت غیبت بسند بود این استغفار استغفر الله الذی لا اله الا هو العفو
الغفور اگر چه بحلی نخواهد و گفت مسکین آدمی راضی است بسرائی که حلال او حساب بود و
حرام او عذاب زیرک آنست که دنیا را خراب کرد و آخرت را بنیاد نهد و نه دنیا را [illegible]
و حق تعالی بیامرزد قومی را که دنیا نزد ایشان ودیعت بود و هر که خدا را شناخت
او را دوست دارد و هر که دنیا را شناخت او را دشمن دارد و گفت کسانیکه پیش از شما بودند

قرآن نامهٔ حق بسید استند شب تامل میکردند و روز بدان کار میکردند و شما
درس میکنید و اعراب و حروف را درست میکنید و گفت سخدا هر که زر و دینار را عزیز کرد
خوار شد و گفت هر چه کسی را خواهی فرمود باید که اول فرمانبردار باش و گفت نزدیک
ما برادران عزیزتر از فرزندان که برادران یار دین اند و فرزندان خصم دین و هر چه
بنده نفقه کند بر خود و بر مادر و پدر آنرا حساب بود مگر طعامی که پیش مهمان نهد و گفت
هر نمازی که دل در آن حاضر نبود بعقوبت نزدیکتر است یکی پرسید که چگونه گفت چگونه
باشد حال کسی که در دریا باشد و کشتی شکسته روز عید بر جماعتی گذشت که میخندیدند
گفت عجب دارم از کسانیکه میخندند و از حقیقت حال خبر ندارند روزی در گورستان
گذشت یکی را دید که نان میخورد گفت او منافق است هر کرا پیش مردگان این شهوت
بجنبد گوئی بآخرت و مرگ ایمان ندارد مالک دینار رحمة الله علیه فرمود
تا خلق را بشناختم هیچ باک ندارم از آنکه مرا احمد گویند یا ذم از آنکه ندیدم ستاینده الا
مفرط و نکوهنده الا مفرط و دوستی اهل زمانه را چون پالوده اهل بازار یافتم رنگ
نیکو و طعم ناخوش گفت پرهیز از این سجاده یعنی دنیا که دلهای علما مسخر کرده است
هر برادری و یاری که ترا فائده دینی نرساند صحبت او را پس پشت انداز و گفت هر که
حدیث گفتن با مردمان دوست تر دارد از خلوت و با خدای مناجات کردن علم
وی اندک است و دلش نابینا و عمر وی ضایع گفت و دوست ترین اعمال اخلاص است
گفت در بعضی کتب است که حق تعالی فرمود هر عالمی که دنیا را دوست دارد کمترین
کاری که با وی کنم آن بود که حلاوت ذکر خویش از دل وی ببرم و گفت هر که بر وی شهوت
غالب آید دیو از طلب او فارغ بود یکی وصیتی خواست گفت راضی باش در همه اوقات

بکار سازی که کار ترا او می سازد و تا بر نهی گفت اگر منادی کنند که بدترین شما کیست
تا هیچکس نگوید مگر من روزی زنی گفت ای مرائی جواب داد که بیست سال است که
هیچکس مرا بنام خود نخوانده الا تو شناختی که من کیستم گویند سالها شده بود که
مالک نان خشک خوردی و در روزه بدان افطار کردی وقتی آرزوی گوشت آمد
بخرید و کناره شد و سه بار ببوئید و آنرا بدرویشان داد و گفت ای نفس بیش ازین
بتو نرسد گفت ندانم که چه معنی است گویند که هر که چهل روز گوشت نخورد عقل او زائل شود
من بیست سال نخورده ام و عقل من هر روز زیاده است محمد واسع رحمة الله علیه
گفت خنک کسیکه بامداد گرسنه خیزد و شب گرسنه خسپد و بدان حال از خدا راضی بود
روزی مالک دینار را گفت نگاهداشتن زبان بر خلق سخت ترست از نگاهداشتن
درهم و دینار یکروز جامه صوف پوشیده بود بزرگی پرسید چرا صوف پوشیدی
خاموش شد گفت چرا جواب ندهی گفت اگر گویم از زهد خود ثنا گفته باشم و اگر گویم
از درویشی از خدا تعالی بر خود گله کرده باشم یکی پرسید چگونه گفت چگونه باشد کسیکه
عمرش میکاهد و گناهش می افزاید و در معرفت چنان بود که گفت ما رأیت شیئا
الا رأیت الله فیه گفتند خدا را می شناسی خاموش شد و سر فگند پس گفت
هر که او را بشناخت سخنش اندک شد و تحیرش دائم گفت صادق نبود هرگز کسیکه
امید و بیم وی برابر نبود یعنی خوف و رجایش برابر بود تا مومن حقیقی بود حبیب عجمی
رحمة الله علیه گفت الهی هر کرا با تو خوش نیست هرگز سر خوش مباد و هر کرا چشم بتو
روشن نیست هرگز چشم روشن مباد و هر کرا با تو انس نیست با هیچکس انس مباد او
پرسیدند که رضا در چیست گفت در دلی که در وی غبار نفاق نبود ابو حازم مکی

رحمة الله علیه گفت در دنیا هیچ چیز نیست که بدان شاد شوی که نه در زیر آن
چیزی هست که بدان غمگین شوی که شادی در دنیا نیافریده است و آنکه دنیا ترا
مشغول کند از بسیار آخرت گفت همه در دو چیز یافتم یکی مراست و دوم دیگری راست
آنکه مراست اگر بگریزم بسوی من آید و آنکه مرا نیست بجهد من بمن نرسد یکی گفت
مال تو چیست گفت رضای خداوند گفت تو در روزگاری افتاده که بقول از فعل
راضی شده و بعلم از عمل خورسند پس در میان بدترین مردمان مانده عتبه ابن الغلام
رحمة الله علیه در هفته یکبار خوردی و گفتی از کراماً کاتبین شرم میدارم که در هفته زیاده
از یکبار بتوضا باید شد گفت در ابتدا جمعی مهمان من آمده بودند ماهی برای ایشان
پخته بودم از دیوار همسایه کلوخی باز کردم تا دست بدان شوییده هر وقت که اینجا
رسم از ندامت چندین عرق میچکد که بیک پیراهن در هوای سرد ایستاده ام
اگر چه چندبار بحل خواستم رابعه بصری رحمة الله علیها پرسیدند که حضرت عزت را دوست
داری گفت دارم گفتند شیطان را دشمن داری گفت از دوستی رحمان با عداوت
شیطان چه کار لیکن رسول را علیه السلام بخواب دیدم گفت ای رابعه مرا دوست داری
گفتم یا رسول الله که باشد که ترا دوست ندارد اما محبت حق چنان فروگرفته است که
دوستی و دشمنی غیر او در دلم نمانده گفتند بنده کی راضی شود گفت آنگاه که از محنت شاکر
بود چنانچه از نعمت گفت استغفار بزبان کار دروغ زنان است اگر ما توبه کنیم بتوبه دیگر
محتاج باشیم فضیل عیاض رحمة الله علیه گفت اگر توانید جایی ساکن شوید
که کسی شما را نه بیند و منت اعظم از کس قبول کنم که بگذرد و بمن سلام نکند و چون
بیمار شوم بعیادت من نیاید و گفت هر کرا از تنهایی وحشت بود و بخلق انس گرد

از سلامت دور بود و هر که سخن از عمل خود گوید عملش اندک شود مگر آنچه او را
بکار آید و چون حق تعالی بنده را دوست دارد اندوهش بسیار دهد و چون دشمن دارد
دنیا بر وی فراخ کند و گفت هر چیزی را زکوة است و زکوة عقل اندوه طویل است و
هر که از حقتعالی بترسد زبان وی گنگ بود و نیز همه چیز از وی بترسد و هر که نترسد
از همه چیز بترسد و خوف بقدر علم بود و چنانکه عجب است که در بهشت بگرید عجب آنکه
در دنیا بخندند و گفت چنانچه شما از مردار ننگ دارید اگر همه دنیا حلال بی حساب بمن
دهند ننگ دارم و گفت هر که خود را قیمتی داند او را از لذت تواضع نصیبی نیست و گفت هر که
با برادر خود دوستی ظاهر کند بزبان و در دل دشمنی دارد خدا او را لعنت کند و کور و کر
گرداند و گفت اصل زهد راضی بودن است از حق تعالی بهر چه کند و گفت فتوت در گذشتن
است از برادران و توکل آنست که بغیر خدای امید و بیم ندارد و متوکل آن بود که
خدای را در هر چه کند متهم ندارد و شکایت نکند و گفت هر که بستوری لعنت کند ستور گوید
آمین از من و تو هر که در خدای عزوجل عاصی تر است لعنت بر وی باد و گفت دو خصلت
دل را فاسد میکند بسیار خوردن و بسیار خفتن و گفت شرمم گرفت ازین که پیر شدیم
و در سلسله ره یکبار بیش نمیرفتیم پرسیدند که اصل دین چیست گفت عقل و اصل عقل حلم
و اصل حلم صبر و گفت هر که ریاست جست خواری جست و بشر حافی پرسید که تا رضا بهتر است
یا زهد گفت رضا گفت روزی عبدالله مبارک را دیدم که پیش من می آمد گفتم باز گرد
می آئی که سخن بر من نمائی و من بر تو نمایم گفت روزی فرزند را در کنار گرفتم گفت
ای پدر مرا دوست داری گفتم دارم گفت خدای را دوست داری گفتم دارم گفت
چند دل داری گفتم یک گفت در یکدل دو دوستی در گنجد دانستم که سخن از کجاست

کودک را بپند آختم و بحق مشغول شدم هارون رشید از وی وصیت خواست گفت
پیران را بجای پدر خود و جوانان را بجای برادران و کودکان را بجای فرزندان و زنان را
بجای مادر خود دان گفت زیادت کن گفت بترس از خدا و جواب او را هوشیار باش که
در روز قیامت از یک یک مسلمان باز پرسد هارون از گریه بیهوش شد ابراهیم بن
ادهم رحمة الله علیه فرمود هر که دل خود در سه موضع حاضر نیابد نشان نیست که در
بر وی بسته اند یکی در وقت خواندن قرآن دویم در وقت نماز سوم در وقت ذکر
و علامت عارف آنست که بیشتر خاطر او در تفکر باشد و در عبرت و در بیطریق هیچ چیز
سخت تر بر او از مفارقت کتاب نبود که فرمود که مطالعه مکن و گفت هر که بنواخت خلق
فریفته شد حقیر همت است بشر حافی رحمة الله علیه گفت سخت ترین کارها سه است
بوقت تنگی سخاوت و ورع در خلوت و سخن گفتن پیش کسیکه از وی بترسی و گفت
سلام با بناء دنیا مکنید و گفت هرگاه که دست بطعام شبهه دراز میکردم انگشت
بمن ایستاده میماند لقمه کردن نمیتوانستم و گفت هر که عمل برای خدا کند او را
وحشتی پیش آید از خلق ذوالنون مصری رحمة الله علیه فرمود حکمت در معده که
پر از طعام است قرار نگیرد و گفت دوستی کن با کسیکه بتغییر تو متغیر نگردد و گفت
علامت محبت خدا آنست که تابع حبیب خدا باشی در اخلاق و افعال و
امر و سنن و گفت صحبت مدار با خدا جز بموافقت و با خلق جز بمناصحت و با نفس
جز بمخالفت و گفت حقتعالی عزیز نکند بنده را بعزی عزیز تر از آنکه بوی نماید خواری نفس
و ذلیل نکند ذلیل تر از آنکه محجوب کند او را تا ذل نفس نبیند و گفت اگر با خلق انس داری
طمع مدار که با خدا انس بود و گفت زنهار که بمعرفت مدعی نباشی کذاب باشی

صفت عارفان ازو پرسیدند گفت عارف بیننده بود بی علم و بی یقین و بی خبر
و بی مشاهده و بی کشف و بی حجاب ایشان ایشان نباشند گردش ایشان بگردانیدن
حق بود و گفت علامت محبت آنست که ترک کند هر چه او را از خدا مشغول ساخته تا او با
شغل خدا بس و علامت دل بیمار چهار چیزست یکی آنکه از طاعت حلاوت نیابد دوم از خدا
ترسناک نبود سوم آنکه در چیزها بعبرت ننگرد چهارم آنکه فهم نکند از علم آنچه شنود
و گفت توبه عوام از گناه بود و توبه خواص از غفلت و توبه دو قسم ست توبه انابت
و توبه اجابت توبه انابت آنکه از خوف عقوبت بود و توبه اجابت آنکه از شرم خدا بود
و هر عضوی را توبه ست توبه دل نیت کردن ست بر ترک شهوات حرام و توبه چشم
از محارم چشم بر هم نهادن و گوش از شنیدن باطل و زبان از گفتن فضول و دست
بترک گرفتن مناهی و پا نا رفتن بمناهی و شکم دور بودن از خوردن حرام و فرج
دور بودن از فواحش و گفت شرم هیبت بود در دل با وحشت آنچه بر تو رفته
از ناکردنیها و گفت دوستی در سخن آرد و شرم در خاموشی و گفت توکل ترک تدبیر بود
و بیرون آمدن از حیلت و قوة خود و مفتاح عبادت فکر بود و رضا شاد بودن دل
در تلخی قضا و ترک اختیارست پیش قضا و گفت علامت اخلاص سه است یکی آنکه مدح و ذم
پیش او یکسان بود و رویت اعمال فراموش کند و ثواب واجب ندارد در آخرت و گفت
یقین دعوت کند بکوتاهی امل و کوتاهی امل دعوت کند بزهد و زهد بحکمت و حکمت نگرستن
در عواقب امور بار آرد و گفت که هر مدعی بدعوت خویش محجوب ست از شهود حق
و از سخن حق و آنرا که حق حاضرست بدعوی محتاج نیست که دعوی نشان محجوبانست
و هر که مراقبه کند خدای را در خطرات بزرگ کند خدای تعالی او را در حرکات پرسیدند

بنده مفوض کی بود گفت چون مایوس شود از نفس و فعل خویش و بنده خدا بود در همه
احوال گفتند از مردمان که با صحابت تر گفت آنکه زبان خود را نگاه دارد و پرسیدند
علامت خوف چیست گفت آنکه ایمن گرداند او را از همه خوفها گفتند عزلت کی درست آید
گفت وقتیکه از نفس خود عزلت گیرد گفتند دنیا چیست گفت آنچه از حق باز دارد گفتند سفله
کیست گفت آنکه هیچ راه نداند یکی وصیت خواست گفت نجلیس را خیر بدار اگرچه کافر باشد
دیگری وصیت خواست گفت همت خود بیش و پس مفرست یعنی از گذشته و آینده یاد مکن و
نقد وقت را باش یکی گفت دلالت کن مرا بحق گفت اگر خدا را می شناسی ترا خدا انیس و الا
طلب کسی کن که او را می شناسد و گفت اول درجه عارف تحیر است بعده افتقار بعده اتصال بعده تحیر
پرسیدند از عمل عارف گفت آنکه ناظر حق باشد در کل احوال گفتند صوفی کیست گفت آنکه دوست که
خدا را به همه چیز گزیند و گفت کمال معرفت گمان بد بردن است بنفس و گفت دورتر از خدا کسی است که
ظاهر اشارت او بیشتر بود گفتند اندوه کرا بیشتر گفت بدترین مردم با یزید بسطامی رحمة الله علیه
از وی پرسیدند که مرد درین راه چه بهتر گفت دولت مادر زاد گفتند اگر نبود گفت تنی توانا گفتند اگر
نبود گفت چشمی بینا گفتند اگر نبود گفت گوشی شنوا گفتند اگر نبود گفت دلی دانا گفتند اگر نبود
گفت مرگ مفاجات و فرمود که نهایت جهد روندگان که توحید روند بدایت میدان
بایزید است روزی در راه کاسه سر یافت بر وی نبشته صم بکم عمی فهم لا یعقلون نعره بزد و بوسه داد
و گفت سر صوفی می نماید که در حق محو شده نه گوش دارد که خطاب لم یزل شنود و نه چشم دارد که
جمال لایزال بیند و نه زبان دارد که کلمه از معرفت او بگوید و نه عقل و دانش دارد که
ذره از معرفت او بداند این آیه در شان او است و گفت دوازده سال آهنگر نفس خود
بودم و او را در کوره ریاضت می نهادم و بآتش مجاهده میتافتم و بر سندان مذمت

می نهادم و پتک ملامت میزدم تا از خود آئینه ساختم و پنج سال آئینه خود بودم با نواع
طاعات و عبادات آن آئینه را میزدودم پس یکسال نظر اعتبار کردم در میان خود
از غرور و عشوه و اعتماد و طاعات زناری دیدم پنج سال دیگر جهد کردم تا آن زنار بریده شد
و اسلام تازه آوردم نگه کردم همه خلائق را مرده دیدم چهار تکبیر در کار ایشان کردم
و از جنازه همه باز گشتم و بی زحمت خلق بمدد حق بحق رسیدم و گفت چهل سال دیدبان
دل بودم چون نگه کردم زنار مشرکی بر میان خود دیدم و شکر آن بود که هیچ التفات
کردمی و سی سال خدا را می طلبیدم نگه کردم او طالب بود و من مطلوب و در
نفس را بدرگاه میبردم و میگریستم چون بدو حق رسید او مرا می برد و میخندید یحیی معاذ گوید
که روزی بامداد دیدم که شیخ بر سر دو انگشت پای ایستاده بود در حال و عجب داشتم
گوش کردم همه شب در کار بود و در گفتگوی وا و دست بستم و سلام کردم و از وی
شبانه پرسیدم گفت نسبت مقام برمن عرضه میکردند گفتم از اینهمه هیچ نخواهم که
اینهمه حجاب است گفتم چرا معرفت نخواستی نعره بزد و گفت خاموش ای یحیی مرا
بخود غیرت می آید که او را بدانم که او را جز او نداند گفتم بعزت الله از فتوحیکه ترا دوست
بوده است مرا نصیبی کن فرمود که اگر صفوت آدم و قدس جبرئیل و خلت ابراهیم
و شوق موسی و طهارت عیسی و محبت محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم بتو دهند زنهار
راضی نباشی و ورای آن طلبی که ورای آن کارهاست صاحب همت باش
و هیچ سر فرود میار که هر چه فرود آئی بدان محجوب شوی گفت یکقدم براه او نهادم
تا بقدم دل راه او رفتم راه نداوند و سی سال بود تا میگفتم چنین کن و چنان خواهد
چون بمعرفت رسیدم گفتم الهی تو مرا باش و هر چه خواهی آن کن و گفت سی سال یاد

او میگردم چون خاموش شدم نگریستم حجاب من همین ذکر بود و گفت بدرگاه عزت
شدم هیچ زحمت نبود اهل دنیا بدنیا محجوب و اهل آخرت به آخرت و مدعیان بدعوی
و ارباب طریقت بتصوف قومی باکل و شرب و گریه و قومی بسماع و رقص آنها که
منتهیان راه بودند در بادیه حیرت گم شده بودند و در دریای عجز غرق و گفت بدیدا
حلاوت طاعت دیدم چون بدان خرم گردد و شادی او حجاب قرب او شود و
گفت کمترین درجه عارف آنست که صفات حق در وی بود و گفت توبه از معصیت
یکی است و از طاعت هزار یعنی عجب در طاعت بدتر از گناه است و کمال درجه عارف
سوزش او بود در محبت و گفت یک ذره حلاوت در دل به از هزار قصر در فردوس اعلی
و گفت بیگانگی اولیا بسیار مردان مرد را عاجز کند و بسی عاجزان را بمردی رسانند
اگر تو امید بسر قاعده فنا اول بار دیده تا بدین حدیث رسیده و اگر نه همه صلاح و زکا
وبال است و گفت گناه چنان زیان ندارد که بی حرمتی کردن برادر مسلمان و گفت
عبادت اهل معرفت پاس انفاس است و علامت شناختن حق گریختن از خلق است و
خاموشی در معرفت او و فردا اهل بهشت بزیارت روند چون بازگردند صورتها
بر ایشان عرض کنند هر که صورتی اختیار کرد دیگر بزیارت راه ندهند و گفت
بنده را هیچ به ازین نباشد که هیچ نباشد نه زهد دارد و نه علم و نه عمل چون بی همه شد
با همه شد و گفت این قصه را الم باید نه قلم که از قلم هیچ نیاید و عارف چنان از معرفت
نگوید که عارف نماید و گفت دنیا چه قدر دارد که کسی گذاشتن آن کاری پندارد و محال است
که کسی او را شناسد و دوست ندارد و معرفت با محبت قدر ندارد و کمترین چیزی که عارف را
واجب است آنست که از مال و ملک تبرا کند و حق آنست که اگر هر دو جهان از دوستی او دریغ

(حاشیه: پیشقدمان، مستقیمان، شوریدگی، نه هیچ، نماند)

هیچ باشند و اگر از عرش تا ثری صد هزار آدم باشند و صد هزار فرشته چون جبرئیل و
میکائیل قدم از عدم در زاویه دل عارف نهند او در جنب وجود معرفت حق ایشانرا وجود
نه پندارد و خبر ندارد و آن مدعی بود نه عارف و گفت عارف معروف بیند و عالم با عالم نشیند عالم
گوید من چکنم و عارف گوید او چه کند و گفت حق بر دل اولیای خویش مطلع است بعضی را
که بار معرفت نتوانست کشید بعبادت مشغول کرد و گفت کاملی خلق بشناخت خود توانند
که معرفت خود انسانرا در شناخت حق تمام بود و گفت جهد کن تا یکدم بدست آری که اندرو
در زمین و آسمان غیر حق نبینی تا بدان دم همه عمر نورستی و گفت هر کرا حق دوست دارد
سه خصلت دهد سخاوت چون سخاوت دریا و شفقت چون شفقت آفتاب و تواضع
چون تواضع زمین و هر کرا اگر نبیند دعوی بر وگمارد تا او را می رنجاند و گفت این همه گفتگوی
مشغله و بانگ و حرکت و آرزو بیرون پرده است و درون پرده آرام و خاموشی و سکون است
و گفت همه کارها در مجاهده باید کرد آنگاه فضل خدا دیدن بکار خود و هر که محقق عارف است
جاهل است و زاهد سیار است و عارف حق است و اتفاق عارفان فاضلتر از اخلاص مریدان و
گفت اگر همه بیدولتی در راه تان افتد نومید مشوید و اگر همه دولتها حواله تان افتد
در حواله مشوید که کار خدا کن فیکون بود و هر که نفس خود را فرد نکرد و عبادت خویش خالص ندید
و از صفای کشف خود حسابی بر تواند گرفت نفس خود را خبیث النفس بیند او را هیچ
حساب نیست و گفت هر که ثواب خدا بفردا افگند خود امروز عبادت نکرده است
که ثواب هر نفسی از مجاهده در حال حاصل است و گفت علم غدر است و معرفت مکر و
مشاهده حجاب پس کو خواهی یافت چیزی که میخواهی و گفت نفس صفتی است که نرود
جز بباطل و معرفت آنست که بشناسی که حرکات و سکنات خلق بخدا است و محبت آنست

بنهند
بعبادت
انسانرا

که دنیا و آخرت را دوست نداری و بار خود اندک شمری و اندک حق بسیار داری
و هلاک خرد و درد و چیز بود یکی خلق را حرمت نا داشتن دوم حق را سنت نا داشتن
گفتند فریضه و سنت چیست گفت فریضه صحبت مولی و سنت ترک دنیا و گفت تا بدرا
تهمتی نیست من سه روز زاهد بودم اول روز در دنیا دوم در عقبی سوم در آنچه
غیر خدا است و گفت کمال رضای من از تو تا حدیست که اگر بنده را جاوید در علیین برند
و مرا با سفل السافلین برند راضی تر باشم از آن گفتند مرد کی بکمال رسد گفت چون
عیب خود را بشناسد و تهمت از خلق بر دارد و پرسیدند راه بحق چگونه است گفت تو از راه
بگذر که بحق رسیدی گفتند بچه توان رسید بحق گفت بکوری و کنگی و کری گفتند این
طالبان از سیاحت نمی آسایند گفت آنچه مقصود است مقیم است نه مسافر مقیم را در سفر
طلبیدن محال بود یکی گفت چرا همه شب نماز نمیکنی گفت فراغت نیست من گرد ملکوت
میگردم و گفت عارف آنست که در خواب جز خدا را نه بیند و حقیقت معرفت
دقیقی رسد که فانی گردد در تحت اطلاع حق و باقی بود بر بساط حق بی نفس پس
او زنده ایست مرده و مرده ایست زنده گفتند سهل عبدالله در معرفت سخن میگوید
گفت سهل بر کناره دریا رفت و در گرداب افتاد گفتند آنکه در بحر غرق شود
حال او چون بود گفت من عرف الله کل لسانه گفتند مرد بحد ای رسد گفت اے
مسکین هرگز نرسد و گفت هر که متکبر بود معرفت نیابد و نشان متکبر آنست که در همه
عالم نفسے نه بیند خبیث تر از نفس خود و گفت دیگران ریاضت خود دیدند و من
عنایت حق و گفت پانچ چیز بد تر از غضب ندیدم گفت اگر فردا گویند چرا نکردی
دوست تر از آن دارم که گویند چرا کردی یعنی هر چه کنم در دوستی و شرکت و شرک بد تر

از گناه نگر طاعتی بر من رود و من در میان نباشم گفت در خواب دیدم که زیادت
میخواستم از حق پس از توحید حق را بخواب دیدم گفت چه میخواهی گفتم آن میخواهم که تو
میخواهی فرمود که من ترا ام چنانچه تو مرا ای بیدار شدم گفتم یارب زیادتی میخواهم
بعد از توحید گفت مثل من دریاست که آنرا عمق پدید نیست و نه اول و آخرش پیدا است
یکی سوال کرد که عرش چیست گفت نهم گفت کرسی و لوح و قلم گفت هشتم گفتند خدای را
بندگانند ابراهیم و موسی و عیسی صلوة الله علیهم گفت نهم گفتند خدا را انبیاگان
جبرئیل و میکائیل و اسرافیل و عزرائیل صلوات الله علیهم گفت هیچ نیستم گفت خلق و انبیا
که من چون ایشان کسی ام اگر صفت من در عالم غیب ببینید همه هلاک شوند سفیان ثوری
رحمة الله علیه فرمود ملامت کردن مردمان از نادیدن قضای حق است و نادیدن قضا
کافریست و حسد کردن مردمان از نادیدن قسمت حق و این هم از کافریست و مال جمع کردن
از حرام و شبهه از نادیدن شمار قیامت است و این هم از کافریست و ایمن بودن از وعید حق
و امید ناداشتن بوعده حق از کافریست و گفت که بدترین چیزها نزد ما ریاست و یکی
از بهر خداست و این یک چشمه اگر یک قطره هم در سالی از چشم بیاید بسیار بود و گفت چون
درویش گرد توانگران گردد بدانکه مرائی است گفت زهد نه پلاس پوشیدن و نان جو
خوردن است بلکه دل در دنیا نابستن و امل کوتاه کردن و گفت اگر ترا گویند نیکمردی
این ترا خوش آید از آنکه گویند بد مردی بدانکه هنوز مرتدی پرسیدند از یقین گفت
آنست که هرچه بتو رسد دانی که از حق است گفت حسن خلق آدمی خشم خدا را بنشاند
و گفت هرگز تواضع نکردم کسی را بیش از آنکه یکحرف از حکمت دیدم و گفت که این
روزگاریست که خاموشی بهتر و عزلت یکی گفت عزلت گیرم و کسب چگونی گفت

از خدا بترس که هیچ ترسنده کار را ندیدم که سبب محتاج بود شقیق بلخی رحمة الله علیه
گفت راه خدا و چهار چیز است یکی امن در روزی دوم اخلاص در کار سوم عداوت
با شیطان چهارم ساختن با مرگ و گفت هر که در مصیبت جزع کند چنانست که نیزه
گرفته با خدا جنگ میکند گفت عبادت ده جزو است نه جزو گریختن از خلق و یکی خاموشی
احمد حنبل رحمة الله علیه فرمود که زهد سه چیز است زهد عام و آن ترک حرام است و
زهد خاص و آن ترک افزونی از حلال و زهد عارفان و آن ترک ماسوی الله است داود
طائی رحمة الله علیه یکی پیش او بود در دمی نگریست گفت ندانی چنانکه بسیار گفتن
کراهست بسیار نگریستن نیز مکروه است مریدی را گفت اگر سلامت خواهی سلامی بر دنیا
بکن بوداع و اگر کرامت خواهی تکبیر بآخرت گوی یعنی از هر دو بگذر تا بحق برسی
یکبار فضیل پیش او رفت زیر سقف شکسته نشسته بود گفت برخیز که سقف شکسته است
فرو خواهد افتاد گفت تا من درین صفه ام سقف را ندیده ام کانوا یکرهون فضول
النظر کما یکرهون فضول الکلام حارث محاسبی رحمة الله علیه گفت تفکر اسباب را
قائم بحق دیدنست و رضا آرام گرفتن است در تحت مجاری احکام و صبر نشانه تیر بلا شدنست
و تسلیم ثابت بودن است در وقت نزول بلا و حیا باز بودن است از خوی بد که خدا
بدان نا راضی است و مراقبه علم دل است در قرب حقتعالی و خوف آنست که یک حرکت
نکنی که گمان تو چنان بود که بدین ماخوذ خواهم بود و صادق آنست که او را باک نبود
اگرش نزد خلق هیچ مقدار نبود و گفت در همه کارها از سستی عزم بپرهیز که دشمن ظفر یابد
و هر گاه که فتور عظیم واقع شود پس خود را هیچ آرام مگیر و بجد آنجا وجود درستی را
گفتند کن لله و الا لا تکن یعنی خدا را باش و الا خود مباش ابو سلیمان دارانی

رحمۃ اللہ علیہ یکی گفت کہ شبے در خلوت در نماز راحتے عظیم یافتم گفت ہیہات
مردمی کہ ترا ہنوز خلوت در پیش ست تا در خلا دیگر گونہ و در ملا دیگر گونہ و در دو جہان
ہیچ چیز نیست کہ بندہ را از خدا باز دارد و گفت اصل ہمہ خوف ست از خدا و ہر دلے کہ از
خوف جدا شد ویران شود و زنگار نور دل سیر خوردن ست و گفت گرسنگی نزد خدا
خزانہ ایست نہ ہر کسے الا کہ دوست دارد و گفت بر تو باد بر جوع کہ جوع نفس را
ذلیل کند و دل را رقیق و علم سماوی بر تو ریزد و گفت خنک آنکہ در ہمہ عمر او را یک
خطرہ با خلاص دست داد و گفت راضی بودن آنست کہ از خدا بہشت نخواہی و از
دوزخ پناہ نطلبی و تواضع آنست کہ در عمل خود ہیچ عجب نباشد و گفت ہرگز
تواضع نکند بندہ تا وقتیکہ نفس خود را نداند و ہرگز زہد نکند تا نشناسد کہ دنیا
ہیچ نیست و زہد آنست کہ ترک کنی ہر چہ ترا از حق باز دارد و گفت حصن حصین
نگاہداشت زبان ست و مغز عبادت گرسنگی ست و سر ہمہ خطاہا دوستی دنیا ست و
گفت تفکر در دنیا حجاب آخرت ست و در آخرت ثمرۂ حکمت و گفت عبادت کنید چشم را
بگریہ و دل را بفکر و گفت اگر پند دہندہ خواہی در اختلاف روز و شب نگر و گفت
ہر کہ بنکاح و سفر و حدیث نوشتن مشغول ست او روی بدنیا آورد و گفت حقتعالی
عارف را کہ بر بستر خفتہ باشد بہتری بگشاید کہ نگشاید بہ ایستادہ در او در نماز و گفت نزدیکترین
چیزی کہ بدان قرب جویند بخدا آنست کہ بدانی کہ خدا بر دل تو مطلع ست کہ از دنیا
و آخرت چیزی نخواہی الا او را گفت معرفت بخاموشی نزدیک ترست کہ بسخن
گفتن و چیزیکہ در شیر شود و شکر است در نعمت و صبر ست در بلا حاتم اصم رحمۃ اللہ علیہ
فرمود ہر کہ درین مذہب آمد او را باید کہ چہار مرگ بچشد موت الابیض و آن گرسنگی ست

و موت الاسود و آن احتمال است و موت الاحمر و آن فرج داشتن است و گفت هر که مقدار یک سبع از قرآن حکایت پارسایان در شبانروز بر خود عرض نکند دین خود بسلامت نگاه نتواند داشت و گفت در سه وقت تعهد نفس کنی چون عمل کنی یاد دار که خدا ناظر است و چون سخن گویی یاد دار که خدا می شنود و چون خاموش شوی یاد دار که خدا میداند که چگونه خاموشی و شهوت سه قسم است در خوردن و در گفتن و در نگریستن در خوردن اعتماد بر خدا نگاه دار و در گفتن راستی و در نگریستن عبرت و گفت در چهار موضع نفس را بازجوی در عمل صالح بی ریا و در گرفتن بی طمع و در دادن بی منت و در نگاه داشتن بی بخل و گفت از هر کس احتمال باید کرد مگر از نفس عبدالله تستری رحمة الله علیه فرمود توبه جمله را فرض است هر نفس خواه خاص خواه عام مطیع یا عاصی مطیع را از طاعت توبه باید کرد و اولش چنان بود که روزی در بستر پای دراز کرده بود و پشت بدیوار نهاد و گفت سلونی عما شئتم و پیش ازین انتها نکرده گفت تا استاد زنده بود شاگرد را با ادب باید بود و تاریخ نوشتند استاد وفات کرده بود و استاد وی ذوالنون مصری بود و گفت ابلیس را دیدم گفتم بر تو چه سخت تر گفت اشارت دلهای بندگان بخداوند جهان و نیز روزی ابلیس را گفتم در توحید سخن گوی فصلی بگفت در توحید که عارفان وقت انگشت بدندان گرفتی و گفت اگر شکم پر خمر شود به که از طعام حلال گفتند چرا گفت چون پر خمر شود عقل بیارامد و آتش شهوت بمیرد و از طعام فضولی آرزو کند و شهوت قوی گردد و گفت در شبانروزی یکبار خوردن خوردن صدیقان است و دو بار خوردن مومنان و سه بار خوردن ستوران و سر همه آفتها سیر خوردن است و هر که گرسنگی کشد شیطان

گردد و نگردد بفرمان خدای تعالی و گفت اخلاص تبرا کردن است از ما سوی اللہ و گفت
جز مخلص واقف ریا نشود و گفت ہر کہ خدای را بہ پرستد باختیار خلقش را باید پرستیدن
باضطرار و گفت حرام است بر دلی کہ در وی چیزی بود کہ خدا بدان راضی نبود کہ دران
دل نوری راہ یابد و ہر وجدی کہ کتاب و سنت گواہ آن نبود باطل بود و گفت
ہر کہ چہل روز عبادت کند باخلاص زاہد گردد و او را کرامت پدید آید و اگر کرامت
پدید نیاید خلل از وی افتادہ باشد در زہد و گفت اصول شش چیز است تمسک
بکتاب و سنت و خوردن حلال و باز داشتن دست از رنجانیدن خلق اگرچہ
ترا برنجانند و دور بودن از مناہی و تعجیل بگزاردن حقوق و گفت اول این کار
توبہ است و آن ندامت است و از شہوات دل برکندن و از ذمایم بمحامد نقل کردن
و گفت ہیچ حجاب نیست غلیظتر از دعوی و ہیچ راہ نیست بخدا نزدیکتر از افتقار
بخدا و گفت مدعی خائف نبود و ہر کہ خائف نبود امین نبود و ہر کہ امین نبود او را
بر خزاین اطلاع نبود و گفت اول مقام عبودیت بر داشتن از اختیار است و بیزار
بودن است از حول و قوت خود و آدمی را دو چیز ہلاک کند طلب عز و خوف درویشی و گفت
صادق نیست ہر کہ مداہنت کند با غیر خود و با خود و مداہنت با خود ریا بود و گفت خدا تعالی
خلق را بیافرید و گفت کہ با من راز گوئید و اگر نگوئید بمن نگرید و اگر این ہم نکنید حاجت خواہید
و گفت دلہا ہرگز زندہ نشود تا نفس نمیرد و اول خیانت صدیقان ساختن ایشان بود با نفس
و خدای را ہیچ عبادت فاضلتر از مخالفت ہوای نفس نیست و گفت غایت معرفت حیرت و دہشت
است و اول مقام آنست کہ بندہ را یقین دہند در سر وی و جملہ جوارح وی بدان یقین آرام
گیرد و اہل معرفت اصحاب اعراف اند ہمہ را بنشان او شناسند و صادق آنست

که خدا بر وی فرشته برگمارد که چون وقت نماز آید بنده را برگمارد و نماز کند
و اگر خفته باشد بیدار کند و گفت لا اِلٰهَ اِلّا الله لازم است خلق را اعتماد بدان بدل
و اعتراف بزبان و وفا بفعل صوفی آنست که صافی بود از کدر و پر شود از فکر
و در قرب خدا منقطع شود از بشر و یکسان شود در چشم او خاک و زر و تصوف اندک
خوردن است و با خدا آرام گرفتن و از خلق گریختن و اول مقام توکل آنست که
پیش قدرت چنان باشی که مرده پیش غسال و نشان توکل آنست که سوال نکند
و چون فتوح پدید آید نپذیرد و چون بپذیرفت نگذارد و نیز توکل آنست که خدا را
متهم نداری و اگر چیزی بود یا نبود ساکن بود و گفت همه چیز را روی و قفاست گفت
مگر توکل را همه روی است بی قفا چه زهد و تقوی اجتناب از دنیا بود و مجاهده در مخا
نفس و هوا بود و علم و معرفت در دیده و دانش اشیا بود و خوف و رجا از لطف
کبریا بود و تفویض و تسلیم در رنج و عنا بود و رضا بقضا و شکر بر نعما و صبر در بلا بود
و توکل بر خدا بود لاجرم روی بی قفا بود و گفت حیا بلندتر است از خوف که حیا
خاصان را بود و خوف علما را و گفت عبودیت رضا دادن است بفعل خدا و در دلی که
کبر بود خوف و رجا قرار نگیرد و خوف دور بودن از مناهی و رجا شتافتن با وا
امر است و نواهی و بلندترین خوف آنست که بترسد که تا در علم خدا تقدیر او چه
رفته و صبر انتظار فرج است از خدای تعالی و مکاشفه آنست که لو کشف الغطاء
لما ازددت یقیناً و فتوت متابعت سنت است و گفت زهد در چهار چیز است یکی در
ملبوس که آخر آن بلاست دوم در طعام که آخر آن مزبله است سوم در برادران که
آخر آن فراق است چهارم در دنیا که آخر آن فناست و گفت نفس از سه صفت

خالی نیست یا کافر است یا منافق و یا مرائی و نفس را سری است یکی از آن بر فرعون
آشکارا کرد و گفت انس آنست که اندامها انس گیرد بعقل و عقل انس گیرد
بعلم و علم به بنده و بنده بخدا و گفت روغن بکار برید که عقل زیاده شود و خدا را هیچ
ولی ناقص عقل در نیافته باشد پرسیدند از ابتدا و انتها گفت ورع اول زهد است
و زهد اول توکل و توکل اول درجه عارف و معرفت اول قناعت است و قناعت
ترک شهوات و ترک شهوات اول رضاست و رضا اول موافقت است و از
اخلاص هیچ سخت تر نیست بنفس که نفس را در اخلاص هیچ نصیبی نیست و گفت
عاصیان را هیچ انس نبود و نه هر که اندیشه معصیت بکند گفتند بچه چیز بدان [illegible]
که رضا دریابد گفت بدان که مخالفت در سر نکند گفتند مردی میگوید که من دریام
حرکت نکنم تا وقتیکه حرکت ندهند گفت نگوید مگر دو تن یا صدیقی یا زندیقی پرسیدند
از خوی نیکو گفت کمترین حال او بارکشی باشد و عدم مکافات بدی و او را آمرزش
خواستن و بر وی بخشودن گفتند توبه چیست گفت آنکه گناه فراموش کنی مردی گفت
توبه آنست که گناه را یاد داری فرمودند که ذکر جفا در ایام وفا جفا بود گفتند وصیتی
کن گفت رستگاری شما در چهار چیز است تا آن خورابی - و بیخوابی و تنهائی و خاموشی
یکی گفت خواهم که با تو باشم گفت چون از ما یکی نباشد با که باشی اکنون با او
باش گفتند زیارت تو شیر می آید گفت سگی بر سگی می آید گفتند از خلقان با که
صحبت داریم گفت با عارفان از جهت آنکه ایشان با هیچ چیز را بسیار نشمرند و هر فعلی که
رود آن را نزد ایشان تاویلی ست لاجرم در کل احوال معذور دارند معروف کرخی
رحمة الله تعالی علیه گفت علامت جوانمردی سه چیز است یکی وفا بی خلاف

دوم ستایش بی‌عوض سوم عطای بی سوال و گفت علامت دوستی خدا در حق بنده
آن بود که او را مشغول دارد در کاری که سعادت وی در آن بود و نگاه دارد او را از شغلی که
او را بکار نیاید و گفت علامت اولیا سه چیز است اندیشهٔ ایشان از خدا بود
و قرار ایشان با خدا بود و شغل ایشان با خدا بود و گفت چون حق بنده را بخیری
خواهد در عمل گشاید و در سخن بندد و نیز بگشاید در عمل و ببندد در کسل و گفت
حقیقت وفا بهوش آمدن سرست از خواب غفلت و فارغ شدن اندیشه از
فضول آفت و گفت طلب بهشت بی عمل گناه است و انتظار شفاعت بی نگاه داشت
سنت نوعی است از غرور و امید داشتن برحمت در نافرمانبرداری جهل است
و حماقت گفتند تصوف چیست گفت گرفتن حقائق و گفتن بدقائق و نومید شدن
از آنچه هست در دست خلائق و گفت هر که عاشق ریاست است هرگز فلاح نیابد گفت
من راهی میبینم نمیبینم آنکه از کسی چیزی نخواهی و هیچ چیز نبود که کسی از تو خواهد و گفت
چشم فرو خوابانید اگر همه از نر و ماده باشد گفت زبان از مدح نگاه دارید چنانکه
از ذم گفتند سه چیز دوست داریم بر طاعت گفت بدان که دنیا از دل بیرون کنید
اگر اندک دنیا در دل شما باشد هر سجده که کنید آن چیز را باشد و گفت عارف را
اگر هیچ نعمتی نبود او خود در همه نعمت بود و خواجه سری سقطی رحمة الله علیه گفت
سی سال است که استغفار میکنم از یک شکر کردن گفتند چگونه گفت بازار بغداد
بسوخت اما دکان من نسوخت مرا خبر دادند گفتم الحمد لله از شرم آنکه خود را
به از برادر مسلمانان خواستم و دنیا را حمد گفتم از آن استغفار میکنم و گفت دور باشید
از همسایگان توانگر و قرایان بازار و عالمان و امیران و گفت هر که خواهد بسلامت

ماند دین او و براحت رسد دل او و تن او و اندک شود غم او و گوید از خلق عزلت
کن و گفت دنیا همه فضول است مگر پنج چیز نانی که سد رمق باشد و آبی که تشنگی
ببرد و جامه که عورت بپوشد و خانه که در آن جا توان بود و علمی که بدان کار کنی و گفت
هر معصیت که بسبب شهوت بود امید توان داشت بآمرزش آن و هر معصیت از کبر بود
امید نتوان داشت بآمرزش آن زیرا که معصیت ابلیس از کبر بود و زلت آدم
از شهوت و گفت اگر در بوستانی که درختان بسیار باشند و بر هر درختی مرغی نشسته
بزبان فصیح گوید که السلام علیکم یا ولی الله و اگر نفس نترسد که آن مکر است و استدراج
بر وی بباید ترسید و علامت استدراج کوری است از عیوب نفس و مکر قولی است
بی عمل و گفت ادب ترجمان دل است و گفت قوی ترین قوت آنست که بر نفس
خود غالب آئی و هر که عاجز آمد از ادب نفس خود از ادب غیری عاجزتر بود و گفت
حیا و انس بر در دل آیند اگر در آن دل ورع باشد فرو آیند و اگر نه باز گردند و گفت
در دلی که چیزی دیگر بود هیچ چیز قرار نگیرد خوف از خدا و رجا بخدا و دوستی بخدا
و حیا از خدا و انس بخدا و گفت مقدار هر مرد در فهم خویشتن مقدار نزدیکی او بود
بخدا و گفت فهم کننده ترین خلائق آن بود که فهم کند اسرار قرآن و تدبر
کند در آن و صابرتر آن بود که بر حق صبر تواند کرد و گفت شوخ ترین مقام
عارفان است و گفت عارف آنست که خوردن وی خوردن بیماران است و
خفتن وی خفتن مارگزیدگان و عیش وی عیش غرق شدگان و گفت علامت
زهد آرام گرفتن نفس است از طلب و قناعت کردن بدانچه گرسنگی ببرد و راضی بودن
بدان که عورت پوشیده شود و نفور بودن نفس از فضول و بیرون کردن خلق

از دل وگفت عیش نه آنست که بخود مشغول بود عیش عارف خوش است آ
که از خود مشغول است وگفت کارهای زهد همه بدست گرفتم هر چه خواستم از و یافتم
وگفت هر که بیاراید در چشم خلق آنچه در وی نبود بیفتد از ذکر حق و بسیار آمیختن از خلق
از اندک صدق است وگفت حسن خلق آنست که خلق را نرنجانی و رنج ایشان بکشی
بی کینه و مکافات وگفت از هیچ برادر بریده مشو بگمان و شک و دست
از صحبت او باز مدار وگفت ترک گناه از سه وجه است یکی از خوف دوزخ و یکی از
رغبت بهشت و یکی از ترس خدا جنید فرمود که وقت مرگ وصیت خواستم
گفت مشغول مشو بسبب صحبت خلق از حق گفتم اگر ازین پیش گفتی با تو صحبت نداشتمی
فتح موصلی رحمة الله تعالی علیه فرمود با سی ابدال صحبت داشتم
همه گفتند پرهیز از صحبت خلق و کم خوردن فرمودند وگفت هر دل که
از وی علم و حکمت و سخن مشائخ باز گیری بمیرد وگفت از راهبی پرسیدم که راه بخدا
چگونه است گفت هر جا که روی آری خدا آنجاست وگفت اهل معرفت آن قوم اند
که چون سخن گویند از خدا گویند و چون عمل کنند برای خدا کنند و چون طلب کنند از خدا طلب کنند
روزی از صدق سوال کردند دست در کوره آهنگر کرده آهن تافته بیرون آورد
بر دست نهاد وگفت صدق این است وگفت هر که مداومت کند بذکر دل
آنجا شادی پدید آید احمد خوارزمی رحمة الله تعالی علیه فرمود بنده
تائب نبود تا پشیمان نشود بدل و استغفار نکند بزبان و از عهده مظالم بیرون
نیاید تا جهد نکند در عبادت چون چنین بود گفتم از توبه و اخلاص و صدق و زهد
چه خیزد و از صدق توکل بر خیزد و از استقامت معرفت بر خیزد و لجه لذت

انس بود و بعد دنیا بعد از عقبی خوشتر بود و از مکر و استدراج و در جملہ این احوال
باید کہ از دل مفارقت نکند از خوف آنکہ نباید کہ این احوال از دل وی برود و از
لقای حق باز ماند و گفت ہر کہ عاقل تر بود بخدا عارف تر بود و ہر کہ بخدا عارف
تر بود نزد وی منزل رسد و گفت رجا قوت خائفان است و فاضل ترین گریستن بر فوت اوقاتی
کہ نہ در موافقت بودہ باشد و گفت ہر کہ بدنیا نظر کند بنظر ارادت و دوستی حق
نور فقر و زہد از دل او ببرد و گفت ہر کہ نفس خود را نشناسد او در دین خود در غرور
بود و مبتلا نکند حق تعالی ہیچ بندہ را بچیزی سخت تر از غفلت و سخت دلی و گفت
انبیا مرگ را کراہت داشتہ اند کہ از ذکر حق باز می ماندہ و گفت دوستی خدا دوستی
طاعت اوست و ہیچ دلیل نیست بر شناختن خدا جز خدا و ہر کہ دوست دارد
کہ او را بچیزی بشناسد تا نیکوئی او را یاد کند او مشرک است در عبادت احمد خضرویہ
رحمۃ اللہ علیہ گفت ہر کہ خدمت درویشان کند بسہ چیز مکرم شود تواضع
و حسن ادب و سخاوت و گفت حقیقت معرفت آنست کہ دوست داری او را
بدل و یاد کنی او را بزبان و ہمت برید و گردانی از آنچہ کہ غیر اوست و گفت عزیزترین
کسی بخدا آنست کہ خُلق او بیشتر است گفتند علامت محبت چیست گفت آنکہ عظیم نبود
ہیچ چیز از دو کون در دل او و ہیچ آرزو نکند او را مگر خدمت او و آنکہ نفس خود را
قریب ببیند از جہت آنکہ ہیچ کس بآنچہ او در آنست موافق او نبود و گفت دلہا
جوبہا است ہر گاہ کہ از حق پر شود پدید آورد زیادتی آن انوار بر جوارح و ہر گاہ کہ
از باطل پر شود پدید آورد زیادتی ظلمات آن بر جوارح و گفت ہیچ خوابی نیست
گران تر از خواب غفلت و تمام بندگی در آزادی است و در تحقیق بندگی آزادی

تمام ست یکے از وسوال کرد که کدام عمل فاضلتر ست گفت نگاه داشتن اسرار
و التفات ناکردن بغیر الله ابوتراب نخشبی رحمة الله علیه گفت هیچ نمی بینم
مرید را مضرتر از سفر کردن بر متابعت نفس و هیچ فساد مارا و نیافت الا از سفرهاے
باطل و گفت حق تعالے فرمود دور باشید از کبایر و کبایر نیست الا بیان
معنی بی حقیقت و دعوے فاسد و اشارت باطل و اطلاق کردن عبارت و الفاظ
ثم قال الله تعالی اِنَّ الشَّیَاطِیْنَ لَیُوْحُوْنَ اِلٰی اَوْلِیَآئِهِمْ لِیُجَادِلُوْکُمْ و گفت
هرگز هیچکس بحق خداے تعالے نرسد اگر یک ذرّه دنیا را در دل او مقدارے باشد
و چون بنده صادق بود در عمل حلاوت یابد پیش از آنکه عمل کند و اگر اخلاص
بجا آرد آن حلاوت یابد در آن وقت که عمل کند و گفت شما سه چیز را دوست
میدارید و از آن شما نیست نفس و روح و مال و گفت راحت در دنیا طلب
مکنید که جای این در بهشت ست و گفت توکل آن نیست که خود را در دریاے عبودیت
افگنی و دل در خدمت بسته داری اگر دهد شکر کنی و اگر باز گیرد صبر و گفت عارف را
هیچ تیره نکند و همه تیرگیها بدو روشن شود و گفت هیچ چیز نافع تر نیست زهاد را
از اصلاح خواطر و هرگز اندیشه درست شد بعد از آن هر چه در وے دارد افعال
و احوال درست بود یحیی معاذ رازی رحمة الله علیه فرمود دور باشید
از صحبت سه قوم یکے علماے غافل دوم قرایان مداهن سوم متصوف جاهل و گفت
سه خصلت از صفت اولیا ست اعتماد بر خدا در همه چیز و بی نیاز بودن از و در همه
چیز و رجوع کردن بدو در همه چیز و گفت هر که اعتبار نگیرد و بمعاینه مستغنی نگردد از
نصیحت و گفت گمان نیکو بخداے نیکوترین گمانها ست چون با اعمال شایسته

مرا قیمت بود و چون بمعاصی و غفلت بود آرزو بود که او را در خطر اندازد و یعقوب
آن کس است که مهمل گذارد روزگار خویش ببطالت و حیای بنده ندم است و حیای خدا
کرم است و تارک گناه برای شرم خدا که خدای بیند به از کسی که ترک کند برای نفس
و ترس نفس و گفت مرد حکیم نبود تا سه خصلت نباشد یکی آنکه در توانگران نگرد و
بچشم نصیحت نه بچشم حسد و در زنان بچشم شفقت نه بچشم شهوت و در درویشان بچشم
تواضع نه بچشم تکبر و گفت چون بنده انصاف خدا دهد از نفس خویش خدای تعالی
او را بیامرزد و گفت با مردمان سخن اندک گوئید و با خدا بسیار و گفت دنیا
دکان شیطان است زنهار از دکان وی چیزی نه دزدی و دنیا خم شیطان است
هر که از دست شد هرگز بهوش نیاید مگر روز قیامت در ندامت و حسرت و گفت
دینار و درم کژدم است دست بران مکن تا افسونش نیاموزی و اگر نه هلاک شوی
و افسونش آنکه دخل او از حلال بود و خرج او بحق و گفت طلب دنیا عاقل را
نیکوتر از ترک کردن جاهل و گفت در تن فرزند آدم هزار عضو است پر از شر همه
در دست شیطان چون گرسنه شود و نفس را ریاضت دهد آنجمله خشک شود و باتش
گرسنگی بسوزد و گرسنگی نور است و سیری نار و گفت هیچ بنده سیر نخورد تا خداوند از وی
هر چیزی که بعد ازین نتواند دریافت و گرسنگی طعام خداست و گفتند بر مرید چه
سخت تر گفت همنشینی با اضداد گفت بنگر انس خویش بخلوت اگر انس تو بخلق بود
چون بیرون آئی برود و اگر بخدا بود همه جا برابر بود دشت و کوه و بیابان و گفت
در وقت نزول بلا حقائق صبر آشکارا گردد و در وقت مکاشفه مقدور حقائق رضا
نماید و گفت با خوی نیکو معصیت زیان دارد و مقدار یک دانه دوستی به از هفتاد ساله

عبادت بلی و رستی و گفت بلندترین منزل طالبان خوف ست و بلندترین منزل
واصلان رجا و علامت خوف کوتاهی امل ست و بلندترین پرهیزگاری تواضع ست
و توحید نور ست و شرک نار و نور توحید جمله سیئات موحدان بسوزاند و نار شرک
جمله حسنات مشرک بسوزاند و گفت ورع دو گونه بود یکی در ظاهر آنکه نجنبد مگر بخدای
و در باطن آنکه غیر او در دل نیاید و گفت ارزنده سخاوت خیر و بباک بود مال و از
حب سخاوت خیر و بنفس و روح و گفت هر که سخن گوید پیش از آنکه بشنود پشیمان
شود و گفتند بچه شناسم که خدا از ما راضی است گفت اگر تو راضی باشی گفتند فقر کدام
امین تر گفت آنکه او فقر بیشتر رسد و گفت عارف آنکه همت نیست بود در و لیس
آنکه بخداوند خویش از جمله کائنات توانگر بود و زاهد تر آنکه یقین او بیشتر و محبت آنکه
به نیکوی زیادت نشود و بجفا نقصان نپذیرد شاه شجاع کرمانی رحمة الله علیه
فرمود علامت صدق سه ست اول آنکه قدر دنیا برود و از دل تو دنیا نچه سیم و
خاک برابر شود دوم دیدن خلق از دل تو بیفتد تا چنان شوی او شادی گرسنگی و
ترک شهوات که اهل دنیا شاد شوند از سیری شهوات را چون بس ازان ملازمت
مریدان کن و گرنه ترا باین سخن چه کار و علامت خوشخوی رنج خود از خلق برداشتن ست
و رنج خلق کشیدن و هر که چشم نگاه دارد از حرام و تن از شهوات و باطن آبادان
دارد بمراقبه دایم و ظاهر بمتابعت سنت و عادت کند بحلال خوردن فراست
او هرگز خطا نشود و روزی یاران را گفت که از دروغ گفتن و خیانت کردن و
غیبت کردن دور باشید باقی هرچه خواهید بکنید و دنیا بگذارید و توبه بکنید
و هوای نفس بگذارید با و رسید یوسف ابن الحسین رحمة الله تعالی علیه

گفت آفت صوفیان در صحبت کودکان و در معاشرت اضداد و فتور رفیقی زنان
است و گفت قومیکه بیدار شند که خدای ایشان را می بیند پس ایشان شرم دارند که
از مهابت نظر بچیزی کنند جز آنکه وی فرموده است و گفت اشارت خلق بقدر
یافت خلق است و یافت بقدر شناخت بود و شناخت بقدر محبت بود و پرسیدند
از محبت گفت محب را خواری و ذل نعمت تر بود و شفقت و نصیحت او خلق خدایرا
بیشتر و صدق آنست که تنهائی را دوست دارد و نهان داشتن طاعت و
گفت عزیزترین چیز در دنیا اخلاص است هرچند جهد میکنیم تا ریا از دل خود دور کنیم
بلون دیگر می آید و گفت اگر خدای را بینم با جمله معاصی به که با ذره تصنع و زاهد آنکه
طلب مقصود نکنند تا وقتیکه وجود خود را مفقود نگردانند و غایت عبودیت آنست
که بنده او باشی در همه چیز و هر که بشناخت او را بفکر عبادت کرد او را بدل

ابوحفص حداد رحمة الله علیه گفت هر که اقوال و افعال خود را هر وقتی
نسنجد بمیزان کتاب و سنت و خواطر خود را متهم ندارد او را از جمله مردان نشمرند
پرسیدند ولی را خاموشی به یا سخن گفت اگر سخن گوی آفت سخن بداند هرچند تواند
خاموش باشد اگرچه بعمر نوح باشد و خاموش اگر راحت خاموشی بداند از خدا درخواهد
تا دو چندان عمر نوح دهد تا سخن نگوید گفت عبودیت آنکه هرچه نیست بگوی و ملازم
باشی چیزی را که ترا بدو فرموده اند و درویشی بحضرت خدا شکستگی عرضه کردن و
نشان دوستان آنکه روزیکه بمیرند دوستان شاد شوند یعنی چنان مجرد شده
از دنیا که از وی چیزی نماند که آن خلاف دعوی او بود و مجرد باید و ولی آنکه او را
قوت کرامات داده باشند و او را از آن غائب گردانند گفتند عاقل کیست

گفت آنکه از نفس خود اخلاص طلبد و بخیل آنکه در وقت احتیاج خود ایثار ترک کند
و ایثار آنکه مقدم داری نصیب برادران بر نصیب خود در کارهای دنیا و آخرت
و کرم انداختن دنیاست برای کسی که بدان محتاج است و روی آوردن بخدا آنکه
وسیله بنده را بخدا دوام فقر است و ملازم گرفتن سنت و قوت حلال و هر که بعین رضا
در خود نگریست هلاک شد و خوف چراغ دل است آنچه از خیر و شر است در او بدان
بتوان دید و فقر درست نیاید تا دادن دنیا دوست تر از گرفتن ندارد و هر که
همیشه فضل خدا نبیند بر خویشتن امید دارم که از هالکان نباشد و فاضلترین
اعمال مراقبت خویش است با خدا و آنکه بفعل خود شاد بود بقصد درست و هر که
داند که او را خواهند برانگیخت و حسابش خواهند کرد و از معاصی اجتناب ننماید
او از شر خود خبر میدهد که من ایمان ندارم ببعث و حساب و هر که خواهد دل او
متواضع شود گو در صحبت صالحان باش و خدمت ایشان را ملازمت کن و گفت
روشنی تن بخدمت است و روشنی جان باستقامت و گفت تقوی در حلال
محض است و بس و تصوف همه ادب است و گفت عمل که شایسته بود آن را بر تو فراموش
کنند و گفت نابینا آنست که خدای را نشناسد و نه بیند اشیا را بخدائی و بینا آنست که
از خدای بود نظر او بمکونات یکی از و وصیت خواست گفت یا اخی لازم یک در باش
تا همه درها بر تو گشایند و لازم یک سید باش تا همه سادات ترا گردن دهند روزی
در نیشابور در خدمت اکابر آنجا از فتوت سوال کردند گفت شما گوئید جنید فرمود فتوت
نزد ما آنست که فتوت از خود نه بینی و آنچه کرده باشی بخود نسبت ندهی گفت
نیکوست اما نزد من فتوت آنست که انصاف دادن و انصاف ناطلبیدن

جنید گفت در عمل آرید ای اصحابنا ابوحفص گفت این سخن را است نباید جنید
چون این بشنید گفت بر خیزید ای اصحابنا که زیادت آورد ابوحفص آدم و ذریّه
او در جوانمردی حمدون قصّار رحمة الله علیه گفت هر که محقق نبود در حال
خود از حال خویش خبر نتواند داد و گفت صحبت با صوفیان کنید که زشتها را نزدیک
ایشان عذرها بود و نیکی را بس خطری نبود تا ترا بدان بزرگ دارند تا تو بدان
در غلط نیفتی و هر که در سیرتهای سلف نظر کند تقصیر خود بداند و گفت شکر نعمت
آنست که خود را طفیلی بینی و گفت بنده است آنچه بتو میرساند آسانی بی رنج
اما رنج در طلب زیاده است و گفت هر که پندارد که نفس او بهتر است از نفس فرعون
او کبری آشکارا کرده است و گفت ملامت ترک سلامت است و اگر مستی را
می بینی که می خسپد ویرا ملامت مکنی نباید که بهمان بلا مبتلا گردی پرسیدند از ملامت
گفت راه آن بر خلق دشوار است و مغلق اما طرفی بگویم رجای مرجیان و خوف
قدریان بصفت ملامتی بود یعنی در رجا چندان رفته که مرجیان ملامت کنند
و در خوف چندان سلوک کرده که قدریان و ازینهمه گناه ملامت باشد
گفت من نیک خوئی ندانم مگر در سخاوت و بدخوئی را نشناسم الا در بخل و هر که
خود را ملکی داند بخیل بود و تواضع آنست که کسی را که خود محتاج نه بینی نه در جهان
و نه در آنجهان و هر گاه که فقیر تواضع را ترک کرد همه خیرات را ترک کرد و اصل
همه دردها بسیار خوردن است و آفت دین بسیار گفتن است و گفت اگر توانی که
کار خود بخدا بازگذاری بهتر از آنکه بحیله و تدبیر مشغول شوی و گفت جزع نکند در مصیبت
مگر کسی که خدا را متهم داشته بود منصور عمار رحمة الله علیه هارون رشید

پرسید که عالم ترین خلق کیست و جاهل ترین که بود گفت عالم ترین خلق مطیع ترین
بود و جاهل ترین امین عاصی فرمود که مردمان دو قسم اند یا نجود عارف بود یا بحق
آنکه بنجود عارف بود شغلش مجاهده و ریاضت بود و آنکه بحق عارف بود شغلش
عبادت و طلب رضای او بود گفت آرزوی دنیا را ترک گیر تا از عمر راحت یابی
و زبان را نگاه دار تا از عذر خواستن برهی احمد عاصم الانطاکی رحمة الله تعالی
علیه فرمود علامت محبت آنکه عبادت اندک بود و خلوت او بسیار و خاموشی او
پیوسته چون درو نگرند او نه بیند چون بخوانند نشنود و چون مصیبتی رسد اندوه
نکند و چون صوابی رسد شاد نگردد و از کسی نترسد و بکسی امید ندارد گفتند تو
مشتاق خدائی گفت نه شوق بغایت بود چون حاضر شود کجا شوق بود و گفت
علامت خوف گریز بود و علامت رجا طلب و گفت هر که امین تر بود بر نفس خود
هلاک شود و گفت نشان اندک معرفت بنده بنفس خود اندکی حیا بود و اندکی
خوف و هر که بخدا عارف تر از خدا ترسان تر و گفت اگر صلاح دل جوئی یاری خواه
بروی بنگاه داشت زبان گفت نافع ترین اخلاص آنست که دور کند از تو تصنع
و تزئین و ریا و گفت طاعت بر جهل زیانکار تر است از معصیت بجهل و یقین
نوریست که مشاهده میکند بدان جمله امور آخرت و اخلاص آنست که چون عملی کنی
دوست نداری که ترا بدان یاد کنند و بزرگ دارند و طلب نکنی ثواب عمل خویش
الا هیچ کس مگر از خدای و چنان دان که کسی نیست در زمین بجز تو و در
زمین و آسمان بجز او و دوای دل پنج است همنشینی اهل صلاح و
خواندن قرآن و تهی داشتن شکم و نماز شب و زاری وقت سحر نقل است که

سی وشش کس از اصحاب وی جمع شدند وسفره نهادند نان اندک بود
شیخ پاره پاره بشکرد و چراغ برگرفت چون چراغ آوردند
پارهای بر جای بود که کسی نخورده بقصد ایثار مریدان را چنین تربیت کرده بود
عبدالرحمن حسین رحمة الله تعالی علیه فتح موصلی را گفت چهار چیز
پیش من ست چشم و زبان و دل و هوا چشم جائی منگر که نشاید و بزبان چیزی
مگو که خدای تعالی بخلاف آن داند و دل نگاهدار از خیانت و کبر به مسلمان و هوا
نگاهدار در هیچ مگو اگر این چهار باین صفت نباشند خاکستر بر سر
باید کرد گفت دلها موضع ذکر ست چون بانفس صحبت داشتند موضع شهوت
شدند و شهوت از دل بیرون نرود مگر از حسرتی بیقرار کننده و یا شوقی
بی آرام دهنده گفت اندوه مکن بر چیزیکه فردا ترا مضرتی بود و شاد مباش
الا بچیزی که فردا ترا شاد کند و نافع ترین خوف آن بود که از معصیت
باز دارد و اندوه دائم کند و فکرت را لازم تو گرداند در لقب عم جنید
بغدادی رحمة الله علیه فرمود که اگر مرتضی یک سخن بکراست نگفتی اصحاب
چه کردندی و آن سخن آنست که از مرتضی علی رضی الله عنه پرسیدند که خدای را بچه
شناختی گفت بدانکه شناسا گردانید مرا بخود که او خداوندیست که شبه او
نتوان بود و هیچ صورتی وا او را نتوان یافت هیچ حسی وا او را قیاس نتوان کرد
هیچ خلقی که او نزدیکست در دوری خویش و دور است در نزدیکی خویش
و بالای همه چیزهاست و نتوان گفت که تحت او چیزیست و او نیست چون
چیزی و نیست از چیزی و نیست در چیزی و نیست بچیزی سبحان الله آن

خنک آنکه او چنین است چنین نیست هیچ چیز از خبر او و اگر کسے شرح این سخن دهد
مجلد ها بر آید فهم من فهم و گفت اگر من هزار سال زیم از اعمال یک ذره کم نکنم
مگر که مرا باز دارند و گفت روزگار چنان گذاشتم که اهل آسمان و زمین بر من
گریستند باز چنان شدم که من غیبت ایشان گریستم اکنون چنان شدم که
نه از ایشان خبر دارم و نه از خود و ده سال بر در دل نشستم و پاسبانی کردم تا دل
مرا نگاه داشت اکنون بیست سال است که من نه از دل خبر دارم و نه دل از من
و گفت درین راه قاطعان بسیار اند و بر راه سلوک دامها انداخته اند و آن مکر و استدراج
و دام قهر و دام لطف و آنرا نهایت نیست مرد باید که فرق کند میان همه
دامها گفت چون قدرت معاینه کرد صاحب آن نفس بکراهت تواند زد و چون
عظمت معاینه شود از نفس زدن منع کند و چون هیبت معاینه شود آنجا کسی
نفس زند کافر گردد و گفت نفس که باضطرار از مرد بر آید جمله حجابها و گناهان که
میان بنده و خداست بسوزد و گفت خنک آنکسی که او را در همه عمر یکساعت
حضور بوده است و شریف ترین نسبت ها و بلندترین آن این نسبت که با فکرت بود
در میدان توحید و گفت میان بنده و خدا چهار دریاست تا قطع نکند بحق نرسد یکے دنیا
و کشتی او زهد است و یکی آدمیان و کشتی او دور بودن است و یکے ابلیس و کشتی او
بغض و یکے هوا و کشتی او مخالفت و گفت درمیان هواجس نفسانی و وسواس
شیطانی فرق آنست که نفس چیزے الحاح کند و تو منع کنی وا او معاودت میکند
اگرچه بعد از مدتی بود تا وقتیکه بمراد خود رسد اما شیطان چون دعوتی کند بخلافے
اگر بخلاف آن کنی او ترک آن دعوت کند و گفت ابلیس مشاهده نیافت در طاعت

غیبت

و او هم مشاهده گم نکرد و در زلت گفت طاعت علت نیست بدانچه در ازل رفته
ولیکن بشارت می دهد بر آنکه در آن کار که رفته است در حق طاعت کننده نیکو
رفته است گفت مردان بسیرت مردان اند نه بصورت گفت اساس نیست
که بمراد نفس قیام نکند و گفت غافل بودن از خدا سخت تر است از آنکه در
آتش شدن و گفت بحقیقت آزادی نرسی تا از عبودیت بر تو هیچ باقی
مانده بود و گفت نفس هرگز با حق الفت نگیرد و هر که نفس را بشناسد عبودیت بر وی
آسان شود و هر که گوید الله بی مشاهده دروغ زنست و هر که بشناخت خدا را هرگز
شاد نشود و هر که خواهد تا دین او بسلامت ماند و تن او آسوده و دل او بعافیت نشود
گو از مردمان جدا باش که این زمانه وحشت است و خردمند آنست که تنهائی
اختیار کند و هر که علم او بیقین نرسیده است و یقین بخوف و خوف بعمل و عمل بورع
و ورع باخلاص و اخلاص بمشاهده او از هالکانست و اگر جمله دنیا یک کس را بود
زیان نبود و اگر سیرش یک دانه خرما کند زیان دارد و مرید صادق بی نیاز بود
از علم عالمیان و گفت چون حق تعالی بمردی نیکی خواهد او را پیش صوفیان افگند
و از قرایان باز دارد و نشاید که مریدان چیزی آموزند مگر آنچه در نماز بکار آید
و فاتحه و قل هو الله تمام است و هر مرید که زن کند و علم نویسد از وی هیچ نیاید و هر که
میان خود و خدای تعالی تو بره پر طعام نهاده است از و مناجات هرگز نیاید
و خواطر چهارست یکی خاطر است از حق که بنده را دعوت کند بحق و خاطرست از نفس که دعوت کند
بآرایش نفس و تنعم بدنیا و خاطرست از شیطان که دعوت کند بحقد و حسد و عداوت و خاطرست
از ملک که رغبت و قوت بخشد بطاعت و عبادت حق و گفت بلا چراغ عارفانست و بیدار کننده مریدان

وهلاک کننده غافلان و گفت همت‌ها اشارت است از خدا و ارادت اشارت
فرشته و خاطر اشارت معرفت و زینت تن اشارت شیطان و شهوت اشارت
نفس و لهو اشارت کفر و حق تعالی هرگز صاحب همت را عقوبت نکند اگرچه معصیت
رود درپی و گفت هر کرا همت است او بیناست و هر کرا ارادت است نابیناست
و گفت اجتماع چهار هزار پیر طریقت است که نهایت ریاضت این است هرگاه
دل خود طلبی ملازم حق بینی و هر که در هوا فقیقت بحقیقت رسیده باشد
از آن ترسد که حظ از خدا فوت شود بچیزی دیگر مقامات بشواهد است
هر کرا مشاهده احوال است او رفیق است و هر کرا مشاهده صفات است او اسیر است
که رنج انجا رسد که شودی برجا بود و در شبانه روزی هزار بار بمیرد و چون
فانی شد و شهود حق تعالی حاصل گشت اسیر شد و سخن انبیا خبر باشد از
حضور و کلام صدیقان اشارت است بمشاهده و اول چیزی که ظاهر شود
از احوال اهل احوال خالص شدن افعال ایشان بود و هر کرا سر خالص شد هیچ فعل او
صافی شد و صوفی چون زمین باشد که همه پلیدی بروی افگنند و همه نکوی از وی بیرون
آید و تصوف از صفا است هر که گزیده شود از ماسوی صوفی است و صوفی آنست
که دل او چون دل ابراهیم سلامت یافته بود از دوستی دنیا و بجا آرنده فرمان
خدا بود و تسلیم او چون تسلیم اسماعیل و اندوه او چون اندوه داود و فقر او
چون فقر عیسی و صبر او چون صبر ایوب و شوق او چون شوق موسی در وقت
مناجات و اخلاص او چون اخلاص محمد علیه الصلوة والسلام و گفت تصوف نسبتی است
که ترا خداوند از خود بمیراند و بخود زنده کند و گفت تصوف آن بود که با خدای

بیعلاقه و عارف را حالی باز ندارد و منزلتی باز ندارد و عارف آنست که در درجات
سگردد و چنانکه هیچ چیز او را حجاب نگردد و باز ندارد و گفت معرفت مشغولی است
بخدای تعالی و معرفت بمکر خدا است یعنی هر که پندارد که عارف است مکورست (مکر کرده شده است)
و معرفت وجود جهل ست در وقت حصول علم تو گفتند زیادت کن گفت عارف و
معروف او ست و گفت علم آنست که قدر خویش بدانی و گفت اثبات مکرست
و علم با ثبات غدر است و آنچه موجود است در خلل بکرد غدر است و گفت توحید خدای
منزه داشتن قدم او بود از حدث یعنی دانی که اگرچه سیل در دریا باشد اما نه دریا
باشد و گفت هر محبت که بعوض بود چون عوض برخیزد محبت درست نشود و نگردد میان
دو تن اما چنان دو تن که یکی دیگری را گوید که ای من و چون محبت درست شود
شرط ادب بیفتد حق تعالی حرام گردانیده است محبت بر صاحب علاقه و گفت
محبت افراط میل ست بی نیل و گفت محبت خدا نخسید تا نوائی رسید تا جان در راه
او سخاوت نکنی و انس یافتن به عدها و اعتماد کردن بران خلل ست در سخاوت و
اهل انس در خلوت و مناجات چیزها گویند که نزدیک عام کفر نماید و ایشان و احوال
خویش بدان مزید یابند و هرچه گویند ایشان را احتمال کنند و گفت مشاهده غرق
است و وجد هلاک و وجد زنده کننده همه است و مشاهده میراننده همه مشاهده
اقامت ربوبیت ست و ازاله عبودیت بشرط آنکه تو در میان هیچ نبینی و گفت مراقبه
آن بود که ترسنده باشد بر فوت شده پرسیدند فرق چیست میان مراقبه و حیا
مراقبه انتظار غائب است و حیا خجالت است از حضور مشاهده و گفت وقت
چون فوت شود هرگز نتوان یافت و هیچ عزیزتر از وقت نیست و هیچ چیز را ولیا

وگفت

سخت تر از نگاهداشت انفاس نیست در اوقات گفت عبودیت دو خصلت است
صدق و افتقار بخدای در نهان و آشکار و نیکی اقتدا برسول خدا تعالی و عبودیت
ترک این دو سبب است ساکن شدن از لذت و اعتماد کردن بر حرکت چون این
هر دو از تو گم شد حق عبودیت گزارده آمد و شکر آنست که نفس خود را از اهل نعمت
نشمرد و گفت شکر علتی ست و آن آنست که مرید نفس خود را بدان مطالبت کند
و با خدا ایستاده باشد بحظ نفس و زهد تهی دست بودن است و خالی از شغل آن
و حقیقت صدق آنست که راست گوئی در هر کاری که از و نجات نیابی مگر بدروغ
و هیچکس نیست که طلب صدق کند که نیابد و اگر نیابد بعضی یابد و صادق روزی
چهل بار از حالی بحالی بگردد و مرائی چهل روز بر یک حال بماند علامت صادق
آنست که سوال نکند و معارضه نکند و اگر کسی با ایشان معارضه کند خاموش بماند
و صبر باز داشتن نفس را با خدا بی جزع و فرو خوردن تلخی ها و روی ناترش کردن
و توکل خوردن بی طعام است یعنی طعام در میان نه بیند و توکل آنست که خدا را باشی
چنانکه پیش ازین نبودی و خدای را بودی و پیش ازین توکل حقیقت بود اکنون
علم است و توکل نه کسب کردن است و نه ناکردن لیکن سکون دل است بوعده
حق تعالی و یقین آنست که غم رزق نکشی و اندوه رزق نخوری و آن از تو
کفایت آید و آن آنست که بعملی که در گردن تو کرده اند بدان مشغول شوی که یقین
او رزق تو بتو میرساند و فتوت آنست که با درویشان نقار نکنی و با توانگران
معارضه نکنی و جوانمردی آنکه بار خود بر خلق ننهی و آنچه داری بذل کنی و تواضع
آنکه تکبر نکنی بر اهل هر دو سرای و مستغنی باشی بحق تعالی و خلق چهار است سخاوت

و الفت - و نصیحت و شفقت و صحبت با فاسقان نیکخوئی به از آنکه با قرّا از
بدخوئی و حیا دیدن آلاء اوست و دیدن تقصیر خود پس ازین هر دو حال حالتی
زاید که آنرا حیا گویند. و گفت عنایت پیش از آب و گل بوده است و حال چیزیست
که بدل فرو آید اما دایم نبود و رضا دفع اختیار است و نیز آنکه بلا را نعمت
شمری و گفت فقر دریای بلا است و فقر خالی شدن دل است از اشکال و
قوت آنکه ترک کنی هوا از خوف و ترک عمل کنی بغیر شوق و گفت صوم نصفی
از طریقت است و توبه را سه معنی است اول ندامت دوم عزم بر ترک معاودت
سوم خود را پاک کردن از مظالم و خصومت و گفت حقیقت ذکر فانی شدن ذاکر
است در ذکر و ذکر در مشاهده مذکور و امین بودن مرید از آنکه کبایر بود و واصل را
کفر و تصوف صافی کردن دل است از مراجعت خلقت و مفارقت از طبیعت
و فرو میرانیدن بشریت و دور بودن از دواعی نفسانی و فرود آمدن در صفات
روحانی و بلند شدن بعلوم حقیقی و بکار داشتن آنچه اولیتر است الی الابد و نصیحت کردن
جمله امت و وفا بجا آوردن بر حقیقت و متابعت پیغامبر در شریعت و صوفیان
قومی اند قایم بخداوند چنانکه ایشانرا ندانند الا خداوند تعالی پرسیدند از همه زشتی ها
صوفی را چه زشت تر گفت بخل و سوال کردند از توحید گفت آنکه با هیچ نگردد
در رسوم و ناپدید است صور علوم و خدا بود چنانکه بود و همیشه باشد یعنی او
نقص گردد اورا دنیا به باز گفتند که توحید چیست گفت صفت بندگی همه ذلت
و عجز و ضعف و استکانت و صفت خداوند همه عزّ و قدرت هرکه این جدا تواند کرد
با آنکه بهم شده است موحد است باز پرسیدند از توحید گفت یقین است گفتند چگونه

گفت آنکه بشناسی که حرکات و سکنات خلق فعل خداست کسی را با او شرکت
نیست چون این بجا آوردی شرط توحید بجا آوردی سوال کردند از فنا و بقا گفت
بقا حق راست و فنا ما دون او را و گفتند تجرید چیست گفت آنکه ظاهر او مجرد بود
از اعراض و باطن او از اعتراض سوال کردند از محبت گفت آنکه صفات محبوب
بدل صفات محب بنشیند سوال کردند از انس گفت انس آن بود که حشمت برخیزد
سوال کردند از تفکر گفت درین چند درجه است تفکریست در آیات خدا و از و
معرفت زاید و تفکریست در بلا و نعماء او و محبت زاید و تفکریست در وعده خدا
و عذاب و از و هیبت زاید و تفکریست در صفات نفس و احسان خدا با نفس
از و حیا زاید از خدای تعالی سوال کردند از تحقیق بنده در عبودیت گفت چون
بنده جمله اشیا را ملک خدا بیند و پدید آمدن جمله از خدا بیند و قیام جمله بخدا بیند
و مرجع جمله بخدا بیند چون اینهمه او را تحقیق بود بصفت عبودیت رسیده باشد
سوال کردند از حقیقت مراقبه گفت حال است که مراقب انتظار میکند
آنچه از وقوع او ترسد لاجرم حالتی بود چنانکه از شبیخون کسی ترسد و نخسپد
سوال کردند از صادق و صدیق و صدق گفت صدق صفات صادقان
ست و صادق آنکه او را چنان بینی که شنیده باشی و همه عمرش همچنان یابی
که یکبار خبر او بتو رسیده باشد و صدیق آنکه پیوسته بود صدق او در افعال و
و اقوال و احوال سوال کردند از اخلاص گفت فنا است از فعل خویش و
اخلاص آنست که بیرون آری خلق را از معامله نفس یعنی نفس دعوی ربوبیت
میکند پرسیدند از خوف گفت چشم داشتن عقوبت است در هر نفسی و شفقت

بر خلق آنست که بطوع و رغبت با ایشان دهی آنچه طلب کنند و بار آن بر ایشان
ننهی که طاقت ندارند و سخن نگوئی که ندانند و عزلت آنست که از نفس عزلت
گیری و عزیزترین خلق کیست گفت درویشی است راضی و صحبت با کسی
دارید که هر نیکی که با او کرده بود فراموش بود و گفتند هیچ فاضلتر از گریستن هست یا
گفت گریستن بر گریستن گفتند مرید کیست و مراد چیست گفت مرید در سیاست بود
از علم و مراد در عنایت حق بود و گفتند راه بخدا چگونه بود و گفت دنیا را ترک کردی راه
یافتی و خلاف هوا کردی بحق پیوستی و گفتند بگوئی که حجاب سه است نفس و خلق
و دنیا گفت این سه عام است و خاص نیز سه است دید طاعت و دید ثواب و دید
کرامت و گفت زلت عالم میل است از حلال بحرام و زلت زاهد میل از بقا بفنا
و زلت عارف میل است از کریم بکرامت گفتند فرق چیست میان دل
مومن و منافق گفت دل مومن در ساعتی هفتاد بار بگردد و دل منافق هفتاد سال
بر یک حال ماند عمرو بن عثمان مکی رحمة الله علیه فرمود بر تو باد که بپرهیزی
از تفکر کردن در چیزی از عظمت خدای تعالی و در چیزی از صفات خدای که
تفکر در خدای معصیت است و کفر و تصوف آنست که بنده در هر وقتی مشغول بچیزی بود
که دران وقت اولی تر بود و گفت صبر در ایستادن بود با حق تعالی و گرفتن بلا با خوشی
و آسانی ابو سعید خراز رحمة الله تعالی علیه فرمود چون بنده بخدا رجوع
کند و تعلق بخدا گیرد و در قرب خدا ساکن بود و فراموش کند نفس خود را و ماسوی الله
را اگر او را گویند از کجائی و چه خواهی او را جواب از ان نبود که گوید الله و این
عبارت ترجمه این سخن اوست که گفت ان عبدا رجع الی الله و تعلق بالله و سکن

فی قرب الله وقد نسی نفسه وما سوی الله فان قلت له من این انت وای شیء ترید
لم یکن له جواب غیر الله وگفت سالها با صوفیان بودم هرگز میان من و ایشان
مخالفت نبود زیرا که هم با ایشان بودم و هم با خود وگفت مرا مخیر کردند میان قرب
و بعد من بعد را اختیار کردم که طاقت قرب نداشتم چون لقمان علیه السلام را مخیر کردند
در نبوت و حکمت حکمت اختیار کرد و شبی دو فرشته را بخواب دیدم که از آسمان
می آیند رسیدند که صدق چیست گفتم الوفاء بالعهد گفتند صدقت و شبی
رسول الله صلی الله علیه وسلم را دیدم فرمود که مرا دوست داری گفتم معذور فرمای
که دوستی خدا مرا مشغول کرده است از دوستی تو فرمود هر که خدای را دوست
دارد مرا دوست داشته بود و نیز شبی ابلیس را دیدم عصا برگرفتم تا او را بزنم هاتفی
آواز داد که او از عصا نترسد از نوری ترسد که در دل باشد گفتم بیا گفت
شما را چه کنم شما بینداخته اید آنچه من مردمان را بدان می فریبم گفتم آن چیست
گفت دنیا باز گفت مرا در شما لطیفه ایست که بدان مراد خود بیابم گفتم چیست
گفت با کودکان نشستن و روزی پسرم وفات کرد در خواب دیدم گفتم مرا وصیتی کن
گفت ای پدر بی دلی با خدای معامله مکن و روزی در بیابانی گرسنگی غلبه کرد
نفس گفت از خدا طعام خواه گفتم کار رستگاران نیست گفت صبر خواه قصد کردم
تا صبر خواهم عصمت حق مرا دریافت آوازی شنیدم که کسی میگوید این دوستان
میگوید که من بدو نزدیکم و متقرر است که ما آنکس را که سوی من آید ضایع نگذارم
تا از ما قوت و صبر میخواهد و عجز خود پیش ما آرد و پندارد که ما او را ندیده ایم یا او را
یعنی و لعلم صبر ضیاء است بخواستگی آنها محجوب شده و روزی در کناره دریا جوانی دیدم

مرقع پوشیده و محبره آویخته گفتم سیمای او عیانست و معاملت او پنهانست که در وی
نگرم گفتم از رسیدگانست چون در محبره می نگرم گفتم از طالب علمانست بیا تا بپرسم
از کیانست گفتم ای جوان راه بخدا چیست گفت دو است راه خواص و راه عوام ترا از
راه خواص چه کار که خبر نداری و راه عوام این است که می پرستی و معاملت خود
را علت وصول بحق می نهی محبره را آلت حجاب می شمری ابوسعید گوید ای عجب آنکه
در همه خدای را محسن بداند چگونه دل بدو نسپارد که دلها مجبول اند بر دوستی
محسن و گفت دشمنی فقرا بعضی با بعضی از غیرت حق بود که با یکدیگر آرام نگیرند
روا ندارد که ایشان را در هیچکار راحتی بود الا بدو و گفت هر گاه دوست دارد
در ذکر بروی کشاده گرداند چون بنده در ذکر لذت یافت در قربت بروی
کشاده کند پس در سرای فردانیت فرود آورد و جلال و عظمت مکشوف
گرداند تا فانی شود و از خود باقی ماند و بی او در حفظ خدای افتد و گفت
اول مقام اهل معرفت تحیرست بافتقار پس سرورست باتصال پس فناست بانتها
پس بقاست بانتظار نرسد هیچ مخلوق بالا تر ازین اگر کسی گوید پیغامبر علیه السلام
نرسید گویم رسید اما در خور خویش و گفت هر که گمان برد که بجهد بوصل حق برسد
او خود را در رنج بی نهایت افگند و هر که گمان برد که بی جهد بوی رسد او
خود را در تمنای بی غایت انداز و گفت فنا فنای بنده باشد از رویت بندگی
و بقا بقای بنده باشد در حضور الهی و فنا متلاشی شدن است بحق و بقا
حضور است با حق و حقیقت قرب پاکی دلست از همه چیز و آرام دلست
با خدای تعالی و اول توحید فانی شدن است از همه چیز و دل مرد را و بخدای باز گشتن

بجملگی و گفت عارف تا نرسیده است یاری نخواهد از همه چیز و چون برسد
مستغنی گردد از همه چیز و بدو محتاج گردد در همه چیز و حقیقت قرب آنست که
بدل احساس هیچ چیز نتوانی کرد و بوجود هیچ چیز حس نتوانی یافت گفتند عارف را
گریه بود گفت تا که در راه باشد چون بحقایق قرب رسد طعم وصال چشید گریه
زائل گردد و گفت عیش زاهد خوش نبود که بخود مشغول بود و گفت خلق عظیم
آنست که او را هیچ همت نبود جز خدا تعالی و توکل اعتماد دل است بر خدا تعالی
و نیز توکل اضطرابی است بی سکون و سکونی بی اضطراب یعنی متوکل چنان مضطرب
شود در نایافت که سکونش نبود و یا سکونش بود در قرب یافت که هرگزش
حرکت نبود و گفت هر که محکم نکند در آنچه میان خود و خدا است بتقوی و مراقبه
به کشف و مشاهده نتواند رسید و گفت غره مشوید بصفای عبودیت که
منقطع است از نفس و ساکن است با خدا تعالی پرسیدند که چونست که حق توانگران
بدر درویشان نرسد گفت از برای سه چیز یکی آنکه آنچه ایشان دارند حلال نبود
دوم آنکه موافق نباشد بر آن سوم آنکه درویشان بلا را اختیار کرده اند و
گفت علم آنست که در عمل آرد و یقین آنست که برگیرد ترا ابوالحسن نوری
رحمة الله علیه گفت عبودیت مشاهده ربوبیت است و تصوف نه علوم است
نه رسوم اگر علوم بودی بتعلیم حاصل شدی و اگر رسوم بودی بمجاهده بدست آمدی بلکه
اخلاق است تخلقوا باخلاق الله تعالی و بخلق خدای بیرون آمدن نه برسوم
دست دهد نه بعلوم و گفت تصوف ترک جمله نصیب های نفس است برای نصیب حق
و تصوف آزادی است و جوانمردی و ترک تکلف است و سخاوت و دشمنی

(نوری)

دنیاست و دوستی مولی ابو عثمان حیری رحمة الله علیه فرمود مرد تمام نشود
تا در دل او چهار چیز برابر نگردد منع و عطا و ذل و عزت و گفت عزیزترین سه چیز است
عالم که سخن او از عمل بود و مریدی که او را طمع نبود و عارفی که صفت حق کند
بی کیفیت و گفت اصل ما در طریقت خاموشی است و بسنده کردن بعلم خدای تعالی
و گفت خلاف سنت را در ظاهر علامت ریاء باطن بود و صلاح دل در
چهار چیز است در فقر بخدای و در استغنا در غیر خدا و تواضع و مراقبت و
گفت هر که زاهد شود در نصیب خویش از راحت و عزت و ریاست دلی
فارغش پدید آید و رحمت بر بندگان خدای کند و گفت خوف از عدل اوست
و رجا از فضل او و خوف ترا بخدا رساند و عجب دور گرداند و صبر آنکه خو کرده بود
بکار و کشیدن و شکر عام بر طعام و لباس بود و شکر خاص در آنچه در دل آید از معانی
و اخلاص و اصل تواضع سه چیز است از آنکه بنده از جهل خویش یاد کند و از آنکه
از گناه خویش یاد کند و از آنکه از احتیاج خویش یاد کند بخدا و یقین آنکه اندیشه
و قصد کار فردا اندک بود و گفت هر که وحشت و غفلت نچشیده بود حلاوت انس
نیابد و تفویض آن بود که علمی که ندانی بعالم آن بداری و تفویض مقدمه رضاست
والرضا باب الله الاعظم و علامت سعادت آنکه مطیع باشی و می‌ترسی که نباید که
مردود باشی و شقاوت آنکه معصیت کنی و امید داری که مقبول باشی و گفت
حقیر داشتن خلق بیماریست صعب که هرگز دوا نه پذیرد و اصل عداوت سه است
طمع در مال و طمع [illegible] گرامی داشتن مردمان و طمع در قبول کردن خلق و اخلاص آن بود
که نفس را در آن حظ نبود و در هیچ حال و این اخلاص عوام باشد و اخلاص

خواص بر ایشان رود نه به ایشان بود و ایشان طاعت ها را چیزی نمی شمرند و اخلاص صدق نیت ست با حق تعالیٰ و نسیان رویت خلق ست بدوام نظر با حق ابو محمد رویم رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ فرمود حاضر بر سه وجه بود حاضر ست شاهد وعید لاجرم دایم در هیبت بود و حاضر ست شاهد وعده دایم در غیبت بود و حاضر ست شاهد حق لاجرم دایم در طرب بود و گفت حق تعالیٰ ترا گفتار و کردار روزی کناد و انگاه گفتار باز گیرد و کردار بتو باز گذارد که نعمتے بود و بر عکس مصیبتی بود و چون هر دو باز گیرد آفتے بود و گفت تصوف مبنی ست بر سه خصلت تعلق ساختن بر فقر و افتقار و محقق شدن به بذل و ایثار و ترک کردن اعتراض و اختیار و توحید آنکه فانی شوی در ولاے او از هواے خود و در جفاے او از وفای خود تا فانی شوی کل در کل و توحید محو آثار بشریت ست و تجرید الٰہیت و قرب زایل شدن معترضات ست و انس آنکه وحشتے در تو پدید آید از ماسوی اللہ و از نفس تو نیز و انس سرور دل ست بحلاوت خطاب و انس حلاوت گرفتن ست بخدای از غیر خدای و محبت وفاست با وصال و خدمت ست با طلب وصال و یقین مشاهده است و فقر آنست که نگاه دارد سر خود را و گوشه دارد نفس خود را و بگذارد فرایض خدا را و صبر ترک شکایت ست و شکر آنکه انچه توانائی بود دران بکنی و توبه آن بود که توبه کنی از توبه خود و تواضع ذلیلی قلوب ست در مقابله علام الغیوب و نفس زدن در اشارت حرام ست و در خطرات و مکاشفات و معاینات حلال و زهد حقیر داشتن دنیا ست و آثار آن از دل ستردن و خائف آنست که از غیر خدا نترسد

(تصوف)

و رضا آن بود که اگر دوزخ را بر دست راست بدارد نگوید که از چپ می آید
و رضا استقبال کردن احکام است بدل خوشی و اخلاص در عمل آن بود که در
هر دو سرای بعوض چشم ندارد ابو عبد اللہ خفیف از وی وصیت خواست
گفت کمترین کاری درین راه بذل روح است اگر این نخواهی کرد بترهات
صوفیان مشغول مشو خواجہ ابن عطار رحمۃ اللہ علیہ فرمود بہترین
عمل آنست که کرده اند و بہترین علم آنست که گفته اند هرچه نگفته اند مگوی و
هرچه نکرده اند مکن و گفت هر درا که جوید در میدان علم جوید یا در میدان حکمت یا
در میدان توحید اگر درین سه میدان نبود طمع از وی گسسته کن و گفت دعوی کردن
در خدا و اشارت کردن بخدا و سخن گفتن از خدای از صفات دروغ زنان است و
گفت نفسها خود را در راه هوای نفس صرف مکن بعد ازان هرچه خواه آن کن و فضل
طاعات گوش داشتن حق است بر دوام اوقات و گفت اگر کسی بیست سال قدم
در نفاق زند و درین مدت بابی نفع برادری یک قدم بردارد فاضلتر ازانکه
شصت سال عبادت باخلاص کند و ازان نجات نفس خود طلبد و هر که خود را
بادب سنت آراسته دارد حق تعالے دل او را بنور معرفت منور گرداند و گفت
هیچ مقامی نیست برتر از موافقت فرمانها در اخلاق و گفت صحیح ترین عقلها
عقلی است که موافق توحید بود و بدترین طاعت آنست که از وی عجب خیزد و
بہترین گناه آنست که پس ازان توبه درآید و آرام گرفتن باسباب غرور
شدن است و ایستادن بر احوال بریدن از تحول احوال بود و گفت هر که
اول مدخل او همت بود بخدای رسد و هر که ارادت شود با خرت رسد و هر کرا

که آرزوی بود بدنیا رسد و هر چه بنده را از آخرت باز دارد دنیا بود و بعضی
را دنیا سرای بود و بعضی را تجارتی و بعضی را عزّی و غلبه و بعضی را علم و
مفاخرتی بعلم و بعضی را مجلسی و محفلی و بعضی را نفسی و شهوتی و گفت ارواح را
شهوت قرب بود و دلها را شهوت مشاهده و نفس را شهوت لذت گرفتن براحت
و گفت سرشت نفس بر بی ادبی است بنده مامور بملازمت ادب است هر که عنان
او گشاده کند در فساد با او شریک بود و پرسیدند بر خدای چه دشمن تر گفت
رویت نفس و حالهای او و عوض جستن بر فعل خویش و گفت قوت منافق خوردن
و آشامیدن بود و قوت مومن ذکر و جهد مومن و گفت در میان بنده و خدا
انصاف در سه منزل است استعانت و جهد و ادب استعانت از بنده و قوت
دادن از خدا و جهد از بنده و توفیق دادن از خدا و ادب از بنده و کرامت
از خدا و گفت هر کرا از ادب محروم گردانیدند از همه چیز محروم گردانیدند
و گفت هلاکت اولیا بلحظات قلوب است و هلاکت عارفان بخطرات اشارت
و هلاکت موحدان باشارت حقیقت و گفت چون کشف گردد ربوبیت در سر
و ضمایر آن نفس را بدان بر حرام گردد و بر وی هرگز باز نیاید و گفت همت آن بود که در دنیا نبود و نیز
همت آنست که هیچ از عوارض آنرا باطل نتواند کرد و گفت زندگی محبت بدل است و زندگی مشتاقان
بشکر و زندگی عارف بذکر و زندگی موحد بزبان و زندگی صاحب تعظیم بنفس و زندگی صاحب همت
بانقطاع از نفس و این زندگی سوختن و غرق شدن بود و اگر کسی گوید زندگی موحدان
بزبان چگونه بود گویم باطنش همه توحید گرفته بگذرد از باطنش خبر نه جز آنکه زبان
می جنباند چنانکه بایزید گفت سی سال است که بایزید را می خواهم و نمی یابم

وزندگی صاحب تعظیم بنفس چنان بود که بالنسبت از کار شده بود و نفسی مانده و زندگی صاحب ہمت منقطع شدن نفس آن بود که اگر دران ہیبت نفس زند ہلاک شود چنانچہ لی مع اللہ وقت وگفت علم چہار ست۔ علم معرفت وعلم عبادت وعلم عبودیت وعلم خدمت وگفت وجد انقطاع اوصاف ست تا نشان ارادت نماند ہمہ اندوہ بود و نشان ثبوت محبت برخاستن حجاب ست میان قلوب وعلام الغیوب وگفت بزرگترین ہیبت ست وحیا چون ازین ہر دو دور ماند از ہیچ دور نماند وگفت عقل آلت عبودیت ست نہ اشراف ربوبیت وتوکل حسن التجاست بخدا تعالی وصدق افتقار بدو وتوکل آنست کہ تا شدت فاقہ در تو پدید آید ہیچ بازگیری واز حقیقت سکون بیرون نیائی ومعرفت را سہ رکن بود حیا وہیبت وامن واخلاص آنست کہ خالص بود از آفات و تواضع قبول حق بود وتقوی ظاہر ست وباطنی ظاہری نگاہ داشت حدہا ست وباطنی اخلاص ونیت پرسیدند ابتدای اینکار وانتہای چہ بود گفت ابتدا اش معرفت وانتہائیش توحید وگفت ادب ایستادن ست بر مراقبت باہرچہ نیکو داشتہ اند گفتند چگونہ بود گفت آنکہ معاملہ با حق با ادب کند نہان وآشکارا گفتند از طاعت کدام فاضلتر گفت مراقبت حق بر دوام گفتند کہ شوق چہ بود گفت سوختن دل بود وپارہ شدن جگر پرسیدند شوق برتر بود یا محبت گفت محبت زیرا کہ شوق از و خیزد یا اصحاب خود گفت کہ درجہ مرد بچہ بلندتر گردد بعضی گفتند بکثرت صوم وبعضی گفتند بمداومت صلوۃ وبعضی گفتند بمجاہدہ ومحاسبہ وموازنہ بذل مال گفت بلندی نیافت آنکہ یافت الا بخوی خوش یکبار پاسی

ورا ازکرده گفت ترک ادب میان اهل ادب او بسست یکی گفت غلطی خواهم گرفت
گفت به که خواهی پیوسته چون از خلق می بری گفت چه کنم گفت بظاهر با خلق
و بباطن با حق مشغول باش عبدالله بن الجلا رحمة الله علیه سوال کردند از فقر
خاموش شد و بیرون رفت و باز آمد گفتند چه بود گفت چهار دانگ سیم داشتم
شرم آمد که در فقر سخن گویم آنرا صدقه کردم پرسیدند که مرد کی مستحق اسم فقر
گردد گفت آنگاه که ازو هیچ باقی نماند گفتند چگونه تائب گردد گفت آنگاه که
فرشته دست چپ برو بیست روز هیچ ننویسد و گفت هر که مدح و ذم یکسان بود
زاهدست و هر که بر فرائض قیام نماید باول وقت او عابد بود و هر که افعال همه
از خدا بیند موحد بود و گفت همت عارف حق باشد و از حق بهیچ چیز
باز نگردد و زاهد آنکه بدنیا بچشم زوالی نگرد تا در چشم او حقیر شود تا دل خود باسانی
ازو بر تواند داشت و هر که تقوی با وی صحبت نکند در درویشی حرام محض
خورد و صوفی فقیریست مجرد از اسباب و خائف آنکه از غمها ایمن بود و هر که
بنفس خویش بمرتبه رسد زود بیفتد و آنرا که برسانند بمرتبه آن مقام ثابت
تواند شد و قصد کردن تو برزق ترا از حق دور کند و محتاج خلق گرداند؛
ابراهیم ابن داود رحمة الله علیه فرمود معرفت اثبات حق است بیرون از هرچه
وهم بدو رسد و نشان دوستی حق برگزیدن طاعت است و متابعت رسول و ضعیف ترین
آنکه عاجز بود از دست داشتن شهوات و قوی ترین آنکه قادر بود بر ترک آن
و قیمت هر آدمی بقدر همت او بود اگر بدنیا بود هیچ قیمت ندارد و اگر برضای
خداوند بود ممکن نبود که در توان یافت قیمت او و در غنی آنکه سوال نکند.

و مبالغت کردن در دعا از شروط رضا نیست و توکل آرام گرفتن بود بر آنچه
خدای تعالی ضمان کرده است و آنچه کفایت است میسر شود بی رنج اما مشغولی و
رنج در زیاده طلبی ست و گفت بسنده است در دنیا دو چیز صحبت فقیر و خدمت
ولی یوسف اسباط رحمة الله علیه گفت غایت تواضع آنکه هر کرا بینی
چنان دانی که از تو بهتر ست و علامت تواضع آنکه سخن حق قبول کنی و رفق کنی
با کسی که فروتر بود و بزرگ داری آنرا که بالاتر بود در رتبت و اگر ذلیل بینی احتمال
کنی و خشم فرو خوری و هر جا رجوع بخدا کنی و بر توانگران تکبر کنی و هر چه
رسد شکر کنی و گفت محو نکند شهوات را از دل مگر خوفیکه مر دل را برانگیزد و بی اختیار
کند و شوقیکه مر دل را بی آرام کند یکی پرسید از جمع و تفرقه گفت جمع جمع گردانیدن
دل ست در معرفت و تفرقه متفرق گردانیدن در احوال و گفت نماز جماعت
بر تو فریضه نیست طلب لقمه حلال فریضه ست که بلقمه حرام هیچ طاعت نور ندهد
ابو یعقوب نهرجوری رحمة الله علیه گفت هر کرا سیری بطعام بود همیشه گرسنه
بود و هر که توانگر بمال بود همیشه درویش بود و هر که در حاجت قصد بخلق کند همیشه محروم
بود و هر که در همه کار یاری از خدا نخواهد همیشه مخذول بود و عارف ترین آنست که
متحیر تر بود و عارف بحق نرسد مگر که دل بریده گرداند از سه چیز علم و عمل و خلوت
یعنی درین هر سه ازین هر سه بریده شود و یکی پرسید که عارف تاسف خورد
بچیزی گفت عارف هیچ نه بیند جز خدای تا بروی تاسف برد و گفتند بکدام چشم
نگرد گفت بچشم فنا و زوال و متوکل آنست که رنج و مؤنت خود از خلق گرفته است
نه کسی را مدح کند نه ذم از آنکه نه بیند منع و عطا جز از خدای گفت جمع آن است که

تعلیم داده‌ام و غیر را از اسرار و تفرقه آنکه از آن قول پراگنده شود مشغول گشته‌اند طلب روح
غذای چه چیز است گفت دور بودن از جهال و صحبت با اهل خدا و اهتمام به کار بودن
در استعمال علم کردن و گفت اهل توکل اتفاقی دارند و خواهات اگر در آن وقت
بر آتش روند خبر نیابند و آتش به حضرت رساند و از تیر پاسی تارک ایشان را
مجروح گردانند الم نیابند و خبر بود که اگر تیشه بگیرد و تیر بشود و بایند که حرکت آن نیابند
سمنون محب رحمة الله علیه از فقیر سوال کردند گفت فقیر آنست که بفقد
انس گیرد چنانچه جاهل بفقد و از فقر چنان وحشت بود که جاهل را از فقر و تصوف
آنست که هیچ در ملک تو نباشد و گفت چیزی دقیق‌تر از محبت نیست و از وی
عبارت نتوان کرد گفتند چرا محبت را با بلا مقرون کرده گفت فرموده رسول صلی الله
علیه و سلم قرنت المحبة مع المحنة کی لا یدعیها کل سفلة یعنی محبت را با محنت
قرین کردند تا هر سفله و سست قدمی دعوی محبت نکند چون بلا ببیند بهزیمت شود
ابو محمد مرتعش رحمة الله تعالی علیه گفت هر که گمان برد که فعل او را
از آتش نجات دهد یا به بهشت رساند خود را در خطر انداخته است و هر که اعتماد
بر فضل وی دارد او را به بهشت رسانند و آرام گرفتن با اسباب منقطع شدن است
از مسبب الاسباب پرسیدند که به چه چیز دوستی حق تعالی حاصل توان کرد گفت بدشمنی
آنچه خدای تعالی دشمن گرفته است و آن دنیا است و نفس و گفت درست کردن معاملات
به دو چیز است صبر و اخلاص صبر بر وی و اخلاص در وی و تخلص چون دل بحق باشد
سکوت باشد و چون بخلق دهد فکرت باشد و تصوف حسن خلق است و تصوف
حالتیست که غائب گرداند صاحب آن را از گفتگوی و می برد تا بخدای و از او تا

بیرون گردانند تا خدای با ایشان نصیب شود و گفت این نهایتی است که جدا او
با منزل آمیخته نگردانید و گفت عزیزترین کسی فقرا آن بود که با فقرا نشیند
این چون باشی که فقیر از فقیر جدا نشود و این فقیر یقین دان که از علت خالی نیست که
او را وصیتی خواست گفت پیش کسی رو که او از تو بهتر باشد و هرگز بکسی که از ایشان
که از شما بهتر باشد. ابو عبد الله محمد بن الفضل رحمة الله علیه ابو عثمان حیری را
نامه نوشت که علامت شقاوت چیست گفت سه چیز است یکی آنکه حق تعالی علم دهد
و از عمل محروم کند دوم عمل دهد و از اخلاص محروم کند سوم صحبت صالحان
روزی کند و از حرمت داشت ایشان محروم کند گفت عجب دارم از آنکه بادیه‌ها قطع کند
خود بخانه او رود و زیارت کند چرا قدم بر هوای خود ننهد تا بدو رسد گفت راحت
در خلاص است از آرزوی های نفس گفت محبت ایثار است و صفت محبان
حق که محبت ایشان بر معنی ایثار بود و بعد ازین معاملات ایشان بر چهار منزل بود
یکی محبت دوم هیبت سوم حیا چهارم تعظیم و گفت مرید چون بگوشه خاطر در دنیا
نگرد ولو در وی بنگرد او مرتد طریقت شد و گفت صوفی آنست که صافی شود و از بلاها
و غایب شود از جمله عطاها گفت ایثار زاهدان بوقت بی نیازی بود و ایثار جوانمردان
بوقت حاجت و زهد در دنیا ترک است اگر بتوانی ایثار کنی و اگر نتوانی خوار داری
ابو الحسین بوشنگی رحمة الله علیه پرسیدند که مروت چیست گفت دست داشتن
از آنچه حرام است تا فارغ باشند کرام الکاتبین پرسیدند از تصوف گفت کوتاهی امل
و مداومت بر عمل و از فتوت پرسیدند گفت مراعات نیکو کردن و بر موافقت دائم بودن
و از نفس هیچ ظاهر چیزی ندیدن که مخالف باطن بود و توحید آن که بدانی که مانند او

هیچ ذاتی نیست و اخلاص آنست که کرام الکاتبین نتوانند نوشت و شیطان آنرا
تباه نتواند کرد و آدمی بروی مطلع نتواند شد گفتند ایمان و توکل چیست گفت آنکه
نان از پیش خود خوری و لقمه خورد بجای بآرام دل و بدانی که آنچه تراست از
تو فوت نشود و گفت هر که خود را خوار داشت خدای تعالی او را رفیع القدر گرداند و هر که
عزیز داشت خدای او را خوار گرداند یحیی دعا خواست گفت حق تعالی از فتنه تو ترا
نگاهدارد و محمد بن علی حکیم ترمذی رحمة الله علیه چندان ادب داشت که پیش
عیال خود هم بینی پاک نمیکرد و فرمود که چون مرد بسی ریاضت کشید و آداب ظاهر
بجا آورد و تهذیب اخلاق حاصل کرد انوار طاعت تا در دل بار یابد و سینه منشرح گردد
و نفس او بفضای توحید در آید و بدان شاد شود لاجرم ترک عزلت گیرد و در سخن آید و فتوحی
که او را درین راه روی نموده بود شرح دهد تا او را بسبب آن گرامی دارند و اعزاز
کنند تا نفس اینجا فریفته شود و همچو شیری از درون او بجهد و بر گردن او نشیند
نفس که بفضای توحید رسید هزار بار جمعیت تر و مکارتر شد از آنکه اول بود و
هرگز در قید نیاید از آنکه در اول بسته بود و اینجا گشاده و منبسط و اول آن
از ضیق بشریت آلت خود ساخته بود و اینجا از وسعت توحید آلت خود سازد
پس از نفس ایمن مباش و گوش دار تا بر نفس ظفر یابی و ازین آفت که گفتم
حذر کنی که شیطان در درون بسته است و گفت هر کرا یک صفت نفسانی مانده است
چون مکاتبی بود که یکدرم اگر بر وی باقی بود او آزاد نبود و آنرا که آزاد کرده باشند
و بر وی هیچ نمانده باشد این کس مجذوب بود که حق تعالی او را از بندگی نفس آزاد
کرده بود پس آزاد حقیقی او بود و گفت مجذوب را منازل است بعضی را ثلث

نبوة دهند و بعضی را نصفی و بعضی را زیادت از نصف تا بجایی رسد که در معنی ولی
افتد که حظ از نبوت بیش از همه مجذوبان بود و آن خاتم الانبیا بود چنانچه محمد
صلی الله علیه وسلم خاتم الانبیا بود و آن مجذوب تواند که مهدی بود علیه السلام
و درست تر نشان اولیا آنست که از اصول علم سخن گوید یکی گفت آن چگونه
بود گفت علم ابتدا بود و علم مقادیر و علم عهد و علم میثاق و علم حروف
این اصول حکمت است این علم بزرگان اولیا ظاهر شود و کسی از ایشان
تواند قبول کردن که ابلیس را از ولایت او حظی نبود گفتند اولیا از سوء
خاتمت ترسند گفت بلی ولیکن آن خوف خطرات بود و در نبود که حقتعالی
دوست ندارد که حبیب خویش را بر ایشان تیره گرداند و مشغول بذکر خیانت
بود که از وسوال نتوان کرد و این مقام بزرگ تر از آن است پرسیدند از تقوی
و جوانمردی گفت تقوی آنکه در قیامت کسی دامن تو نگیرد و جوانمردی آنکه
تو دامن کسی نگیری و گفت هر که در طریقت افتاد و را با اهل معصیت هیچ
انکار نماند و هر که از چیزی بترسد از وی بگریزد و هر که از خدای ترسد در وی
بگریزد اصل مسلمانی دو چیز است یکی دیدن سبب و دوم خوف قطعیت گفت
هیچ گم کرده غم نباید خورد که هر گم کرد نسبت و هر کرا همت دینی باشد همه کارها
دنیاوی ببرکت وی آسان شود و اگر همت دنیاوی باشد همه کارهای دینی
وی بشومی آن دنیاوی گردد و هر که بسنده کند از علم سخن بی زهد در زندقه افتد
و هر که بسنده کند بفقه بی ورع در فسق گرفتار شود و هر که با وصاف عبودیت
جاهل بود با وصاف ربوبیت جاهل تر بود و گفت میخواهی که بقای نفس خود

حق را شناسی هرگز نتوان شناخت و بدترین خصلت مرد دوستی کبر است و اختیار
در کارها کبر از کسی لائق بود که ذات او بی عیب بود و اختیار کسی کند که علم او بی جهل
بود و بیننده هست هر در این عیب که شما می‌بینید او را آنچه زیانکار راوست و
گفت حق تعالی ضمان رزق بندگان کرده است پس بندگان را توکل باید و
گفت مراقبت کسی را باید کرد که هیچ از نظر او غائب نیست و شکر آن را که نعمت
او از تو منقطع نیست و تضرع کسی را که قدم از ملک و سلطنت او بیرون نتواند کرد
و جوانمردی آنست که راهگذری و مقیمی بر تو یکسان بود و حقیقت محبت با حق دوام
انس است بذکر او ابوبکر وراق ترمذی رحمة الله علیه گفت خیر دنیا و آخرت
در اندک مال یافتم و شر دو جهان در بسیاری مال و آمیختن با مردمان گفت
از روزگار آدم تا این وقت هیچ فتنه ظاهر نشد مگر بسبب آمیختن با خلق و سلامت
نیافت مگر آنکه از اختلاط کرانه کرد یکی وصیت خواست گفت سنگی برگیر و دو پای خود
بشکن نگار دمی برگیر زبان خود ببر گفت طاقت این که دارد گفت آنکه زبان
سر او در نطق آرد و گوش همت او از خدای شنود و باید که زبان ظاهر او گنگ بود
و گوش صورت او کر این زبان بریدن و پای شکستن دست دهد اول نشان حکمت

تقلیل السماع

خاموشی است و سخن گفتن بقدر حاجت و ضرورت و خاموشی عارف نافع‌تر بود و
کلام او خوشتر گفت خدای تعالی از بنده هشت چیز میخواهد از دل دو چیز تعظیم فرمان
حق و شفقت بر خلق خدای و از زبان دو چیز اقرار کردن توحید و رفق کردن با
خلق و از اندام دو چیز طاعت داشتن خدای و یاری دادن مومنان و از خلق
دو چیز صبر کردن در حکم خدای تعالی و حلم با خلق خدای و هر که به نفس خود عاشق شد

یقین دلالت و یقین مشاهده و هر کرا درست شد معرفت خدا می هیبت و خشیت
بروی غالب شد و شکر نعمت مشاهده منت ست و نگاهداشت حرمت و هر که کارها
از جهت آسمان بیند صبر کند و هر که از زمین بیند متحیر گردد و احتراز کند از اخلاق بد
چنانکه از حرام عبدالله منازل رحمة الله علیه گفت هرچه گوئی از حال خود
عبارت کنی و نه آنکه سخن گوئی و حکایت از غیر کنی و گفت هر که فریضه ضایع
کند مبتلا گردد بضایع کردن سنت و هر که سنت ضایع کرد نزدیک در بدعت افتد و گفت
هر که نفس را چیزی کند که بدان احتیاج ندارد ضایع کند از احوال خویش هم چندانکه
ازان گزیر نیست و لابد بود احتیاج ست گفت آدمی عاشق ست بر شقاوت خود
و گفت ما با دب محتاج تریم از بسیاری علم و گفت هرگز دعوی و تسلیم در یک حال
جمع نشوند و هر که محجوب گردد بچیزی از علوم خود هرگز عیب خود نه بیند و حقیقت فقر
انقطاع ست از دنیا و آخرت و مستغنی شدن بخداوند گفت عبودیت اضطراریست
نه اختیاری تو دعوی عبودیت میکنی ظاهرا اما باطنا باوصاف ربوبیت برآورده
و هر که طعم عبودیت بچشید او را عیش خوش نیست و عبودیت رجوع کردن ست
در جمله کارها بخدا بحسن اضطرار و گفت بنده بنده او بود تا خود را خادمی نجوید چون
خادمی جست از حد بندگی افتاد و ادب از دست بداد و گفت تفویض با کسب بهتر ست
از خلوت بی کسب و هر که درین حدیث آمد از سر ضعف قوی گردد و فضیحت نشود
و هر که از سر قوة در آید ضعیف گردد و فضیحت شود و گفت اگر درست شود بنده را
یک نفس در جمله عمر بی ریا و بی شرک برکات آن نفس تا آخر عمر بماند و عارف آنست
که از هیچ چیز عجب نیاید ابوعلی سهیل اصفهانی رحمة الله علیه پرسیدند که

دریافت سخن گوی گفت هر که پندارد که نزدیک ترست او بحقیقت دورتر است
و گفت حرام ست کسی را که او را بخوانند و میدانند بچیزی دیگر آرام گیرد و گفت شتافتن
بخدمت و طاعت او علامت توفیق بود و باز داشتن از مخالفات نفس از علامت
ریاضت بود و مراعات اسرار از علامت بیداری بود و بدعوی بیرون آمدن از
رعنائی بشریت بود و گفت از زمان آدم تا قیامت آدمیان از دل گفتند و میگویند
من کسی میجویم که مرا وصیت کند که دل چیست و یا چگونه است و نمی یابم پرسیدند
از توحید گفت توحید نزدیکست از آنکه گمانهاست اما دورست در حقائق و گفت
شما می پندارید که مرگ من چون مرگ شما خواهد بود که بیمار شوید و مردمان بعیادت
آیند مرا وقتی که بخواهند اجابت کنم روزی میرفت و گفت لبیک و سر بنهاد
شیخ حسن مؤذن گفت من گفتم او را بگو لا اله الا الله تبسمی کرد و مرا گفت با من
میگوئی که کلمه بگو بعزتش که میان من و او حجابی نیست الا عزت و جان بداد
ابو الحسن محاسن خود گرفت و گفت چون من حجام اولیای خدا را شهادت تلقین
کند وا خجالتاه و دیگر شیخ ابو الخیر نساج رحمة الله تعالی علیه گفت
خوف تازیانه خداوند است تا بندگان را که در بی ادبی خو کرده باشند بدان
راست کند و گفت نشان عمل بغایت رسیده آنست که در آن عمل جز تقصیر
عجز خود نه بیند ابو الخیر اقطع رحمة الله علیه فرمود دل صافی نتوان کرد الا
بتصحیح نیت با خدا و تن را صافی نتوان داد الا بخدمت اولیا و گفت دل را
جایگاه هست و دل جایگاه ایمان است و علامت آن شفقت بر جمله
مسلمانان و جهد کردن در کارهای ایشان و یاری دادن ایشان و دل است

جایگاه نفاق است و علامت آن حقد و غل و غش و حسد است و گفت که
دعوی رعونتی است که کوه حمل آن نتواند کرد و گفت هیچکس بجای شریعت نرسد
مگر بموافقت قرار گرفتن و ادب بجا آوردن و فریضه‌ها بپای داشتن و با نیکان
صحبت داشتن و از بیگانگان بریدن ابو حمزه خراسانی رحمة الله علیه
فرمود انس آنست که دلتنگی پدید آرد از زیستن با خلق و غربت آنست که
او را از اقربای و پیوستگان خویش وحشت باشد تا باشد با ایشان با وحشت
باشد و هر کرا وحشت بود از نفس خود انس گرفته است دل او در موافقت خداوند
خویش سبحانه و تعالی و هر کرا دوستی مرگ در دل جا کرده هر چه باقی است بر دوست
گرداند و هر چه فانی است دشمن و توکل آنست که بامداد برخیزد و از شب یادش
نیاید و چون شب در آید بامدادش یاد نیاید احمد بن مسروق رحمة الله علیه
فرمود که تقوی آنست که بگوشه چشم به لذات دنیا باز ننگرد و بدل در آن تفکر نکند
و هر کرا دوست حق بود کس به وی غالب نتواند شد و درخت معرفت را آب فکرت
دهند و درخت غفلت را آب جهل دهند و درخت توبه را آب ندامت و درخت
محبت را آب موافقت و هر گاه که طمع معرفت داری و پیش از آن درجه ارادت
محکم نکرده باشی بر بساط جهل باشی و هرگاه که ارادت طلب کنی پیش از درستی
توبه در میدان غفلت باشی عبید الله برودی رحمة الله علیه فرمود که
مرید در رنج است لیکن رنج او در طلب است نه عنا و تعب پرسیدند از صوفی و زاهد
گفت صوفی بخداوند بود و زاهد بنفس و گفت هیچ انس نیست در اجتماع برادران سبب
وحشت فراق و هیچکس را وسیلت نیست بخدا جز خدا عبد الله مغربی رحمة الله علیه

فرمود فاضل‌ترین اعمال عمارت اوقات است بمراقبات و گفت ہر کہ دعوی
بندگی کند و او را ہنوز مرادی ماندہ باشد دروغ زن است بندہ باید کہ از مرادات
خود فانی باشد و بمراد خداوند باقی و نام او آن بود کہ خداوندش نہادہ بود
او را نہ اسم بود و نہ رسم و گفت خوارترین درویش آن بود کہ با توانگران مداہنت
کند و عظیم‌ترین آنکہ خلق را تواضع کند و درویشی کہ از دنیا احتراز کردہ اگر
ہیچ از اعمال فضائل نکند یک ذرہ نیکی او فاضل‌تر است از عبادت مجتہدان
متعبد ابو علی جرجانی رحمۃ اللہ علیہ فرمود قرارگاہ خلق میان غفلت است
و اعتماد ایشان بر ظن و تہمت و نزدیک ایشان چنان است کہ کردار ایشان
بر حقیقت است و سخن شان بر اسرار مکاشفت و گفت سہ چیز از عقد توحید است
خوف و رجا و محبت زیادتی خوف از ترک گناہ است بسبب توحید دیدن و
زیادتی رجا از عمل صالح است بسبب وعدہ دیدن و زیادتی محبت از بسیاری
ذکر بود بسبب منت دیدن پس خائف ہیچ نیاساید از ہرب و راجی نیاساید
از طلب و محب ہیچ نیاساید از طرب ذکر محبوب پس خوف ناری منور است
و رجا نوری منور و محبت نور الانوار و گفت علامت سعادت آن بود کہ بندہ را
طاعت گزاردن آسان بود و موافقت کردن سنت در افعال و صحبت اہل صلاح
و با برادران نیکوخوئی و در راہ خلق چیزی بذل کردن و بکار مسلمانان قیام نمودن
و گفت ولی آن بود کہ از حال خود فانی و بمشاہدہ حق تعالےٰ باقی بود و حق تعالےٰ
متولی احوال او بود و او را بخود اختیار نبود و بغیر قرار نہ و گمان نیکو بخدای را
غایت معرفت بود و گمان بد بردن بنفس اصل معرفت و بد صحبت کسی است کہ

معاصی ظاهر گردانند که بسبب وی فراموش گردانند و گفت صاحب استقامت باش
نه صاحب کرامت که نفس کرامت خواهد و خدای استقامت و بعد از ملازمت
بر درگاه او چه بود جز در گشادن و بعد از صبر شب آنچه بود جز وصول صبح و گفت
رضا سزای عبودیت ست و صبر در وی تفویض خانه و مرگ بر در است و فراغت
در سرای و راحت در خانه ابوبکر کتانی رحمة الله علیه گفت انس بمخلوق
عقوبت ست و قرب اهل دنیا معصیت و گفت تصوف همه خلق ست و محبت
ایثار است برای محبوب و صوفی کسی ست که طاعت او نزدیک خیانت بود
که از آن استغفار باید کرد و تصوف صفوة است و مشاهده و زاهد آن ست
که هیچ نیابد و شاد باشد و احتمال ذل کند بصبر تا بمیرد و توبه اسمی ست جامع
شش چیز اول پشیمانی بر آنچه گذشته دوم عزم بر آنکه بیش گناه نکند سیوم
بگذاردن هر فریضه که میان او و خدای باشد چهارم ادای مظالم خلق پنجم
گدازانیدن هر گوشت که از حرام رسته باشد ششم تن را الم طاعت چشانیدن
چنانچه حلاوت معصیت چشانیده بود و گفت اول وجد خلوت ست و میانه
مرگ و آخر سقم و توکل در اصل متابعت علم ست و در حقیقت کامل شدن یقین
و عبادت هفتاد و دو باب ست و هفتاد و یک در حیاست از خدا تعالی و خدای تعالی
هرگز بندگان را زبان بدعا گشاده نکند و بعذر خواستن مشغول نکند تا در معصیت
گشاده نگرداند چون افتقار بنده درست شود عنایت درست شود و گفت
از حکم مرید سه چیز ست یکے خوابش در وقت غلبه و خورشش در وقت فاقه
و سخنش در وقت ضرورت عبدالله حفیف رحمة الله علیه گفت صحبت

طاعت نزدیک او

کسی طلب کن کہ دیدن او ترا از خدا یاد دہد و ہیبت او بر دل افتد و ترا بزبان
فعل پند دہد نہ بزبان گفتار و پندار و گفت تصوف صبر است در تحت مجاری
اقدار و فرا گرفتن ملک جبار و رضا بر دو قسم است رضا بدو و رضا ازو رضای بدو در تدبیر
بود و رضا ازو در آنچہ قضا کند و ارادت رنج دایم است و ترک راحت و وصل
آنست کہ محبوب اتصال پدید آید از جملہ چیزہا و غیبت افتد از جملہ چیزہا
جز خدا تعالی و انبساط بر داشتن احتشام است در وقت سوال و ریاضت شکستن
نفس است بخدمت و منع کردن نفس را از قرب در خدمت و قناعت طلب ناکردن است
آنرا کہ در دست تو نیست و زہد راحت یافتن است از بیرون ملک خود و فقر نیستی
ملک بود و بیرون آمدن از صفات و عبودیت وقتی درست آید کہ ہمہ کارہا بحق
سپرده گذارد و در بلاہا صبر کند و گفت درویشی کہ سہ روز گرسنہ بود بعد ازان سوال
کند بقدر ضرورت او کذاب بود خواجہ ابو محمد جریری رحمۃ اللہ علیہ گفت ہر کہ
گوش بحدیث نفس دارد در حکم شہوات اسیر گردد و خدا تعالی ہمہ فایدہ بر دل وی
حرام کند و ہر کہ از سخن حق مزہ نیابد او را [illegible] اجابت نباشد گفتند توکل چیست گفت
معاینہ شدن اضطرار و صبر آنست کہ فرق نکند میان حال نعمت و محنت با آرام نفس
در ہر دو حال و سکون نفس است در بلا و اخلاص ثمرہ یقین است و ریا ثمرہ شک
و کمال شکر در مشاہدہ عجز است از شکر و حرکت بیرون شدن است از میان رحمت
و نگاہ داشتن اگر بر تو رحمت بکند و گفت محاربہ عامیان با خطرات است و
محاربہ ابدال با فکرت و محاربہ زہاد با شہوات و محاربہ تائبان با زلات و محاربہ
مریدان با لذات و ہر کہ با خدا پسند کرد و سرش با صلاح باشد و ہر چہ عارفان

بیچارهٔ در بادیه است بود و مرجع عام بعد از نومیدی. حسین منصور حلاج رحمة الله
علیه فرمود پنجاه سال است که هیچ مذهبی نگرفته‌ام اما از هر مذهبی آنچه دشوارتر است
بر نفس اختیار کردم. ابراهیم خواص را دید در بادیه گفت در چه کاری گفت در مقام
توکل را درست میکنم گفت همه عمر در کار شکم کردی چگونه در توحید فانی
خواهی شد. پرسیدند عارف را وقت باشد گفت نه وقت صفت صاحب وقت
است هر که با صفت آرام گرفت عارف نبود. گفتند طریق بخدا چگونه بود گفت
دو قدم است یکی قدم از دنیا برگیر و دوم از عقبی اینک رسیدی بمولی. و گفت
فقیر آنست که مستغنی باشد از ماسوی الله و ناظر است بالله. و معرفت عبارت است
از دیدن اشیا و هلاک همه در معنی. و چون بنده بمعرفت رسد بر وی وحی فرستد و سر او
گنگ گرداند تا هیچ خاطر نیابد او را مگر خاطر حق. و خلق عظیم آن بود که جفای خلق
بر تو اثر نکند پس از آنکه حق را شناخته باشی. و توکل آنست که اگر در شهر کسی باد اند اولی تر
از خود بچیز وی نخورد. و اخلاص تصفیه عمل است از شوائب کدورت و زبان گویا هلاک دل
خاموش که گفتگوی در علل بسته است و افعال در شرک قبیل و حق ازین جمله مستغنی است
وَمَا یُؤْمِنُ اَکْثَرُهُمْ بِاللهِ اِلَّا وَهُمْ مُشْرِکُوْنَ گفت بصائر بینندگان و تن معارفان و نور
علمای ربانی و طرق سابقان ناجی ازل و ابد و آنچه در میان است از حدوث
است اما این هیچ و انه لِمَنْ کَانَ لَهٗ قَلْبٌ اَوْ اَلْقَی السَّمْعَ وَهُوَ شَهِیْدٌ. و گفت در عالم رضا
اژدهائی است که او را الیقین خوانند هیجده هزار عالم در حلق او چون ذره ایست
در بیابان. و گفت همه سالها در طلب بلای او باشم چون سلطانی که دائم طالب
ولایت باشد. و گفت خاطر حق آنست که هیچ چیز معارضه نتواند کرد و مرید آنست

که سبقت دارد اجتهاد او بر کشتن و فات و مراد آنست که کشتن و فات او بر اجتهاد
سابق است و گفت دنیا بگذاشتن زهد نفس است و آخرت بگذاشتن زهد دل و ترک
خود گفتن زهد جان پرسیدند از صبر گفت آنست که دست و پای او ببرند و از دار در آویزند
و عجب آنکه این همه با او بود و گفتند ایشان تو می گوئی انا الحق بگو هو الحق گفت بلی همه او
و شما میگوئید که او گم شده است بلکه حسین منصور گم شده است بحر محیط گم نشود و
کم نگردد وقتی که بر دار کردند شبلی مقابل ایستاده گفت ما التصوف یا حلاج
گفت کمترین آنست که می بینید گفتند بلند تر کدام است گفت شما را بدان راه نیست
تا اینجا حضرت والد از کتاب تذکرة الاولیا منتخب فرموده بودند
اکنون باقیمانده از آن که این فقیر منتخب کرده است می نویسد
خواجه عبدالله مبارک رحمة الله تعالی علیه پرسیدند از وی که کدام خصلت
در آدمی نافع تر گفت عقلی وافر گفتند اگر نبود گفت حسن ادب گفتند اگر نبود
گفت برادری مشفق که با او مشورت کند گفتند اگر نبود گفت خاموشی دائم گفتند اگر نبود
گفت مرگ در حال گفت هر که راه ادب آسان گیرد خلل سنت را آسان گیرد و هر که خلل در سنت آسان گیرد فرائض
آسان گیرد واجبات از فرائض محروم ماند و هر که فرائض آسان گیرد زود باشد که از معرفت
محروم گردد و هر که از معرفت محروم شد و هم بود و از کافر بود و گفتند چون درویشان را تنها
و دین باشند درویشان حق چگونه باشند گفت دل درویشان حق چگونه
ساکن نباشد نفس را دائم طالب ادب باشد که هر که با ایشان مقام خود بپرسد گفت
باندک ادب محتاجیم از بسیاری علم و گفت ادب اکنون می طلبیم که مردمان ادب رفتند
و گفت در ادب مردمان سخن بسیار گفته اند ما گوئیم ادب شناختن نفس است

و گفت کسب کردن مانع نبود از تفویض و توکل و گفت زهد ایمنی بود از خدای تعالی
با دوستی و درویشی بصدق دل و گفت هر کرا قدر نزدیک خلق بزرگ تر بود
باید که او خود را در نفس خود حقیر تر بیند گفتند داروی دل چیست گفت از مردمان
دور بودن و گفت بر توانگران تکبر کردن و بدرویشان متواضع بودن از تواضع
بود و گفت تواضع آنست که هر که در دنیا بالای تست تکبر کنی و بر هر که فروتر است
ازو تواضع کنی و گفت رجا اصلی ست که از وخوف پدید آید و خوف اصلی ست
که از صدق اعمال پدید آید و صدق اعمال از تصدیق پدید آید که در مقدمهٔ آن
خوف بود ایمن گردد و ساکن شود و گفت آن رجا که خوف انگیزد تا در دل
قرار گیرد دوام مراقبه بود در نهان و آشکارا شخصی ازو وصیت خواست گفت
خدا را نگاه دار یعنی همیشه چنان باش که گویا خدای را می بینی روزی پیش او
حدیث غیبت رفت گفت اگر من غیبت کنم باید که غیبت پدر و مادر کنم که احسان
در ایشان اولی تر اند و روزی جوانی پیش او آمد و گریست که من گناهی
کرده ام گفت چه کرده گفت زنا گفت ترسیده بودم که مگر غیبت کرده
امام شافعی رحمة الله تعالی علیه گفت اگر عالمی بینی که برخصت و تاویل
مشغول گردد بدانکه ازو هیچ نیاید و گفت هر که علم در جهال آموزد علم
ضایع کرده باشد و هر که علم از کسی که شایستهٔ آن باشد باز دارد ظلم کرده باشد
و گفت اگر دنیا را گردهٔ نان همی فروشند نه خورم گفت هر کرا همت آن بود که
چیزی در شکم او شود قیمت او آن بود که از شکم او بر آید یکی پند خواست گفت
چنان غبطه بر زندگان بر که بر مردگان می بری یعنی هرگز مگو دریغا که من چندان

جمع نکرده‌ام که او کرد و بگذاشت بحسرت بلکه غبطه بران کن که چندان طاعت او
کرد و باری من هم کردمی و گفت هیچ کس بر مرده حسد نبرد باید که بزنده هم نبرد
که او نیز زود خواهد مرد خواجه محمد سماک رحمة الله تعالی علیه گفت شرف فقیر را
تواضع آنست که خود را بر هیچکس فضل نه بینی و گفت پیش ازین مردمان دوا
بودند که هر دو هم از ایشان شفا می یافتند اکنون همه درد شده اند که آنها را دوائی نیست
پس طریق آنست که خدا را مونس خود سازی و کتاب او همراه خود گردانی و گفت
طمع بندی ست بر گردن و رشتی ست در پای ببند از تا برهی ابوالحسن خرقانی
رحمة الله علیه گفت هر که نماز بر وقت نخواند و تلاوت قرآن نکند و علم نیاموزد
و سخاوت نکند مردگان از وی بهر حال بهتر اند و گفت اگر کسی صد کار با اخلاص کند
و یکی بریا خوف آنست که همه کار خالص او نیست شود و گفت هر که دعوی علم کند
باید که عمل با وی بود و هر که دعوی عبادت کند باید که اخلاص با وی بود و هر که
دعوی تصوف کند باید که فنا با وی بود و گفت ابوالحسن را دو اندیشه است
هرگاه که با حق بود در بهشت بود و هرگاه که با غیر حق بود در دوزخ بود و گفت
سه اندوه باید که همیشه با مرد این راه بود یکی اندوه حسرت گذشته دوم بهبود
ایستادن امروز سیوم ترس قطیعت فردا و گفت چند آواز از بالای عرش میرود
یکی آواز پیغمبران دوم آواز اهل سخاوت سیوم آواز عارفان چهارم آواز
اندوهگنان پنجم آواز گریستن زنان خاموش که بوقت رسیدن سخن لایعنی نگویند
ششم آواز ستم رسیدگان و گفت صوفی آنست که هر سخنی که گوید شنونده آن خدا
را بیند و گفت هر که حریص دنیا بود مالش حلال نباشد و هر که دروغ گوید ایمانش

نبود و هر که خیانت کند نیز ایمانش نباشد و گفت هر که کاهل نماز شود ترس
خدا در دلش نبود و ایمان ندارد و گفت زندگانی را چنان دانید که گویا جان
بر لب رسیده است و گفت هفتاد و سه سال است که با حق تعالی زندگانی کردم
و یک سخن با او بر خلاف شرع نه گفتم و یک نفس بموافقت نفس نزدم و سفر
چنان کردم که از عرش تا فرش همه زیر یک قدم من بود و گفت از حق تعالی
بر دلم ندا آمد که اگر باندوه پیش من آیی شادت کنم و اگر با نیاز آیی توانگرت کنم
و اگر از خودی خود دست بداری آب و هوا را مسخرت کنم و گفت علما میگویند
که خدا را بعقل و دلیل باید دانست آنها نابینا اند که خدا را هرگز نخواهند یافت
جز بخدا و گفت من کار خویش را باخلاص نمیدیدم تا وقتیکه بغیر او دیگر را میدیدم
و چون همه او را دیدم مرا اخلاص پدید آمد و گفت سر من عرش است و پای من
تحت الثری و دستهای من بمشرق و مغرب و گفت عافیت را طلب کردم در تنهایی
یافتم و سلامت را در خاموشی و گفت مزاح مکنید و گفت با خدا چنان صلح کردم
که هرگز خلاف نکردم و با نفس چنان جنگ کردم که هرگز صلح نشد و گفت خلق موافق
خود با حق میگویند و ابو الحسن موافق حق میگوید و گفت سی سال است تا روی از
خلق گردانیده ام و سخن میگویم و خلق میدانند که با ما میگوید و نمیدانند که با حق میگویم
و یک سخن با حق خیانت نکرده ام که بظاهر و باطن با حق بوده ام چندانکه اگر
پیغمبر صلی الله علیه وسلم ازین در درآید مرا خاموش نباید بودن و گفت چون
دوست بدوست حاضر آید دوست را ببیند و خود را نه بیند و گفت ولیکه دروی
اندیشه بد گذرد صاحب آن خلوت نشینی را نشاید و گفت اندکی تعظیم بهتر است

از بسیاری عبادت و علم و زهد و گفت ملائکه سه جا از اولیاء الله منت دارند
اول ملک الموت در وقت نزع ایشان دوم کرام الکاتبین در وقت نوشتن
نامه سوم منکر و نکیر در وقت سوال و گفت تا یقین ندانستم که رزق بر وی است
دست از کار باز نداشتم و تا عجز خلق ندیدم پشت بر خلق نکردم و گفت مردان خدا
را اندوه و شادی نگیرد و اگر گیرد هم از حق بود و گفت صحبت با خدا کنید
و با خلق مکنید که لائق دوستی و صحبت خداست و گفت بنده چنان نیکو بود که
نه بندگانی خویش از وی پرده بود و نه مجال مرگ و گفت تا تو طالب دنیا باشی
دنیا بر تو سلطان بود و چون تو از وی روگردانی تو بر وی سلطان باشی و گفت
درویشی کسی را بود که او را دنیا و آخرت نباشد و رغبت نکند بدین هر دو
و گفت چنانکه نماز را پیشتر از وقت از تو طلبند تو نیز روزی پیشتر از وقت از و
مطلب گفت بنده را تا بحق راه است اما با حق کسی را راه نیست و گفت هر که او را
یافت نماند و هر که او را یافت نمرد و گفت در صد هزار سال یکی از رحم مادر زاید که
آنکس محبت و پرستش حق را شاید و گفت در هر دلی که بجز از خدای عزوجل چیزی دیگر
باشد اگرچه طاعت بود آن دل مرده باشد یکی از وی سوال کرد که دلت چگونه است
گفت چهل سال است که میان من و دل جدائی افگنده اند و گفت سه چیز را نگاه داشتن
دشوار است یکی سر با حق تعالی دوم زبان با خلق سیوم پاکی در کار و گفت هیچ
چیز میان حق و بنده حجاب نبود مگر نفس و گفت این دین را از شیطان آن فتنه
نیست که از سه کس اول از عالمیکه بدنیا حریص بود و زاهدی که از علم بی بهره بود
و صوفی که جاهل بود و گفت اگر زبانی را بازی در خانه کنی سلامت باشد و اگر

آن برنا را با مرادی در پیچید کش سلامت نماند گفت چه کنید تا از ابلیس ایمن باشید
گفت وی در شش صد درجه سخن گوید وگفت از کارهای بزرگترین ذکر خدا تعالی
و تلاوت پایندگان و پرهیزگاری کردن و در صحبت نیکان نشستن وگفت قبله
جوانمردان خدا تعالی است که فاینما تولوا فثم وجه الله پرسیدند از وی که خدا را
کجا دیدی گفت آنجا که خود را ندیدم وگفت هر کسی که در دلش اندیشه حق و باطل
گذرد او را از سینه گان نشمارم وگفت امام آن بود که همه راه رفته باشد وگفت
چون ذکر نیکان کنی میغ سفید پدید آید و باران رحمت بارد و چون ذکر خدای عز و جل
کنی میغی از نور پدید آید که عشق بارد اما ذکر نیکان عام را رحمت است و خاص را
غفلت وگفت صوفی روزی است که با آفتابش حاجت نیست و شبی است که
با ماه و ستاره اش حاجت نیست وگفت کسی را که حق خواهد بجانب خود راهش دهد سبب
راه بر وی سهل گردد و کوتاه بود وگفت طعام و شراب جوانمردان دوستی حق بود
وگفت هر کسی که غائب است همه از وی گویند و آن کس که حاضر است هیچ از وی
نتواند گفتن وگفت درویش آن بود که هیچ اندیشه در دلش نبود میگوید و گفتارش
نبود می بیند و دیدارش نبود می شنود و شنوای نبود و می خورد و مزه طعامش نبود
نه حرکتش بود نه سکون نه شادیش بود نه اندوه وگفت مهر بر زبان نه تا
نگوئی سخنی جز خدا و مهر بر دل نه تا اندیشه نکنی جز خدا و مهر بر لب و
دندان نه تا نخوری جز حلال و مهر نه بر معامله تا نورزی کار جز اخلاص وگفت
صوفی جسمی است مرده و دلی است آسوده و جانی است سوخته وگفت آن راه
که به بهشت برد نزدیک است آن راه که بخدا همی برد دور است وگفت بباید که

در روزی هزار بار بمیری و باز زنده شوی تا باشد که حیاتی یابی که بعد از آن موت نبود
و چون هستی خویشتن با وی او هستی خویشتن بود و هر و گفت هر که تنها نشیند
با خدای تعالی علامتش آن بود که او خدای تعالی را دوست میدارد و هر که در میان
خلق نشیند با خدای او را خویش نبود و علامتش آن بود که خدای تعالی او را دوست میدارد
و گفت خدای عز و جل لطف خود را برای دوستان دارد و رحمت برای عاصیان
و گفت با خداوند آشنائی کنید تا دل قوی شود و چون غریبی که بشهر ما نیز رود و چون
در سفر آشنائی باید قوی دل میگردد و گفت دوستی خدا در دل آنکس نبود که او را
رحم و شفقت بر خلق نبود و گفت آنچه خدای تعالی هر بنده خود را بعد ایمان کرامت کند
هیچ چیز بهتر از دل تازه و زبان راست نیست و گفت هر که در جهان از خدا و رسول
او و پیران شرم دارد در آن جهان خدای از وی شرم دارد و گفت پلاس پوشان
و مرقعه داران بسیار اند اما از آنجمله راستی دل باید و گفت برای خدمت و صحبت
کسی باید که چشم نابینا و بگوش کر و بزبان لال باشد و گفت در راه خدا چنان
باید رفت که کسی نداند و گفت در دلیکه کبر و حسد باشد حق تعالی در آن دل نظر
نکند و گفت یکبار خدای را یاد کردن صعب ترست از آنکه شمشیر سر برد و خورد
هزار بار و گفت دیدار آن باشد که تو بجز او را نه بینی و گفت بسیار گریند و خندند
و بسیار خاموش باشند و میگویند و بسیار خوار اند و نمی خورند و بسیار بیدار باشند
و نخسپند و گفت در جهان میا تا سه حال بر خویشتن نه بینی اول آنکه در محبت
او آب چشم خویش خون بینی دوم آنکه از هیبت او بول خود را خون بینی
سوم آنکه در بیداری شبهای دراز استخوان خود را گداز و باریک بینی و گفت

خدای را چنان یاد کنید که دیگر یاد کردن نیفتد یعنی فراموش نشود تا باز یاد کردن
افتد و گفت غایت مردان سه است یکی آنکه خویشتن را چنان دانند که خدای عز و جل
او را میداند و این چنان کس را خود نهی بینیم دوم آنست که تو باشی و آن نباشی
و سوم آنکه تو نباشی با همه او باشد و گفت سخن بگوئید تا شنونده آن خدا را نه شنید
و سخن را بشنوید که تا گوینده آن خدا را نه بیند و گفت درجوانمردان اندوهی
باشد که در هر دو جهان نگنجد و آن آنست که حق را یاد کنند و بسزای او یاد کردن
نتوانند و گفت اگر تو با خدا باشی و همه دنیا ترا بود زیان ندارد و اگر دل تو با خدا
راست نیست و جامه پلاس پوشی سودی ندارد و گفت خود را بخدای عز و جل
دیدن وفا بود و خدا را با خود دیدن فنا بود و خدای را دیدن و خود را ندیدن
بقا بود و گفت هر کرا اینجا با خلق کوچک بینی او نزدیک خدا مردست و هر کرا با
خلق مرد بینی او نزدیک خدا کوچک است و گفت غریب آنست که در هفت آسمان
و زمین هیچکس با وی بیکتار موی موافق نبود و من نگویم که غریبم که من آنم که با
زمانه بسازم و گفت غایت بنده با خدای در سه درجه است یکی آنست که بر دیدار
بایستد و گوید الله دوم آنست که بخویشتن گوید که الله سوم آنست که از وی همی گوید
الله و گفت مردان سه گروه اند یکی آنکه نیازرده اند لیکن از تو آزار روا ندارند دوم
آنکه اگر ایشان را بیازاری ایشان از تو بیازارند سوم آنکه چون بیازاری ایشان
نیز ترا بیازارند و گفت این غفلت در حق خلق رحمتست و اگر ذره آگاه شوند
از وی بسوزند و گفت بسا کسانیکه بر پشت زمین می باشند و میروند از مردگان اند
و بسا کسانیکه در خاک خفته اند و از زندگانند و گفت بهر طرف نگری الله است

وگفت اول قدم آنست که گویند خدا و چیزی دیگر نه و قدم دوم خود آتش است
و قدم سوم در آفتاب است و سوختن وگفت اگر جبرئیل علیه السلام از آسمان بانگ
کنند که ای فلان کسی مثل تو نیست و نخواهد بود تو قول او را صادق داری اما
از مکر خدا ایمن شوی وازآفت نفس خویش و حیل شیطان غافل مباش وگفت
اولیای خدا را نتوانند دید مگر کسی که محرم بود چنانکه کعبه اهل ترا نه بیند بجز آنکه
محرم بود وگفت اگر آسمان و زمین پر طاعت بود و آنرا قدری نبود اگر یک ذره انکار
این طائفه در دل بود وگفت هزار مراد اینجهان را ترک باید کرد تا بیکی مراد
آنجهان برسی و هزار درم شراب زهر باید خورد تا یک شربت حلاوت بچشی وگفت
زندگانی دون مرگ است و مشاهده دون مرگ و فنا و بقا دون مرگ است
و پاکی دون مرگ است چون حق پدید آید جز حق هیچ نماند وگفت تا با خلق باشی
ترشی و تلخی دانی چون از خلق جدا گردی با خدا زندگانی کنی وگفت قرآیان
میگویند که خدا یرا بدلیل باید شناخت غلط است که خدا یرا بخدا باید دانست و
مخلوق او را نتوان دانست وگفت هرکه عاشق شد خدا را یافت و هرکه
خدا را یافت خود را فراموش کرد وگفت بسیاری بتفسیر قرآن مشغول باشند
اما جوانمردان بتفسیر خویش مشغول باشند وگفت عالم آنست که بخویشتن عالم بود
نه آنکه بعلم عالم بود پرسیدند از محبت گفت علامتش آن بود که نگوئی که او
با شیطان دیگر گروه است اگر بادی بجنبد بنازاید واگر بقدر دریا شراب در
حلق او ریزند هنوز تشنه لب باشد وزیادتی بگوید پرسیدند از اخلاص گفت
هرچه برای دیدار حق تعالی کنی اخلاص است و هرچه از دیدار خلق کنی ریاست

پرسیدند جوانمردی چیست گفت اگر حق تعالی هزار کرامت با برادر او کند و یک
کرامت با وی او آن یک کرامت را هم خواهد که آن برادر را باشد پرسیدند که ترا خوف
باشد گفت مرده را خوف مرگ نباشد و هر وعیدی که خلق را از مرگ و قیامت
و دوزخ باشد یک ذره از آن نباشد که من چشیده ام و هر وعده که خلق را
کرده است از آن راحت که من چشم دارم یک ذره نبود روزی از اصحاب خود
گفت اگر ریسمانی بگسلد چه کنی گفت ندانم گفت بدست وی ده که بر بندد پرسیدند
که عقوبت بدتر است یا گناه گفت عقوبت عقوبت گناه است پرسیدند که بندگی چیست
گفت عمر در ناکامی گذاشتن گفتند چه کنیم تا بیدار باشیم گفت عمر یک نفس باز آورید
و این یک نفس را چنان دانید که واپسین است و بر لب رسیده است پرسیدند که
فقیری چیست گفت سیاه دل بودن یعنی از پس رنگ سیاه رنگ دیگر نباشد
پرسیدند که نشان توکل چه باشد گفت آنکه شیر و اژدها و آتش و دریا و بالش
این همه ترا یکی بود که همه در توحید یکی اند و گفت سالهاست تا نفس من دمی
آب سرد و دوغ ترش می طلبد نداده ام و او را بدین آرزو نارسانیده ام
نقل است که از چهل سال او را هوس بادنجان بود و نمی خورد تا روزی مادرش
آمده قسم داد که بحق شیر من بادنجان بخور شیخ هم بادنجان خورد همان شب
اوباش خرقانی سر پسرش را ببریدند و بر آستانش نهادند شیخ چون دید روز دیگر
سخن بلند کرد و گفت آری چنین دیگی که من نهاده ام آنرا اگر هم چنین می بایست
یار ما باشد گفتم که مرا با تو کار آسان نیست شما بگوئید بخور و گفت هفتاد سال است
که با حق زندگانی می کنم نفسی بر مراد نفس نزده ام و قدمی برضای او نرفته ام و گفت

اگر اجلم در رسد و از جهان بروم تا چهارصد درم وام دارم که در قیامت خصمان من آویخته
باشند دوست‌تر دارم از آنکه در دنیا زنده باشم و کسی از من چیزی سوال کند و
من حاجت او روا نکنم و گفت گاه گاه از بسیاری جهد و اندوه و غم که از لقمه
زقوم خورده‌ام بترسید از خدا میگویم که الهی من از آن تو این لقمه زقوم میخورم
اگر تو نخواهی خوردنم با تو بگذارم و گفت فردا در قیامت گویندم چه آوردی گویم
آنچه سگی با من داده بودی در دنیا من با وی فسرده مانده بودم تا در وا من
بندگانت شفقت گفت یکبار خدا را بخواب دیدم که میگفت یا ابوالحسن خواهی که
من ترا باشم گفت نی گفت تو مرا باشی گفتم نه گفت یا ابوالحسن همه عالم درین آرزو اند
که من ایشان را باشم و ایشان مرا و تو چنین میگوئی گفتم خداوندا آن که باشد
که ترا نخواهد اما تو اختیار بمن دادی از لطف که امین تو اند بود که تو با اختیار کس کار
نکنی هرچه میخواهی میکنی نقل است که وقت مرگ رسید گفت ای کاشکی دل
پرخون مرا بشکافتندی و با خلق نمودندی تا خلائق دانستی که با خدای عزوجل
بت پرستی راست نیاید محمود غزنوی از وی پند خواست گفت چهار چیز نگاه دار
تا سلطان دنیا و آخرت شوی تقوی و نماز جماعت و سخاوت و شفقت بر خلق
و گفت نماز را نگاه دارید که نماز چون کشتی بود و دیگر عبادت چون بار کشتی اگر
کشتی سلامت باشد بار نیز سلامت باشد و گفت روزگار خود را سه حصه کنید
زبانی به تن خدمت او کنید و زبانی بدل او را یاد کنید و زبانی ذکر او گوئید و
بر پیغمبر علیه السلام درود فرستید و گفت هر که بمرد و دگر بید و از آن خدا بتعالی را
خواهد بهتر از آن است که قرآن بهفت قرأة خواند و از آن خدای را نخواهد و گفت

اگر همه دنیا شوشه زر شود و آن بر تو بزیان آید با هیچ غم نباشد برابر آنکه تکبیر اول
از تو فوت شود بجماعت و گفت چون از نماز فارغ شوید بگوید استغفر الله تا
اندیشه که در دل گذشته باشد برخیزد و گفت هر که روز جمعه دوازده رکعت بشش
سلام گذارد میان ظهر و عصر و دو رکعت صلوٰة الحاجت بخواند در هر رکعت بعد
فاتحه آیت الکرسی و شهد الله و قل اللهم مالک الملک تا بغیر حساب و انا انزلناه
یک یک بار بعد فراغ سر بر زمین نهاده بگوید کلمه توحید یک بار و بعد سر از سجده
برداشته حاجت خواهد روا گردد و گفت دو رکعت نماز برای خوشنودی خصمان
و ادای حق بندگی باید خواند در هر رکعت بعد فاتحه آیت الکرسی و قل اللهم مالک الملک
تا بغیر حساب یکبار و ثواب آن بخصمان بخشند در قیامة خصمان از وی راضی
شوند و اگر به نیت ادای حق بندگی خواهد ادا کرده باشد و گفت در شب پنجشنبه
دو رکعت برای حق والدین بخواند میان شام و خفتن در هر رکعت بعد فاتحه
انا انزلناه و انا اعطیناک الکوثر و قل یا و اخلاص و معوذتین یک یک بار
چنان ثواب هست که گویا توریت و انجیل و زبور و فرقان خوانده باشد و گفت چون
در نماز شوی سر بخالق باید داشت تا از عهده این بیرون آئی و گفت در همراهی
دنیا زیر خاری با خدا زندگانی کردن دوست تر دارم از آنکه در بهشت زیر درخت
و مرا از وی خبر نباشد و گفت خپیده ام و خود ناپدید و گوینده ام و خود ناپدید
و شنونده ام و خود ناپدید و گفت اگر خدا تعالی روز قیامت همه خلق را از مشرق
تا مغرب برای من بخشد از بزرگی همت خود که با خدا دارم باز ننگرم و گفت هر شب که
در آید آرام نمیگیرم تا در نماز شام عتاب آن روز که با خداست نمیکنم و گفت آنچه در دل

سخن ست اگر قطره بیرون آید جهان چنان شود که در عهد نوح علیه السلام گفت و
همه چیز را نهایت دانستم الا سه چیز را اول نفس را دوم درجات پیغمبر را سوم معرفت را
و گفت خدای عز و جل از خلق نشان بندگی خواست و از من نشان خداوندی
گویند هفت روز شده بود که شیخ مع اصحاب چیزی نخورده بودند ناگاه شخصی در
خانقاه شیخ آمد با جنس طعام که نیاز صوفیان آورده ام شیخ روی با اصحاب
کرده گفت هر که از شما نسبت تصوف درست کرده باشد بگیرد و من زهره ندارم
تا دم صوفیت زنم اصحاب همه دم در کشیدند آن کس واپس برد و گفت زینهار بخود
دعوی مکنید یعنی هرگز اگر دیگری در پهلوی تو دعوت کند تا خوش نشوی مردی
خرقه پوشیدن خواست گفت اگر زن لباس مرد پوشد مرد شود و اگر مرد لباس
زن پوشد زن شود گفت نه گفت چرا لباس مردان پوشی اگر مرد نه و اگر مردی
نیز حاجت نیست ابو سعید ابو الخیر رحمة الله علیه گفت ما در ابتدای سیزده چیز را
بر خود لازم کردیم سیزده هزار عالم را بدان از خود دور کردیم اول روزه بر دوام
دوم پرهیز از حرام سوم ذکر مدام چهارم بیداری شب تمام که گاهی پهلو
بر زمین ننهادیم و تکیه بر جای نیز نکردیم پنجم قانع بودیم ششم خواب اگر کردیم نشسته
کردیم هفتم پیوسته قبله رو نشستیم هشتم در هیچ امردی نظر نکردیم و در محراب نگاه
نکردیم نهم گدایی نکردیم تا چه از حلال بما میرسید دهم خود را با و تسلیم کرده بودیم
یازدهم پیوسته در مسجدی نشستیم دوازدهم هرگز بی ضرورتی به بازار گذر نکردیم
سیزدهم در هر شبانه روزی یکبار قرآن ختم میکردیم چهاردهم در بینایی کور بودیم در
شنوائی کر و در گویائی گنگ بودیم تا خلق مرا دیوانه میگفتند بارها [illegible]

پانزدهم هر نقل که از پیغامبر صلی الله علیه وسلم بما رسید بر آن عمل میکردیم اگر مناهی
می بود از ان اجتناب میکردم اگر اوامر بود بر آن عمل میکردیم حتی که شنیده بودم
که در جنگ احد پیغامبر علیه السلام را جراحت رسیده بود بر سر انگشتان پای
نماز گذارد و ما نیز بحکم متابعت او بر سر انگشتان پای ایستادم تا چهار صد رکعت
نماز گذاردم و هر چه از عبادت فرشتگان شنیدم بدان قیام نمودم حتی که شنیدیم
که بعضی ملائکه نگونسار شده عبادت میکنند ما هم سر بر زمین نهاده نگونسار شدیم
و ختم قرآن نمودیم و گفت اگر در زاویه درویشی سیاه خمر خوارگی داشته باشند
آنرا نصیحت کنید برفق و درشتی مکنید اگر درمی از سیم و یا زر با وی بیابید آن را
در آتش گرم سازید و پهلوی او را بآن درم داغ کنید تا فضیحت شود و گفت
هر چیزی که ترا از خدا باز دارد آن چیز شوم است و صحبت او مذموم و گفت هر که پندارد
که بجهد یابند خطا است و اگر بجهد داند نیز خطا است و گفت درین راه عافیت
باید و سلامت و کرامت نشاید و خلق و رفق و دوست و بهشت نباشد خویش
و پیوند تو ای و تو هم نباشد بلکه یکی خدا باشد و بجز از وی دیگری نباشد و درویشی
پیش شیخ با ادب ایستاده بود چنانکه در نماز می ایستد گفت چنان بایست که تو
نباشی یعنی در حق تعالی فانی شوی و گفت کسی که مراد داشته باشد هرگز بمراد
نرسد و هر که در مال است و پامال است خود مانده است دست از وی باید داشت
که بلای خود و از ان خلق گشته است و گفت هر کسی را بایستی است بایست
ما آنست که ما را هیچ بایست نباشد و گفت فضل ما بر شما بدانست که شما با ما میگوئید
و ما با او میگوئیم و گفت خلائق را آسان است که کار با رحیم و رحمان افتاده است

ما را مشکل است که با جبار و قهار افتاده است و گفت سی سال بود تا خدا را می جستم
گاهی می یافتم و گاهی نمی یافتم اکنون چهل سال است تا ابوسعید را می جویم
و نمی یابم و گفت بعد از هفتاد و سه سال مرا از پندار خودم بیرون آوردند و گفت
اگر هشت بهشت در مقابله یک ذره نیستی ابوسعید افتد محو و ناچیز گردد و گفت
خدای را میتوان دیدن اما درویش را نمی توان دیدن که خدا هست است
و درویش نیست است گفت از پیری گفتم که حرفی بگو گفت بجز از حق تعالی
هرچه دانی فراموش کن و از حق تعالی سخن نیست جز خاموشی و گفت هرچه
یافتم به بیداری شب و پاکی سینه و نفی مال یافتم و گفت هرچه گفته ام کرده ام گفت
وقت نزدیک من شرک است زیرا که وقت و واقف و موقوف سه چیز باشند
و بر من سه چیز بنا کردن بی اصل باشد چه فانی گشته مثل فانی گردانیده نبود
کسی معنی هیچ هم و هیچ و نه میگفت شیخ گفت خدا هرگز کسی را دوست نمی دارد یعنی
جز وی کسی نیست که وی را دوست دارد و گفت عاشق هم اوست و معشوق هم
اوست روزی فصد میکرد حجام را گفت هوش دار تا نشتر بدوست نرسد
روزی کسی با وی گفت که فلان کس بروز نماز میکند و بشب دزدی گفت
عجب نبود که برکت نماز او را از دزدی شب باز آید وقتی جوانی در حوالی خانقاه
خمر میخورد و مستانه مشغله میکرد و پروای کسی نمیداشت شیخ گفت سبحان الله
آنکس در کار باطل خود چنان مستغرق است که پروای حق شما نمیدارد و شما
بکار خود مستغرق چنان نمیتوان بودن که پروای باطل ایشان ندارید روزی
در حمام خادمی وسوخ او را جمع کرده پیش شیخ آورد و پرسید که حق ما ادا کرد

چیست گفت آنکه وسوخ کسی را در پیش چشم وی بیاری و گفت هر که با حق
غافل تر از خود جاهل تر و گفت هر کجا عارف و معرفت بود از حق سخن بود و گفت
چون تو نباشی همه او باشد و گفت قاعده بندگی بر نیستی است تا ذره اثبات
در صفات تو میماند حجاب می ماند که اثبات صفت خداوند است و نفی صفت
بنده و گفت پادشاهان بنده نفر و شند جهد کنید تا بنده شوید گفت چون
گمان کردی حق را یافتی این وقت او را گم کردی و گفت هر جا که پنداشت
نشست دوزخ است و هر جا که تو نیستی بهشت است و گفت حجاب میان بنده
و خدا آسمان و زمین و عرش و کرسی نیست پنداشت و منی حجاب است آنرا
از میان برگیر تا بخدا رسی و گفت وحشتها از نفس است اگر او را نکشتی او
ترا کشد اگر او را مقهور نگردانی او ترا مقهور گرداند خواجه ابراهیم خواص رحمة الله
علیه گفت مرا از خدا تعالی عمر ابدی باید در دنیا تا همه خلق و نعمت بهشت مشغول
باشند و حق را فراموش کنند و من در بلا و دنیا بحفظ آداب شرع قیام کنم و حق را
یاد دارم و گفت دستی فارغ و دلی ساکن دار و هر جا که خواهی برو و گفت هر که
حق را شناسد بوفا عهد لازم بود که آرام گیر باوی و اعتماد کند بروی و گفت علم را
بسیاری روایت است عالم آنست که متابعت علم کند و اقتدا بسنت نماید
اگر چه علم اندک دارد و گفت هر که اشارت کند بخدا و سکوت بخدا حق تعالی همه بلاها
از وی دفع کند و اگر با غیر وی سکوت کند حق تعالی از دست خلق رنج بروی بیارند
تا بجدی که حیات و موت بروی دشوار شود و در عاقبت پشیمان گردد و گفت هر که
چنان زید که دنیا بروی گرید آخرت بروی خندان بود و گفت هر که ترک شهوتی کند

و آنرا در دل خود عوضی نیابد او در ترک آن کاذب بود وگفت هر کرا توکل
در خویش درست آید در غیر نیز درست آید گفتند توکل چیست گفت ثبات چه در
محی الاموات ست وگفت صبر ثبات ست بر احکام کتاب و سنت وگفت محبت
محو ارادت ست و احتراق جمله صفات و حاجة وگفت داروی دل پنج چیز ست
قرآن خواندن و اندرون نگاه کردن و شکم تهی داشتن و قیام شب با لتضرع
کردن تا وقت صبح و با نیکان نشستن خواجه ابراهیم شیبانی رحمة الله علیه
گفت چهل سال خدمت عبدالله مغربی کردم و درین عهد صاحب ماکولات خلق
چیزی نخورده ام و درین چهل سال مویم نبالید و ناخنم دراز نشد و جامه شوخگین نشد
و درین عهد زیر هیچ سقف نخفتم مگر زیر بیت الحرام وگفت هشتاد سال ست
که بشهوت نخویش هیچ نخوردم وگفت شصت سال ست که نفس لقمه گوشت
بریان میخواست و من نمیدادم یکروز ضعفی غالب شد و کارد باستخوان
رسید و بوی گوشت بریان پدید آمد نفسم فریاد کرد و بسیار زاری نمود که
برای خدا ازین گوشت بریان لقمه برای من بخواه برخاستم و بر بوی گوشت
رفتم آن بوی از زندان می آمد آنجا رفتم دیدم که یکی را داغ می کنند و او
فریاد میکند داند و بوی گوشت بریان می آید از نفس گفتم ها بستان و بخور نفس
تو رسید و تن زد وگفت هر که خواهد از دو کون آزاد گردد گو عبادت خدا را با خلاص
کن که هر که در عبودیت مخلص بود از ما سوی الله آزاد گردد وگفت هر که سخن
گوید در اخلاص و نفس را مطالبه نکند بدان حق تعالی او را به پیش اخوان و اقران
فضیحت کند وگفت هر که خدمت مشائخ کند و مبتلا گردد بدعاوی کاذب او

نصیحت کرد و بدان دعویها و گفت هر که خواهد که معطل گردد و باطل شود
گو دست در رخصت زن و گفت سفله آن بود که در خدا عاصی گردد و گفت
سفله آنست که از خدا نترسد و گفت سفله آن بود که منت نهد بر عطای خویش
بر عطا ستاننده و گفت شرف در تواضع است و عزت در تقوی و آرام در قناعت
و گفت چون خوف در دل قرار گیرد موضع شهوت بسوزد و رغبت دنیا ازو
کم شود و گفت توکل سریست میان خدا و بنده پس واجبست که جز خدا کسی
مطلع نشود بر سر و گفتند دعا چرا نمی کنی گفت مخالفت وقت از بی ادبی است
کسی ازوی وصیت خواست گفت خدای را یاد دار و فراموش مکن و اگر نتوانی
مرگ را فراموش مکن خواجه ابوبکر طمستانی رحمة الله علیه گفت صحبت
کنید با خدای عزوجل اگر نتوانید با صاحب او صحبت کنید تا برکت صحبت او
شما را بخدا رساند و اندر دو جهان رستگار باشید و گفت هر که مصاحبت کند
با علم چاره نبود و او را از مشاهده امر و نهی و گفت علم ترا برپده گرداند از جهل
پس جهد دران کن که برپده نگرداند ترا از خدا و گفت وصل بی فصل است
چون فصل بیاید وصل نماند و گفت هر که صدق دارد گفتار میان خویش
و خدای آن صدق او را بخدا مشغول گرداند زیرا که او را فراغت بود از
خلق و گفت راه بخدای بعدد انفاس خلایق است پس گفت راه خدا است
و بران راهی نیست و گفت مجالست کن با خدا بسیار و با خلق اندک و گفت
سر چنان باید که حرکات و سکنات او خاصه خدای را بود تا بضرورتی بود که در آن
مضطر باشد و جز این هیچ حرکت و سکون معتبر نبود و گفت عاقل آن بود که سخن

بقدر حاجت گوید و از فضول باز ماند و گفت هر کرا خاموشی وطن نیست در فضول است
اگرچه ساکن باشد و گفت از علامات مرد آنست که او را از غیر جنس خویش
نفرت بود و طلب جنس خود کند و گفت زندگانی نیست مگر در مرگ یعنی حیات
در مرگ نفس است و گفت مرگ بابی است از ابواب آخرت هیچ بنده بخدا نتواند
رسید مگر بدان ابواب که بدرگاه در شود و گفت من چه کنم که جمله کون دشمن
من است و گفت بر تو باد که مشغول نشوی بهر کسی گفت مرا وصیتی کن گفت
همت که همت مقدمه جمله اشیاست و مدار جمله اشیا باوست خواجه ابوحمزه بغدادی
رحمة الله علیه گفت خدا را آشکارا دیدم فرمود متابعت وسواس مکن و بلای
خلق بکش و گفت درویشی فقر سخت تر است کسی صبر نتواند بود و دوستی فقر الّا
آنکه صدیقی بود و گفت هر کرا سه چیز بود از همه آفتها بری است شکمی تهی با دل قانع
و درویشی دایم با زهدی حاضر و صبری تمام با ذکری دایم و گفت چون تو از و
سلامت یافتی حق او بگذار و گفت هرگاه بمن فاقه رسیدی با خود گفتمی که این
فاقه بتو از که رسید پس با و اندیشیدمی و می ساختمی و گفت علامت صوفی صادق
آنست که بعد از عز خوار شود و علامت صوفی کاذب آنست که بر خلاف این بود
خواجه ابومحمد نجیب رحمة الله علیه گفت صافی نشود قدم هیچکس در عبودیت
تا آنکه همه کارهای خویش جز دعوی نداند و گفت حالیکه نتیجه علم نباشد اگرچه عظیم و خطیر
باشد ضرر آن بر خداوندش زیاده از منفعت بود و گفت آفت بنده در رضای
نفس اوست و گفت هر که دیدار او ترا مهذب نگرداند یقین بدان که او مهذب
نیست و گفت بتیز دعوها که اول کنند از فساد ابتدا بود چه هر کرا در ابتدا اساسی

درست شده باشد در انتها هم درست آید و گفت هر که قادر بود و در پیش خلق
بر ترک گرفتن جاه آسان بود بروی ترک دنیا و اهل دنیا و گفت هر که راست
ایستاد با او هیچکس کژ نگردد و هر که کژ شد با هیچکس با او راست نشود و گفت هر کرا
نیکوی صحیح بود منطق او از صدق بود و عمل او از سر اخلاص و گفت هر که خواهد
که بشناسد که چند است قدر معرفت او نزدیک حق گو بنگر که چند است قدر هیبت
او تعالی نزدیک او در وقت خدمت و گفت انس گرفتن با غیر الله وحشت بود
و گفت تصوف صبر کردن است در تحت امر و نهی برضای حق تعالی خواجه ممشاد
دینوری رحمة الله علیه گویند یکی از وی دعای خواست گفت برو و بگوی خدا شو تا بدعای
ممشاد ترا احتیاج نبود آن مرد گفت گوی خدا کجاست گفت آنجا که تو نباشی مرد
برفت و از خلق عزلت گرفت و دولت او را دریافت و از کلمات خواجه آنست که
گفت اصنام مختلف اند بعضی را بت او نفس او ست و بعضی را فرزند و بعضی را
زن و بعضی را مال و بعضی را کسب و بعضی را نماز و روزه و زکوة و حال آمد و همه
کس بسته یکی اند از بتان و بیزاری ازین بتان نیست مگر آنرا که نه بیند نفس
خویش را احوالی و محالی و هیچ اعتماد وی نبود بر افعال خویش و از حالت خویش
منکر شود و شکر نگوید باکسی چنان باشد که هرچه از وی ظاهر شود و از خیر و شر بران از
نفس خویش راضی نشود و ملامت کننده وی بود و گفت ادب مرید در بجا آوردن
حرمت پیران بود و نگاهداشتن حرمت برادران و از سنا بیرون آمدن و آداب
شرع بر خویش نگاهداشتن و گفت هرگز نزد پیری نشدم الا از حال خود خالی شده
و منتظر برکات او میبودم از کلام و دیدار وی و گفت هر که نزدیک پیری شود

برای خاطر خویش او منقطع ماند از برکات دیدار وی و سخن وی و گفت در صحبت
اهل اصلاح صلاح در دل پدید آید و در صحبت اهل فساد فساد در دل ظاهر گردد و
گفت نیکوترین حال مردمان آنست که افتاده بود از نفس وی دید خلق و
اعتماد کرده بود در جمله کارهای خدا و گفت فراغت دل در خالی بودن است
از آنچه اهل دنیا در و دست زده اند از فضول دنیا گفت هرگز بدرجه عارفان
نرسید تا سر تو ساکن نشود بخدا و استواری در تو پدید نیاید بدانچه خدا ضمان کرده است
ترا و گفت معرفت چیست صدق افتقار بخدا و گفت جمع آنست که خلق را جمع
کنید در توحید و تفرقه آنست که خلق را در شریعت متفرق گردانید و گفت طریق
حق بعید است و صبر در آن شدید و گفت حکما حکمت یافته اند بخاموشی و تفکر
و گفت تصوف صفای اسرار است و عمل کردن بر رضای جبار و صحبت داشتن
با خلق بی اختیار و گفت توانگری تصوف نمودن است و مجهول نمودن که خلق
ندانند ترا و دست داشتن از چیزی که بکار تو نیاید و گفت توکل وداع کردن
طمع است از هر چه نفس تو و دل تو بدان میل کند و پرسیدند از وی که درویش
وقت گرسنگی چه کند گفت نماز کند گفتند اگر قوت ندارد گفت بخسپد گفتند اگر نتواند گفت
خداوند درویش را از سه چیز خالی ندارد یا قوت یا غذا یا اجل پرسیدند از وی گفت مر
که دل تو چگونه است گفت سی سال است تا دل خویش را می جویم نمی یابم در یک وقت
که جمله صدیقان دل گم کنند چون باز یابم خواجه ابوالحسن الصائغ رحمة الله علیه
پرسیدند از وی از دلیل کردن شاهد بر غائب گفت استدلال چگونه بود بصفات
کسی که او را مثل نبود بر آنکه او را مثل باشد پرسیدند از صفت مرید گفت اذا حکا

عَلَیْهِمُ الْاَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَیْهِمْ اَنْفُسُهُمْ یعنی زمین با بسط و فراخی خود
تنگ است بر مریدان دین ایشان و بر ایشان تنگ است که جهانی می طلبند
بیرون از هر دو عالم و گفت اهل محبت در آتش شوقی که بمحبوب دارند تنعم میکنند
بیشتر و خوشتر از تنعم اهل بهشت و گفت دوست داشتن خویشتن را هلاک کردن
است مر خویشتن را و گفت احوال چون برق بود و چون باستاد حدیث نفس
شود که هر چه نفس را در آن مدخل بود کدورت تمنی تصفیه آنرا تباه کند و گفت
تمنی اهل فساد طبیعت است خواجہ ابوبکر واسطی رحمۃ اللہ علیہ گفت هرگز تا
ابوبکر بالغ شد روز بروی گواهی ندهد بخوردن و شب بخفتن گفت چنانکه از حرکت ذرها
که بسبب آفتاب در روزنخانه پیدا میشود دل مشوش نمی شود همچنین اگر
کونین و ما فیها در حرکت آید یک ذره در درون مرد موحد تفرقه نیاید روزی بر جهودان
گذشت گفت ایشان معذوراند این سخن بقاضی رسید بانگ برزد که این چه گفتی
گفت آنجا که قضای تست معذور نیستند جائیکه قضای اوست معذوراند
و گفت در راه حق خلق است اما در راه خلق حق نیست هر که روی در خود دارد
پشت وی بر دین بود هر که روی در دین دارد پشت وی بر خود است
هر جا که توی تست خطر تست و خلاف راه است و هر جا که ناکامی است بجان
دین آنجا است و هر که بخود زنده است مرده است و هر که بحق زنده است
نه زنده است و مرگ نه مرگ کالبد است عدم نه عدم کالبد است آنجا که وجود است
جان نامحرم است تا کالبد چه رسد و گفت حق توحید وجود آنکس نپذیرد
کسی را از هر دو آن نیست که قدم بصحرای وجود نهد چنانکه مشایخ گفته اند

اثبات التوحید فساد فی التوحید و نیز وی گفت اگر قربی بعید فتی ایاه هر که با وجود خود
خطبه وجود او خواند بر شرک خود گواهی بدهد و هر که با وجود او خطبه وجود خود
خواند بر کفر خود و جهل گواهی بدهد و هر که با هستی او هستی خویش بیند کافر است و هر که با
هستی او هستی خود طلبد ناشناخته است هر که خود را بدو بیند او را ندیده و هر که او را بدو
خود را ندید و از خویشتن باز دید نیاید هیچکس را نه عبارت و نه اشارت نه زبان نه چشم
نه حرف نه صوت نه فهم نه خیال نه شرک اگر عبارت کند کفر بود و اگر اشارت کند
شرک بود و اگر گوید دانستم جهل بود و اگر گوید نشناختم مخذول و مطرود بود وحدی
بود در وجود و وجودی بود در عدم نه موجود بود و بر حقیقت نه معدوم بود و بر حقیقت
بوجهی معدوم و بوجهی موجود و عبارت محرم راه توحید نیست و دانست محرم راه
توحید نه خیال و توهم و ظن همه گرد حدوث دارد و توحید در عالم قدس خویش پاک است
و گفت در آسمانها و زمینها زبان تسبیح و تهلیل هست اما دل نیست که دل معنی است
که جز در آدم و فرزندان او نیست و دل آن بود که راه شهوت و تهمت
و ریاست و اختیار بر او بندد و در آنهمه تو باشد زبان دل را بباید که ترا بتحقیق
دعوت کند نه بزبان قول مرد باید که گنگ گویا بود نه گویای گنگ مرد آن است که
معبود یکی در پیراهن اوست آن را قهر کند و جهد در قهر کردن خویش کند نه در لعنت
کردن شیطان گفت هر جزوی از اجزا باشد که در حق دیگری عدو باشد که دوی
درین راه شرک است تا نه زبان داند که دیده چه دید و نه دیده بیند که زبان
چه گفت و گفت گویند حقیقت آن بود که گفت او نرسد در وی و او در سخن نماند
و از آن سخن گفتن خود آزار بود و گفت عمریست تا میخواهم که بخداوند تعالی

خلوتی دارم چنانکه ابوبکر در آن خلوت نباشد و گفت هفتاد سال ست تا در بند آنم
که یک نفس خدای را بدانم و عصا کش من نیاز است گفت کاشکی گلخن تاب بودمی که
مرا نشناختندی و گفتی خویشتن را می بینم و چنان بیدانم که جهودان و گفت بچهار
بلا مبتلا شده ام و آن اینان اند نفس و دنیا و شیطان و هوا و گفت مرا
سه مصیبت افتاده است که هر یکے از دیگری سخت تر گفتند چگونه گفت اول آنکه
حق از دلم رفت و آن دوم سخت تر از آن که باطل بجای حق نشست سیوم
سخت تر از آنکه مرا درد آن نگرفته است که علاج و درمان آن کنم و چنین فارغ نشسته ام
گویند روزی در مناجات میگفت الهی دنیا و آخرت را در کار کن تا از دنیا
لقمه سازم و در دهان سگی نهم و آخرت را لقمه سازم و در دهان جهودی نهم
که هر دو در حجاب اند از مقصود و گفت دل من بهتر است از دنیا و آخرت که
دنیا سرای محنت و آخرت سرای نعمت و دل من سرای معرفت ست گفت اگر من
خدمت سلطان نکرده بودمی خدمت مشائخ نتوانستم کرد و اگر خدمت مشائخ
نکرده بودمی خدمت خدای تعالی را نتوانستمی کرد و گفت مفلس آنست که با خلق نشیند
و با ایشان سخن گوید و آنپرسش کند و گفت مرید صادق را از خاموشی پیران
فائده بیش از گفت بود و گفت چون حق ظاهر شود عقل معزول گردد و گفت
فاضلترین عبادت غائب بودن ست از اوقات و گفت اگر خدای عز و جل
ترا در مذلت افلاس و درماندگی و تشنگی ببیند بهتر ست از آنکه در پندار و پنداشت
علم و دید معاملگی ببیند و گفت چنانکه راستگویان در حقائق دنیا راست
گفتند عارفان در حقیقت حق دروغ گفتند و گفت زشت ترین اخلاق

آنست که بالقدیر در آویزی گفت چون ظاهر شو و حق بر اسرار خوف و رجا زائل شود و گفت عوام در صفات عبودیت بنگروند و خواص بکرم اند لصفات ربوبیت گفت چون ربوبیت بر سرا پرده فرو د آیند جمله رسوم را محو گرداند و گفت چون نظر کنی بخدای تعالی اجمع شوی و چون نظر کنی بنفس خویش متفرق شوی گفت نظرلیف ترین انسیتها آنست که نسبت جوئی بخدا بعبودیت گفت افضل طاعت حفظ اوقات ست گفت هر که گوید با قدر او منازعت کرد و گفت هر که خدا را پرستد برای بهشت او فرد و رنفس خویش ست و هر که خدا را پرستد برای خدا او بخدا جاهل ست یعنی خدای نیاز است از عبادت تو پنداری که برای او کاری کنی یعنی کار برای خود میکنی و گفت دور ترین مردمان از خدای آنست که خدای را بیش کند یعنی من عرف الله کل لسانه و گفت از تعظیم فرمان خداوند بود که باز ننگری بکونین و بچیزی از طریقهای کونین و گفت بیزارم از خدای که بطاعت از من خوشنود شود و بمعصیت بر من خشم گیرد که او در بند ست آنامن چه کنم بلک دوستان درازل دوستان اند و دشمنان درازل دشمنان اند و گفت هر که خویشتن را از آن خدای بیند و جمله اشیا را بخدا ببیند بی نیاز شود از جمله اشیا بخدای گفت حیات دلها بخدا است بلک بقای دلها بخدا است بلک غیب از خدا بخدا است و گفت محبت هرگز درست نیاید تا از اغراض در دل او اثری بود و شواهد را خطری بلک صحت محبت نسیان جمله اشیا ست در استغراق و مشاهده محبوب و فانی شدن از محبوب بمحبوب و گفت در همه صفتها رحمت ست مگر در محبت که در و رحمت نیست که بکشند و از کشته دیت خواهند

وگفت عبودیت آنست کہ اعتماد ترا بر خیزد از حرکت و سکون خویش و
گفت توبہ مقبول آنست کہ مقبول شدہ باشد پیش از گناہ وگفت توبہ نصوح
آن بود کہ بر صاحب وی از معصیت نماند پنہان و آشکارا وگفت اہل زہد
کہ تکبر کنند بر ابنای دنیا ایشان از قدر عیاں اند اگر دنیا را در دل ایشان رسقے
نبودی از حسد اعراض کردنش بر دیگری تکبر نکردی وگفت صدق آنست کہ
سخن از اعتبار گوید وگفت ہر کہ خدا را بشناخت گنگ گشت وگفت عوض
چشم داشتن بر طاعت از فراموش کردن فضل وی بود وگفت ہر چند توانید
رضا را کار فرمائید چنان نباشید کہ رضا شما را کار فرماید کہ محجوب گردید از لذت
رویت یعنی چون برضا لذت یافت از شہود حق باز ماند وگفت بلذت طاعت
و حلاوت او غرہ مشوی کہ زہر قاتل ست وگفت شاد بودن بکرامات
از غرور و جہل ست و لذت یافتن با خصال از غفلت گفت نباشید از آن قوم
کہ انعام او را مقابلہ کنند بطاعت کہ فرزند ازل باشند نہ فرزند عمل گفت
بحرکات دل شریف تر است از عمل بحرکات جوارح وگفت ہر کہ از قسمت یاد آرد
از سوال و دعا فارغ آید وگفت ہر کہ بشناخت او را غائب شد و ہر کہ غرق شد
در بحر شوق او بگداخت وگفت حقیقۃ خوف وقت مرگ ظاہر شود وگفت
علامت صادق آن بود کہ بظاہر با برادران پیوستہ بود و بدل تنہا بود و با خدا انس گیرد
وگفت خلق عظیم آنست کہ با ہیچکس خصومت نکند و کس با خصومت با وی نباشد
از قوت معرفت گفت آن خصلت کہ نکوئی نہادان تمام بود و بی آن ہمہ نکوئیہا
زشت بود استقامت ست گفت فراست روشنائی بود اندر دلہا کہ بیرون دہد

کدام طعام مشتهی تر گفت لقمه که در ذکر خدای عز و جل بدست یقین برگیری
از مائده معرفت در حالتی که نیکو گمان باشی با خدا و در وقت وفاتش کسی
وصیت خواست گفت ارادت خدای تعالی در حق خویش نگاه دارید و دیگری
وصیت خواست گفت پاس در اوقات خویش دارید خواجه ابوبکر شبلی
رحمة الله علیه گفت عمریست تا میخواهم که بگویم حسبی الله چون میدانم که این
از من دروغ است نمیتوانم گفت و گفت چندین گاه پنداشتم که طرب محبت
در حق میکنم و انس بامشاهده وی میگیرم اکنون دانستم که انس جز با جنس نباشد
گفتند مرید کی تمام شود گفت آنگاه که حال او در سفر و حضر و شاهد و غائب
یکرنگ بود و ابوالعباس دامغانی را وصیت کرد که لازم تنهائی باش و نام خویش
از دیوان این قوم بیرون کن و روی در دیوار کن تا بمیری گفتند از توحید بگو
گفت هر که از توحید جواب دهد بعبارت ملحد گردد و هر که اشارت کند ثنوی بود
و هر که بدو ایمان کند بت پرست بود و هر که در وی سخن کند غافل شود و هر که
از وی خاموش بود جاهل بود و هر که پندارد که بدو رسید بیحاصل بود و هر که این
اشارت کند که او نزدیک است دور بود گفتند تصوف چیست گفت چنان باشی
که نبودی گفت تصوف شرک است از بهر آنکه تصوف صیانت دل است
از غیر و غیر نیست جز تو گفت تصوف فنای ناسوتی است و ظهور لاهوتی و گفت
تصوف ضبط حواس است و مراعات انفاس و گفت صوفی صوفی نبود تا
جمله خلائق را عیال خود نه بیند یعنی بار همه کشد و گفت صوفی آنست که منقطع
بود و دیده و سینه با خدای بجز خدای نه بیند و گفت صوفی آنست که منقطع بود

از خلق و متصل بود با حق و گفت صوفیان اطفال اند در کنار حق و گفت
تصوف عصمت است از دیدن کون و گفت تصوف برقی سوزندہ است و
گفت تصوف نشستن است در حضرت اللہ بیغم و گفت حب دہشتی است در لذتی
وحیرتی در نعمت و گفت محبت رشک بردن است بر محبوب کہ مانند تو او را دوست
داری و گفت محبت ایثار کردن چیزی است کہ آنرا دوست داری برای آنکہ
او را دوست تر داری و گفت ہر کہ دعوی محبت کند و بغیر محبوب بچیزی مشغول
شود و بجز حبیب چیزی طلبد او استہزا میکند بخدا گفت ہیبت گدازندہ دلہاست
و محبت گدازندہ جانہا و شوق گدازندہ نفسہا و گفت ہر کہ توحید نزد یک وے
صورت بندد ہرگز بوی توحید نشمیدہ است و گفت توحید حجاب موحد است
از جمال احدیت و گفت چون حق تعالی خواہد کہ بلا را عذاب کند در دل
عارفی در آرد پرسیدند کہ عارف کیست گفت آنکہ تاب نشہ نیارد و باز پرسیدند
گفت عارف آن است کہ ہفت آسمان و ہفت زمین بیک موی مژہ بردارد
گفتند یا شیخ سابق چنان گفتی و حالا چنین گوئی گفت سابق با بودیم اکنون
با اوئیم و گفت عارف را نشان نبود و محب را گلہ نبود و بندہ را دعوے نبود
و ترسندہ را قرار نبود و کس از خدا نتواند گریخت پرسیدند از معرفت گفت اول
خدای و آخرش را نہایت نبود و گفت ہیچکس خدا را نشناختہ است گفتند
چگونہ گفت اگر شناختندی بغیر او ہرگز مشغول نشدندی گفت عارف آنست
کہ دنیا را ازاری سازد و آخرت را ردائی پس از ہر دو مجرد گردد و بحق منفرد
شود و گفت عارف بدون خدا بینا نبود و نفس خود را بدون خدا حافظی نہ بیند

و سخن را از غیر او نشنو و گفت وقت عارف چون ایام بهار است که رعد می غرد
و ابر می بارد و برق میسوزد و شگوفه می شگوفد و مرغان بانگ میکنند همچنین
حال عارف است که بچشم میگرید و به لب میخندد و بدل میسوزد و بسر میبارد و بزبان نام دوست
میگوید و بر در او می پوید و گفت عبارت زبان علم و اشارت زبان معرفت است
و گفت علم الیقین آنست که بما رسیده بر زبان انبیا و عین الیقین آنست که
خدا تعالی بما رسانید از نور هدایت باسرار قلوب بیواسطه و حق الیقین آنست
که بدان راه نیست و گفت همت خدا راست و آنچه دون آنست همت نیست
و گفت صاحب همت بهیچ مشغول نشود و صاحب ارادت نشود و گفت فقیر آنست که بهیچ مستغنی
نشود و بجز خدای پرسیدند از صفت فقیر گفت درویشان را چهار صد درجه است کمترین آنست
که اگر همه دنیا او را باشد و آن همه نفقه کند و اگر در دلش آید که کاشکی قوت یک روزه باز داشتمی
آنکس بحقیقت فقیر نبود و گفت شریعت آنست که او را پرستی و طریقت آنست که او را
طلب کنی و حقیقت آنست که او را بینی و گفت فاضلترین ذکر نسیان ذکر است
در مشاهده مذکور و گفت نشستن با خدا تعالی بیواسطه سخت است و گفت صابر
از اهل درگاه است و راضی از اهل پیشگاه و مفوض از اهل البیت است و گفت
زهد غفلت است زیرا که دنیا ناچیز است و زهد در ناچیز غفلت بود و باز سوال
کردند از زهد گفت زهد آنست که دنیا فراموش کنی و آخرت را یاد دنیا وری
دیگری از زهد پرسید گفت آنچه ترا خواهد بود ناچار بتو خواهد رسید اگرچه از آن
میگریزی و هرچه ترا نخواهد بود بتو نخواهد رسید اگرچه طلب آن میکنی پس
زهد تو در چه خواهد بود دیگری از آن سوال کرد گفت دل بگردانیدن بخالق از اشیا

از اشیا گفتند استقامت چیست گفت در دنیا قیامت دیدن و گفت استقامت
آن بود که هر چه وقت فرماید بدان قیام کنی گفتند علامت صادق چیست
گفت بیرون افگندن از گوشه ذهن جمله امور را گفتند انس چیست گفت
آنکه ترا از خویشتن وحشت بود و گفتند انس بذکر کی بود گفت چون انس بمذکور بود
گفت هر اشارت که خلق میکنند بحق همه بر ایشان رد کرده است تا آنگاه که اشارت
کنند بحق از حق و ایشان را بدین اشارت راه نیست گفت عبودیت بر خاستن
از ارادت تست در ارادت او و رفع اختیار تست در اختیار وی و ترک آرزو
بجاه تست در قضای او و گفت انبساط بقول با خدا تعالی ترک ادب است
و گفت انس گرفتن بمردم از افلاس است و حرکت زبان بنده بی ذکر خدا وسوسه است
و گفت علامت قرب حق انقطاع است از همه چیز جز حق گفت جوانمردی آنست
که خلق خدا را از خود بهتر خواهی گفت حریت حریت دل است و بس گفت بلندترین
منازل رجا حیاست گفت غیرت بشریت اشخاص را است و غیرت الهیت
بر وقت است که ضایع گرداند در ماسوی الله گفت خوف از وصال سخت تر
از خوف مکر گفت شکر آن بود که نعمت را نه بینی و منعم را بینی و گفت نفسی که بخدا
سوی آید بهتر از عبادت جمله روزگار آدم تا قیامت و گفت هر یکساعت
که بخسپد در شب غفلت هزار ساله راه از آخرت باز پس افتد و گفت یک طرفة العین
سهو از خدای اهل معرفت را شرک بود و گفت آنکه محجوب شود بخلق از حق نبود
چنانکه محجوب شود بحق از خلق و گفت هر که بحق تلف بود حق او را خلف بود
و گفت هر که فانی شود از حق بحق بسبب قیام حق بحق فانی شود از ربوبیت

تا بمعبود بیت چه رسد از حسن دامغانی گفت ای پسر تو باد با الله و دائم بالله
بپاس و دست بدار از ما سوی الله گفتند آسوده تر کی باشی گفت آنگاه که او را
یا هیچ ذاکر نه بینم و گفت اگر بدانستمی که در خدا ایم هیچ نترسیدمی از غیب خدای و گفت
عمر بسیست تا انتظار میکنم که نفسی بر آورم که پنهان بود از دلم و دلم نداند نتوانستم و گفت
اگر همه دنیا لقمه گردد و در دهان شیرخواره نهند مرا بر وی رحم آید که هنوز گرسنه
مانده است و اگر همه دنیا مرا باشد بجهودی دهم و منتی بزرگ دانم او را بر خویشتن
که از من بپذیرد و گفت کون آن قدر نیست که بر دل من تواند گذشت و چگونه
کون بر دل او بگذرد که او مکون را داند گفتند وقت مرگ او که بگو لا اله الا الله
گفت چون غیر نیست نفی چه کنم گفتند چاره نیست بگو کلمه گفت سلطان محبت
میگوید رشوت نپذیرم خواجه ابو علی ثقفی رحمة الله علیه گفت اگر کسی جمله
علوم جمع کند و با جماعه طائفه صحبت دارد هیچ گاه بمردان نرسد تا ریاضت یافته
نباشد بفرمان شیخی یا امامی یا مودبی ناصح گفت طمع مدار راستی از کسی که
را فسق نگر وانیده اند و امید مدار ادب از کسیکه او بسیت نداده باشند و هر که
ادب از آمری یا ناهی زمانی فرا نگرفته باشد و عیوب اعمال و رعونت نفس
در چشم او نه کشوده باشند در هیچ معامله اقتدا ابد و نشاید گفت هر که با بزرگان
صحبت دارد و طریق حرمت نگاه ندارد محروم ماند از فوائد ایشان و برکات
نظر ایشان و گفت فروع نخیزد صحیح مگر از اصل صحیح پس هر که خواهد که افعال او
صحیح بود دیر جاده سنت بود گو نخست اخلاص در دل درست کن که درستی
اعمال ظاهر از درستی اعمال باطن خیزد و گفت هیچ کار نه کنید برای خدای مگر آنکه

صواب بود و نه هیچ صواب را بجا بیارید مگر آنکه خالص بود و نه هیچ خالص قیام
نماید مگر آنکه موافق سنت بود و گفت مرد چنان باید که ازین چهار خصلت
غافل نماند یکی صدق قول دوم صدق عمل سوم صدق مودت چهارم صدق
امانت و گفت علم حیات دل است از جهل و نور چشم است از ظلمت گفت آفت
از اشتغال دنیا چون روی بسوی کسی کند و آفت از حسرتهای دنیا چون روی از
کسی بگرداند و عاقل آنست که هرگز فرو نیاید بر چیزی که چون رو بدو نهند همه
مشغول بود و چون روی بگرداند همه حسرت بود و گفت آن کسی که بفروخته باشد همه
چیزها بهیچ چیز خریده باشد همه چیزها را بهیچ چیز و گفت روزگاری درآید که زندگانی
خوش نباشد در وی هیچ مومن را مگر آنکه خویشتن را بر گردن منافقی بندد یا
مرائی. خواجه ابوجعفر خالدی رحمة الله علیه گفت تصوف طرح نفس است
در عبودیت و بیرون آمدن از بشریت و نظر کردن بخدای بکلیت پرسیدند
از توکل گفت توکل آنست که اگر چیزی بود یا نه بود دل در هر دو حالت یکسان بود
بلکه اگر نبود طرب بیش در آن بود که اگر بود طرب نبود و توکل استقامت است بخدا
در هر دو حالت و گفت خیر دنیا و آخرت در صبر یکسان است و گفت فتوت حقیر داشتن
نفس است و بزرگ داشتن حرمت مسلمانان و گفت عقل آنست که ترا دور دارد
از موضع هلاک و گفت بنده خالص باش خدای را تا از اغیار نباشی و گفت سعی
احرار برای برادران بود نه برای نفس خویش و گفت شریف همت باش که بهمت
شریف بمقام مردان رسی نه بمجاهدات و گفت بنده لذت معاملت نیابد تا لذت
نفس بیابد ازانکه اهل حقائق قطع کرده اند از علائق که ایشان را قاطع است

از حق باز پس ازانکه خلائق را به ایشان بدید گردانید و گفت هر که جهاد نکند
در معرفت قبول نکند خدمت او و گفت روح صلاح هر که رسد لازم گیرد
او مطالبت نفس بصدق در جمله کارها و هر که روح معرفت بدو رسد بشناسد
موارد و مصالح کارها و هر که روح مشاهده بدو رسد مکرم گردد و بعلم لدنی خواجه
ابوعلی رودباری رحمة الله علیه گفت صوفی آنست که صاف باشد به صفا
و بچشاند نفس را طعم جفا و بیندازد دنیا را پس قفا و سلوک کند بر طریق مصطفی
صلی الله علیه وسلم و گفت صوفی آنست که پس از پنج روز گرسنگی بنالد و اگر بنالد
او را ببازار فرستند و کسب فرمایند و گفت تصوف صفوت قربت است بعد از کدورت
بعد و گفت تصوف معتکف بودن است بر در دوست و آستانه بالین کردن
زوی
اگرچه می رانندت و گفت تصوف عصای احرار است و گفت خوف و رجا دو بال
مرغ اند چون هر دو بایستند مرغ بایستد و چون یکی نقصان آید دیگری ناقص
شود و چون هر دو بماند مرغ در حد مرگ باشد و گفت حقیقت خوف آنست
که با خدا باشی و از غیر او نترسی و گفت محبت آن بود که جمله خود را بمحبوب بخشی و
ترا هیچ باز نماند و گفت نافع ترین یقین آنست که حق را در چشم تو عظیم گرداند و
ما دون او را خورد و خوف و رجا در دل تو ثابت کند پرسیدند از توحید
گفت استقامت دل است باثبات مفارقت تعطیل و انکار و گفت جمع سر
توحید است و تفرقه زبان توحید و گفت چگونه اشیا بدو حاضر آیند که جمله
بذوات خویش ازو فانی میشوند و یا چگونه اشیا ازو غائب شوند که جمله
از و صفات او ظهور میگیرند سبحان آنکه نه او را چیزی حاضر تواند آمد و نه ازو

غایب تواند شد و گفت حق تعالی دوست دارد اهل همت را از برای آنکه اهل همت
دوست میدارد او را و گفت اگر دیدار او از ما زائل شود اسم عبودیت از ما ساقط
شود یعنی زنده نمانیم و گفت چنانکه خدا تعالی فریضه کرد بر انبیا اظهار معجزات
و براهین همچنین فریضه کرد بر اولیا اخفای احوال و معاملات تا چشم اغیار بر آن
نیفتد و کسی آنرا نه بیند و نداند و گفت هر کرا در راه توحید نظر افتد با نهاد خود دان
توحید او را از آتش برهاند و گفت چون دل خالی گردد از حب ریاست و
نفس از حب راحت از دل حکمت پدید آید و از نفس خدمت و از روح مکاشفت
و بعد ازین همه چیز دیگر بود دیدن صنایع او و مطالع اسرار و معامله حقایق او
گفتند علامت آن چه بود و گفت آنکه باز ننگری از چپ و راست پرسیدند
از حسد گفت درین مقام نبوده ام جواب نتوانم داد لکن ان التحاسد جاحد لانه لا
یرضی بقضاء الواحد و گفت آفت از سه بیماری در آید از بیماری طبیعت و
بیماری ملازمت عادت و بیماری فساد صحبت گفتند یا شیخ بیماری طبیعت
چیست گفت حرام خوردن گفتند بیماری عادت چیست گفت بحرام نگریستن
و غیبت شنیدن گفتند فساد صحبت چیست گفت هر چه در نفس پیدا آید
متابعت وی کردن و گفت بنده خالی نبود از چهار نفس یا نعمتی که موجب شکر
بود یا منتی که موجب فکر بود یا محنتی که موجب صبر بود یا زلتی که موجب استغفار بود
و گفت هر چیزی را وعظی هست که وعظ دل حیاست و فاضلترین گنج مومن
حیاست از حق پرسیدند از وجد در سماع گفت مکاشفه اسرارست بمشاهده
محبوب و گفت طریقت میان صفت و موصوف است هر که نظر کند بموصوف

ظفر باید گفت قبض اول اسباب ست فنا را و بسط اول اسباب ست بقا را و گفت
مرید آنست که هیچ نخواهد حق را جز آنکه حق تعالی او را خواسته است و مراد آنست
که هیچ نخواهد از کونین بجز حق تعالی و گفت نیکوترین زندانها همنشینی نااهلان است
خواجه ابو الحسن حصیبی رحمة الله علیه یکی پرسید ازو که چه مذهب داری گفت
مذهب ابو حنیفه داشتم آنگاه بمذهب شافعی شدم اکنون خود بچیزی مشغولم که از هیچ
مذهبم یاد نمی آید گفتند آن چیست گفت تصوف گفتند تصوف چه باشد گفت
آنکه در هر دو جهان بدون او هیچ آرام نگیرد و نیاساید و گفت سحرگاهی بعد از
نماز مناجات کردم و گفتم الهی راضی هستی از من که من راضیم از تو ندا آمد ای کذاب
اگر تو از ما راضی بودی رضای ما طلب نکردی و گفت نظر کردم در ذل همه صاحب
ذلتی ذل من بر ذل او زیادت آمد و نگاه کردم در عز همه صاحب عزتی عز من
بر عز همه زیادت آمد و این آیه خواندم مَن کَانَ یُرِیدُ العِزَّةَ الخ و گفت اصول
ما در توحید پنج چیز است رفع حدث و اثبات قدم و هجر وطن و مفارقت اخوان
و نسیان هرچه آموختی و آنچه ندانی و گفت تا به تیغ انکار هرچه اسم و رسم بدان
رسد سر بر نداری و ساحت دل را از هرچه معلول و معلوم است خالی نگردانی چشمهای
حکمت از قعر دل در ظهور نیاید و گفت هرکه دعوی کند اندر چیزی از حقیقت
شواهد کشف و براهین او را تکذیب کند و گفت نشستن باندیشه و تفکر در حال مشاهده
یکساعت بهتر است از هزار حج مقبول و گفت نشستن بهتر است از هزار سفر
و گفت سماع را تشنگی دایم باید و سوزی و شوقی دایم باید که هرچند بیش شنود
تشنگی بیشتر بود و گفت چه کنم حکم سماعی را که چون قاری خاموش شود آن منقطع گردد

وسماع باید که بسماع متصل باشد که هرگز بریده نگردد و گفت صوفی آنست که
که او را موجود نیابند بعد از عدم خویش و معدوم نه بینید بعد از وجود خویش و گفت
صوفی آنست که وجد او وجود اوست و صفات او حجاب اوست یعنی من عرف
نفسه فقد عرف ربه و گفت تصوف صفای دل است از کدورات مخالفات و
گفت مادام که کون موجود بود تفرقه موجود بود و چون کون غائب شد حق ظاهر شد
و این حقیقت جمع بود که جز حق نه بیند اینجا و جز او سخن نگوید خواجه ابو اسحاق
گازرونی رحمة الله علیه گفت آنچه من پوشم خدا را می پوشم و گفت کسی هست
که پنجاه سال مسواک میکند و او را آوردن ثوابی نیست که نیت او پاکی دندان است
نه استعمال سنت اند و گفت سه گروه فلاح نیابند بخیلان و ملولان و کاهلان و گفت
برادر را فرا پیش گیر تا خدا ترا فرا پیش دارد و گفت پنج گناه عظیم تر از آن نیست
که کسی برادر مسلمان را حقیر دارد و گفت تصوف کاری سخت است گدائی باید کرد
و گرسنگی باید کشید و جفای برهنگی و خواری باید کشید اگر همه اینها داری بطریقت
درآئی و اگر نه بکار خود مشغول باش و گفت ای ضعیف بترس از قوی و گفت
بپرهیزید از آنکه فریفته شوید بدان که مردمان بشما تقرب کنند و دست شما را بوسه
دهند که شما ندانید که در آن چه آفت است خواجه ابو عثمان بیساری رحمة الله
علیه گفت چگونه راه تواند بود بترک گناه که آن در لوح محفوظ بر تو نوشته است
و چگونه خلاص توان یافت از آنکه بر تو نوشته بود و گفت تاریکی طمع مانع نور مشاهده
است و گفت هرگز ایمان بنده راست نایستد تا صبر نکند در ذل و تا شکر نکند عیش
و گفت هرکه نگاه دارد دل خویش را با خدا بصدق خدا حکمت بر زبان او روان کند

وگفت خطرہ انبیا راست و وسوسہ اولیا را و فکر عوام را و عزم فساق را و گفت
چون حق تعالی نظر نیکوئی بہ بندہ کند در حال او از مکر و ہیبتہا غائب کند
وچون نظر بخشم کند بر وحالتے پدید آید از وحشت کہ ہر کہ بود از وی بگریزد و گفت سخنے
نگفت از حق مگر کسی کہ از وی محجوب گردید و کسی پرسید از معرفت گفت بیرون
آمدن بود از معارف خود و گفت توحید آنست کہ بر دل تو دوئی حق تنگ زد یعنی
توحید را چندان غلبہ بود کہ ہرچہ بخاطر در می آید در توحید فرو میشود و برنگ
توحید بر می آید چنانکہ در ابتدائے ہمہ از توحید برخاست و برنگ عدد شد ہمچنین
اینجا ہم بتوحید باز فروشد و برنگ احد میگردد و گفت کنت لہ بصرا و سمعا و گفت
ہیچ غافل را در مشاہدہ لذت نباشد زیرا کہ در مشاہدہ حق فناست کہ اندر وی
لذت نصیب است پرسیدند مرید بچہ ریاضت کند گفت بصبر کردن بر امرہای شرع و
از مناہی باز استادن و صحبت با صالحان کردن و گفت عطا دو گونہ باشد کرامت
و استدراج ہرچہ بر تو وارد شود و کرامت بود و ہرچہ از تو زائل شود و استدراج بود
ابو عثمان مغربی رحمۃ اللہ علیہ گفت ہر کہ دعوی سماع کند و آواز مرغان
و خریدن درہا و آواز باد او را سماع درنیارد در دعوی سماع دروغ زن است
وگفت ہر کہ خلوت بر صحبت اختیار کند باید کہ از یاد کردن ہمہ چیزہا خالی بود مگر
یاد کردن حق تعالی و از ہمہ ارادتہا خالی بود مگر رضائے حق تعالی و از مطالبت
نفس خالی بود و بجملہ اسباب و اگر بدین صفت نباشد وی را ہلاک و بلا باشد و گفت
عاصی بہ از مدعی از بہر آنکہ عاصی ہمیشہ راہ توبہ طلب کند و مدعی بخیال دعوی خویش
گرفتار آمدہ بود و گفت ہر کہ از صحبت درویشان دست بدارد و صحبت توانگران

اختیار کند خدا تعالی دل او را بمرگ کوری مبتلا کند و گفت هر که دست بطعام
توانگران دراز کند بشره و شهوت هرگز فلاح نیابد و درین عذر نیست کسی را مگر آنکه
مضطر باشد و گفت هر که باحوال خلق مشغول شد حال خویش ضایع کرد و پرسیدند
منقطعان را چه منقطع شدند گفت از آنکه در نوافل و فرائض خلل آوردند پرسیدند
از صفت صحبت گفت صحبت نیکو آن بود که فراخ داری بر برادر مسلمان آنچه
بر خود روا داری و در آنچه او را بود طمع نکنی و جفای او بر داری و انصاف او دهی
و از و انصاف طلب نکنی و تبع او باشی و او را تبع خویش نداری و هرچه از و
بتو رسد بزرگ و بسیار شمری و از هرچه از تو باو رسد حقیر و اندک دانی و گفت
فاضلترین چیزها که مردمان درین راه ملازمت کنند محاسبت خویش است و فراست
و نگاهداشت کارها بعلم و گفت اعتکاف حفظ جوارح است در تحت اوامر و گفت
عبودیت اتباع امر است بمشاهده آمر و گفت شکر شناختن عجز خود است
از کمال شکر نعمت و گفت تصوف قطع علائق است و رفض خلائق و اتصال
بحقائق و گفت علامت شوق دوست داشتن مرگ است در حالت راحت و
گفت غیرت صفات مریدان است و اهل حقائق را نبود و گفت عارف از انوار
علم دل روشن کند تا بدان عجائب غیب بیند و گفت مرد ربانی طعام بچهل روز
خورد و مرد صمدانی بهشتاد روز و گفت هر کرا ایمان بود بها و لیا او از اولیاست
و گفت مشهور و مفتون سیاست خواجه ابو القاسم نصیرآبادی رحمة الله
علیه گفت بارهای گران حق را نتوانند برداشت الا بارگیران حق و گفت
هر که نسبت خویش با حق درست گرداند هرگز اثر نکند در و منازعت طبعی و

وسوسۂ شیطانی گفت کسی گمراه نشد درین راه مگر بفساد ابتدا که فساد ابتدا باشد
که بانتها سرایت کند و گفت هر که در عطا راغب بود او را اقتداری نبود و آنکه در
در معطی راغب بود عزیزتر است و گفت موافقت امر نیکوست و موافقت نیکوتر
است و هر که را موافقت حق یک لحظه یا یک خطره دوست دهد هیچ حال بعد ازان
مخالفت بر وی نرود و گفت حق غیور است و از غیرت اوست که بدو راه نیست
مگر بدو و گفت آنها که دلالت میکنند از وی میکنند که بر وی دلیل نیست جز او و گفت
بمتابعت سنت معرفت توان یافت و بادای فرائض قرب توان یافت و
بمواظبت بر نوافل محبت توان یافت و گفت هر که را ادب نفس نبود بادب دل
نتواند رسید و هر که را ادب روح نبود چگونه بمحل قرب تواند رسید و هر که را ادب دل
نبود چگونه بادب سر تواند رسید پس به بساط حق نخواهد رسید و گفت کار ایستادن است
بر کتاب و سنت و دست داشتن از هوا و بدعت و حرمت پیران نگاه داشتن و
خلق را معذور داشتن و بر اوراد مداومت کردن و رخصت ناجستن و تاویل
نکردن گفتند کرامات تو چیست گفت آنکه مرا از نصیرآباد و نیشاپور شوریده آورند
و به شبلی انداختند تا هر سالی دو سه هزار آدمی بسبب من و من درمیان نه بخدا
می رسند گفتند حرمت چیست گفت آنکه من ازین منبر فرود آیم و این سخن گویم که
خود را سزای آن نمی یابم گفتند تقوی چیست گفت پرهیزیدن از ما سوی الله
گفت اهل محبت قائم اند با حق بر قدمیکه اگر گامی پیش نهند جمله غرق شوند و اگر
قدمی پس نهند جمله محجوب گردند و گفت هر که شکر نعمت کند نعمتش زیادت کند
و هر که شکر منعم کند معرفت و محبتش افزون گرداند و گفت راحت ظرفی است

پر از عقاب و گفت هر چیز را قوتی است قوت روح سماع است و گفت هر چه
دل یابد برکات آن ظاهر شود بر ابدان و هر چه روح یابد برکات آن پدید
شود بر دل و گفت دنیا زندان است چون بیرون آمدی در راحت افتادی
هر کجا خواهی برو گفت اول با تمیز بود و آخر با سقوط تمیز گفت هر که خواهد بمحل رضا
رسد بگو تا آنچه خدای عزّ و جل در آنست بر دست گیرد و آنرا ملازمت کند گفت
مروّت شاخی از فتوت است و آن گشتن از هر دو عالم است و هر چه در آنست
و گفت تصوف نوریست از حق که دلالت کند بر حق خاطریست از وی که اشارت
کند بدو و گفت رجا بطاعت کشد و خوف دور کند از معصیت و مراقبت بطریق
حق راه نماید خواجه ابو العباس نهاوندی رحمة الله علیه گفت در ابتدا مرا درد
این حدیث در گرفت و از ده سال علی الدوام سر بگریبان فرو برده بودم و علم
بمن نمود تا وقتی که بر زبان او میرفت که همه عالم در آرزوی آنند که یکساعت
حق ایشان را بود و من در آرزوی آنم که یکساعت مرا با من دهند و مرا بمن گذارند
تا من خود چه چیزم و کجا ام این آرزوی بمن بر نمی آید و گفت با خدا بسیار نشینید
و با خلق اندک و گفت آخر درویشی اوّل صوفیست و گفت تصوف پنهان داشتن
احوال است و جان بذل کردن بر برادران خواجه ابو نصر سراج
قدس سره گفت عشق آتشی است در سینه و از دل عاشقان چون
مشتعل گردد هر چه ماسوی الله بود بسوزد و خاکستر کند و گفت مردمان
در ادب بر سه قسم اند یکی اهل دنیا که ادب نزدیک ایشان فصاحت و بلاغت
و حفظ نثرهای ملوک و اشعار عرب است و دیگر اهل دین که ادب نزدیک ایشان

طهارت دل بمراعات سر و وفای عهد و نگاه داشتن دل و گستن نگرستن بچشم با خطر
و نیکو کرداری در محل طلب و وقت حضور روشن و یک اهل فقر ادب در مقام قربت
خواجه ابو القاسم قصار رحمة الله علیه گفت اشارت و عبارت از توحید
نصیب است و از یکی گفت که اگر کسی ترا بپرسد که خدای را بشناسی بگوی که نشناسم
که آن شرک است و نگوی که نشناسم آن کفر است ولیکن بگوی که خدا بفضل خود
شناسای خود کناد مرا و گفت خواهی نخواهی با خداوند خود خوی باید کرد و اگر
در رنج باشید و اگر با تو خوی خواهند کرد و علم را در جوارح تو نگاه خواهند داشت
و اندامهای تو یک یک از تو بستانند و با غیر بستیش گیرد نیستی تو بتو نماید تا هستی او
و نیستی تو آشکارا گردد و گفت چون بصفات خویش در فصل نگری خلق را
چون گوی بینی در میدان قدرت پس گرداننده گوی خداوند گوی را بود
و گفت هر کسی آزادی طلبید و من از وی بندگی خواهم که بنده او در دنیا و عقبا
مانند و آزاد و در معرض هلاک و گفت فرق در میان ما و شما آنست که شما را
ما می گوئید و ما مرا او میگوییم شما از ما بشنوید و ما از وی شنویم و شما ما را بپسندید و ما
او را به بینیم و از آن ما نیز چون شما در بینیم و گفت پیران آینه تو اند چنانکه توئی ایشان را
می بینی و آنچه در آینه خاطر مشاهده کنی همان معنی است که حقیقت احوال است
و گفت هر مریدی که در خدمت درویشی قیام کند از صد رکعت نماز نوافل
که در آن قیام کند در حق وی بهتر و اگر یک لقمه طعام کمتر خورد از آن بهتر که همه شب
نماز کند و گفت هر کسی را چیزی بایستی است مرا آن بایستی است که من نباشم
و گفت طاعت و معاصی دو چیز است که چون خود باشم با همه معاصی و چون نباشم

چون از خود دست بردارم اصل همه طاعات از خود یابم و گفت پادشاه عالم را
بندگانند که دنیا و زینت دنیا بخلق رها کرده اند و برای آخرت بهشت بطلبان
تسلیم نموده اند و خود با خداوند خویش قرار گرفته اند و میگویند که ما را خود همین قدر
بس است که رقم عبودیت از درگاه الوهیت بر جان ما کشیده اند دیگر چه خواهیم
و گفت خنک آن بنده که او را با و نموده اند و گفت جوانمردان رحمت خلق اند
نه وحشت خلق که ایشان را از خلق با خدا صحبت بود و از خدا بخلق نگرند و
گفت صحبت نیکان و بقعه های گرامی خلق را بخدا نزدیک نکند و آنکه بنده را
بخدا نزدیک کند صحبت با آن دارید که ظاهر و باطن تو بصحبت او روشن شود و
و گفت از صد هزار فرزند آدم یکی را بردارد و برای خویش و گفت دنیا مردار
و گنده است و گنده تر از وی آنست که بدان مبتلا باشد و گفت طمع کردن با جوانمردی
و منع کردن ناجوانمردی است و گفت هر چند خلق بخالق نزدیک تر است
عاجز تر است و گفت دعوی صد و بیست هزار پیغامبران علیهم السلام همه حق است
ولیکن صفت خلق است چون بحقیقت نشان یابی نه حق ماند نه باطل و گفت
چون من و تو باشد اشارت و عبارت باشد و چون من و تو برخاسته اشارت
ماند نه عبارت و گفت اگر کسی بودی که خدای را طلب کردی جز خدا و خدا بودی
و گفت خدا را خدای جوید و خدا را خدا یابد و خدا را خدا داند و اگر خدای یک ذره
بغیر نزدیک بودی که بشری خدائی را نشناسیستی گفت من با اهل سعادت
رسول صلی الله علیه وسلم صحبت داشتیم و با اهل شقاوت بخدای و گفت ابلیس
گشته خداوند من است جوانمردی نبود گشته خداوند خویش را سنگ انداختن

وگفت اگر فردای قیامت حساب در دست من کنند به بینند که چه کنم همه را در پیش کنم
و ابلیس را مقدم سازم لیکن نکنند وگفت هر که مرا ندیده است ندیده است و هر که
مرا بیند از من بصفت خویش بیند وگفت یک سجده که برآرد از من با هستی خویش
و نیستی من گرامی تر است بمن از هرچه آفرید و آفریند وگفت من
من فخر آدمم و قرة العین مصطفی پیغمبر را صلی الله علیه وسلم چشم روشن بود که
این از امت من است و آدم علیه السلام فخر کند و گوید که این از ذریت من است
وگفت آنجا که خدای بود روح بود و بس وگفت اهل بهشت به بهشت فرود آیند
و اهل دوزخ بدوزخ گفتند جوانمردان کجا باشند گفت جوانمرد آن باشد که
او را جای نبود نه در دنیا نه در آخرت خواجه ابوالفضل حسن رحمة الله علیه
گفت از ماضی یاد نکنید و مستقبل را انتظار مکنید و نقد وقت را باشید وگفت
حقیقت عبودیت دو چیز است حسن افتقار بخدای و این از اصول عبودیت است
و حسن اقتدا کردن برسول علیه السلام و این آنست که نفس را در وی هیچ نصیب اندرا
نیست خواجه ابو علی دقاق قدس سره گفت چنان باش که مرده سلسله ورزد
گفت هر که جان خود را جاروب در خانه معشوق نتواند کرد او عاشق نیست وگفت
هر کرا انس او دون حق باشد او در اصل خود ضعیف باشد وگفت هر که خبر
از وی گوید در مقال خود کاذب باشد وگفت مرید در بند بود و مراد آنکه بار او
کشیده باشد وگفت هر که صحبت پیری بکند و آنگاه بدل اعتراض کند عهد صحبت
بشکست توبه بروی واجب شد تا آنکه گفته اند عقوق استادی را توبه نباشد وگفت
هر که صحبت کند با پادشاهان بی ادب خود را بکشتن سپارد وگفت مصیبت من

امروز بیشتر از مصیبت اهل دوزخ خواهد بود فردا از بهر آنکه اهل دوزخ را فردا ثواب فوت
خواهد شد و ما را امروز نقد وقت مشاهده و خدمت حق فوت میشود پس تو فرق کن
میان این دو مصیبت و گفت هر که ترک حرام کند از دوزخ نجات یابد و هر که
ترک شبهات کند به بهشت رسد و هر که ترک زیادتی کند بخدا رسد و گفت هر حاجتی
که از سر خویش اختیار کند بدان نفس مطالبه کند و اگر غایب است و اختیار کند بسته نشود
و گفت اگر عقوبت کند اظهار قدرت بود و اگر بیامرزد اظهار رحمت بود و نزدیک
کریمان اظهار رحمت بیش بود از اظهار قدرت با ضعیفان و گفت ارادت ثابت
حق است نزدیک خداوندان بدایت و همت امانت حق است نزدیک ارباب
نهایت و بارادت طاقت مجاهده توان داشت و بهمت گرانبار مشاهده و مکاشفه
توان کشید همت بنده را چون کیمیاست طالب مال را همت بیقراری و بی آرامی
است که هرگز ساکن نشود و نه در دنیا نه در آخرت و گفت ابتلا بر دو نوع است
یکی ابتلای ظواهر است و آن عابدان راست و ابتلای سرایر و آن عارفان راست
و گفت اگر بعد از مجاهده فتوری پدید آید از خلاف ابتدا بود و اگر بعد از مشاهده
حجابی ظاهر شود از بی ادبی است که بر انبساط قرب کرده باشد و آن بی ادبی
یا از مشارکت بوده باشد یا از ملاحظه و گفت هر کسی نیلوفری کند مرد آنست که وارد
خورد و گفت نفس مفلسی است اگر بیک خدمت قیام نماید ازو بسیار شمر که از مفلس
اندک بسیار بود و هر چه ازو بتوان ستد غنیمت بود و گفت زلت تو خطا است
و تاخیر تو از توبه جفاست پس جمع مکن میان خطا و جفا و گفت اگر خواهی باشی
از جمله ابدال هر تو باد به تبدیل احوال و گفت هر که بر جان خویش میلرزد طریق خدا

پردی بسته است گفت جهد تو بال است و جهد درویشان سجان گفت صحبت
کردن با اژدها آسان تر از صحبت کردن با درویش و گفت بزرگترین چیزها نشستن است
بر بساط فقر و ترک علاقات بکلی چنانکه او را نه معلومی باشد نه جاهی و نه مالی و نه چیزی
بکلی پس عجب که هر که باین صفت بود او را ثوابی بود گفت ثواب توانگران بهشت
بود و صاحب این صفت را ثواب بهشت عذاب بود و گفت از کون در پیوند
بودن بی پیوند کسی را طاقت نباشد جز نبی و ولی را و گفت علامات خرابی
تن ترک گرفتن خدمت است و علامات خرابی دل ترک گرفتن فکرت است
یادا هم که در راه فکرت بود و چون یقین آن حدیث حاصل شد فکرت گم شد و گفت
بلا هی اگر تفرقه دل است و نعمت اگر جمعیت است و گفت عزیزترین چیزها
عجز است بعد از علم کما قال لا احصی ثناء علیک و گفت بیشتر خلق در بار بندگی
نفس اند و این ذلی است که هرگز درو عزت نخواهد بود و شقاوتی است که هرگز
درو سعادت نخواهد بود و گفت هر که او فی معلوم بود هرگز فرق نکند میان
الهام و وسواس و گفت جماعتی را خیال بندد که ما کل شدیم یا کل نشده ایم این
تعالی عظیم است از آنکه وقتیکه این حالت بر ایشان در آید که خود در آنکس دیده باشند
اگر خواهند که بر یک پشه در وجود آرند نتوانند که او در هر پشه هزار عرش و کرسی
پدید آرد و پس پیش از هیچ نبود که باقی نمایش کل بود و اگر از کسی چنین کاری
در وجود آید آنکس نه آنکس بود و گفت همه سخن با او بگوی و از و خواه و بر دیگری
که آنچه او خواهد او گوید کس نتواند کرد و گفت آنچه مردمان پوشند می پوش
آنچه ایشان خورند می خور لیکن از ایشان جدا می باش و گفت وقت آنست که

تو آنجا آئی وقت شادی باشد یا اندوه گفت دنیا چهار قسم ست شیاطین و نفس
و کفار و هوا پس هوا از همه صعب‌تر است و گفت سخت‌ترین عقوبت اهل دوزخ
از کفار آن ست که نمی دانند عذاب کننده را اگر بدانستی آسان شدے و گفت
زنان مصر چنان بودند که اگر زنبور ایشان را بگزیدی فریاد ایشان به آسمان
رسیدی اما آنچه از یوسف بر ایشان ظاهر شد جمله دستها بریدند و از ان شعورے
نیافتند و گفت فتوت چیست گفت حرکت کردن برائے دیگرے چنانکه پیغمبر را
باشد که امتی امتی گوید و گفت شفیع اکبر نزدیک خدا اعتقاد خالص ست و
گفت فقر عطای حق ست هر که بحق وی قیام کند آن سبب قربت وی شود و
هر که نکند سبب عقوبت وی شود و گفت خوف آن بود که بهانه نسازی خویش را
و گفت اندوهگینی بماهی راه خدا را چندان ببرد که بی اندوهی بسالی گفت
بدیدار نشنید و اشتیاق نشنید و گفت خدای میگوید که بنده من ترا دوست
میدارم پس بر تو حق ست که تو مرا دوست داری گفت هر که سوال کند از
بهشت دور افتاده است و گفت توبه میکنی از بیم دوزخ یا امید بهشت باری
توبه برای آن کن تا خدایت دوست دارد که اِنَّ اللّٰهَ یُحِبُّ التَّوَّابِیْنَ گفت
لذت یافتن بثواب عام ست و بعذاب خاص عابدان فردا لذت یابند بثواب
و محبان امروز لذات یابند بعذاب و گفت توکل صفت مومنان باشد و تسلیم
صفت اولیا و تفویض صفت پیغمبران علیه السلام و گفت توکل سه درجه ست
توکل و تسلیم و تفویض متوکل بوعده او آرام گیرد و صاحب تسلیم بعلم وے
بسنده کند و صاحب تفویض بحکم وی رضا دهد و گفت توکل بدایت باشد و تسلیم

اوسط و تفویض نهایت و گفت اخلاص خویش را نگاه داشتن سخت است از دیدار
خالقان و صدق پرهیز کردن است از مطالبهٔ نفس و مخلص را ریا نبود و صادق
را اعجاب نبود و متوکل آنست که کسب کند بظاهر و توکل کند بباطن و گفت
رضا آنست که بلا بداند و نه بیند و بر حکم قضا اعتراض نکند و گفت از امارت معرفت
هیبت داشتن است از خدا هر کرا معرفتش بود هیبت بیش بود و گفت هر که خدا را
بشناخت همیشه شب او بی روز بود و دریای او بی کنار و گفت صاحب معرفت
باش بخدای که همیشه شاد باشی و گفت عالم را روا نبود فتوی دادن بر چیزیکه
نداند و عارف را روا نبود خبر دادن بچیزی که خبر از آن ندارد و گفت بیحرمتی
ابلیس آنست که اضافت کرد فعل را با نفس خویش که گفت جمله آدم را
اغوا کنم و اضلال دهم و سوگند خورد برین اگر عارف بودی هیچ نفس خود را
بدین صفت نکردی و گفت هر که خدا یرا خواهد جمله کون خصم او گردد و گفت قرب
حق بعد است از غیر حق و انس به و وحشت است از غیر او و گفت چنانکه ربوبیت
از حق زائل نشود و باید که عبودیت که صفت بنده است از بنده زائل نشود و
گفت اول مقام بنده علم ست بخدا و نهایتش معرفت است بخدا و فائدهٔ آن
مشاهده است و گفت بنده از معاصی باز نماند مگر بتهدید و تبدید و انواع عقاب
و آزار و آنست که او را از کریم چیزی کشف کنند تا ببیند و شد و او را از امر و نهی
و گفت بصفای عبادات نتوان رسید الا بصفای چهار چیز اول معرفت خدا دوم
معرفت نفس سوم معرفت مرگ چهارم معرفت ما بعد مرگ پس هر که خدا یرا شناخت
بحق او قیام کرد بصدق و اخلاص و صفای عبودیت و هر که نفس را بشناخت

شریعت و حقیقت بشناخت و روی بنجا لفت او نهاد و مخالفت او طاعت
و دوام بودن بر آن و هرکه صوت را بشناخت بالستگی آنرا ساخته گرداند
و آمدن آنرا مستعد باشد و هرکه ما بعد صوت را بشناخت از وعده و وعید
در خوف و رجا بماند گفت عقل را دلالت است و حکمت را اشارت و معرفت
را شهادت است و گفت توحید نظر کردن است در اشیا بعین عدمیت
و گفت هرکه طلب راحت کند نیابد و گفت وقت چند باد تا همه نهر لما جد بینی
و وقت نهر ل عباد اکه همه جد نا نهرل بینی و گفت محبت در مخلوق لذت است و در
خالق هلاکت است و گفت هرکه توحید ندارد شفاعت او نکنند و صاحب توحید
روزی لا محالة آمرزیده شود و گفت بیگویند اگر ترا گناه است مخمر دار
مرا رحمت بمقدار و گفت از آب و گل چه آید جز خطا و از خدا و ند عالم چه آید
جز عطا گفت مراد از امانتی که بر آسمان و زمین عرض کرده چه بود دانسن
فی الله یعنی در راه حق اندوهگین بودن و غم نا یافت حق خوردن و گفت
عارف باش تا متحمل بلا باشی و عارف باش تا طالب بلا باشی و گفت
قبض اول فنا است و بسط اول بقا است و هرکرا در قبض انداخت
فانی گردانید و هرکرا در بسط انداخت باقی گردانید پس گفت ای فقیر قبض
متابعت ملک با توانگران و ای فقیر الله بسط منت منه بر درویشان و
گفت او میان بیشتر قسم اند متوکل است نه مکتسب و مکتسب نه متوکل و مکتسبی
در ظاهر و متوکل در باطن این تمامتر است و گفت رضا آن نیست که
بلا نبینی بلکه بر قضا اعتراض نکنی و گفت عارف تا هیچ مرد نیست که

سیر شیر نشیند و همه کس از و بترسند و او بپشت نشیند از همه کس بیشتر رسد
وگفت غریب نه آنست که کسی ندارد که برادران یوسف را پدر می بود بفروختند
غریب آن بود که مدبری دنیا باخرت بفروشد وگفت سه مرتبه است سوال
و دعا و ثنا سوال آنرا که دنیا خواهد و دعا آنرا که عقبی خواهد ثنا آنرا که مولی خواهد
وگفت مراتب سخاوت بر سه قسم است سخا و جود و ایثار هر که به نفس خویش
حق را برگزیند او صاحب سخاوت است و هر که حق را بر دل خویش برگزیند
او صاحب جود است و هر که حق را بر جان خود برگزیند او صاحب ایثار است
وگفت هر که از حق خاموش گردد دیو بود گنگ وگفت بر شما باد که حذر کنید
از صحبت سلاطین که ایشان را رای بود چون رای کودکان و صولت چون
صولت شیران گفت تواضع توانگران درویشان را زیادتیست و تواضع
درویشان با توانگران خیانت وگفت مرید آنست که در عمر خویش نخسپد مه
ابو عبدالله المقری رحمة الله علیه گفت فقیر صادق در فقر آنست که وی
مالک همه چیز بود و هیچ چیز مالک وی نبود یعنی وی متصرف غالب باشد بر همه چیز
و هیچ چیز وی را مغلوب و منقاد خود نسازد وگفت هر که از خدمت یاران
و برادران دریغ دارد او را ذلی دهند که هرگز از ان نرهد وگفت نه قبول
کرد کسی چیزی را از من مگر آنکه دیدم منت وی بر خود و حق تعظیم که او راست
شکر آن از من تا ابد نشود وگفت فتوت نیکو خوی است با کسی که وی را دشمن
داری و سخاوت بذل مال برای کسیکه دل تو از وی کراهت دارد و حسن صحبت
و معاشرت با کسی که ترا از وی نفرت بود وگفت عبدالله خراز مرا سه چیز

نصیحت کردن یکی حرص بر ادای فرائض تمام ستر جهد و طاقت و دوم حرمت
داشتن جماعت مسلمانان را سیوم تهم داشتن خاطرهای خود را اگر آنچه که موافق
حق باشد ابو محمد الراسی رحمة الله علیه گفت اعظم حجاب میان تو و حق
مشغولی است بتدبیر نفس خویش و اعتماد کردن تو بر بنده ای دیگر مثل خود در اسباب
خویش گفت اندوه هایی که اسباب آن مجهول باشد عقوبت های گناهان است
گفت صوفی نبود تا بمرتبه نرسد که برندارد وی را زمین و سایه نه نهد وی را آسمان
یعنی از هیچ جای وی راحت نرسد و هیچ قبولیت نباشد وی را نزد خلق و بازگشت همه
بازگشت وی بحق باشد نه بغیر وی از اسباب و گفت چون محبت ظاهر گردد
محب رسوا شود و چون پوشیده گردد محب هلاک شود و از شیخ ابو القاسم مقری
رحمة الله علیه گفت عارف آنست که باز دارد معروف وی او را از دیدن خلق و
بقبول یاران و گفت اول برکت از در آمدن در تصوف آنست که راست گوید
صادقان را از اخبار خویش و پیران خویش ابو الحسین هروالی الفقیه
قدس سره پرسیدند از تصوف گفت افراد و انفراد یعنی ترک مخلوقات است
و کفایت ساختن همت برای حق و گفت خلق بلاست در دنیا بر کسی مگر آنکه
او را خراب کند گفت صوفیان با واردات میباشند نه با وراد و گفت صوفی
از مقامات و احوال درگذشته است آن همه زیر قدم وی است و همه در حال وی
جمع و گفت آخر چیزی که از سر صدیقان بیرون رود حب ریاست است و گفت
هر که طلب عزت کند بوسیله باطل برساند خدای خواری را بوی بحق و
گفت هر که بگذاشت پیر خود را از زندگانی گیسه و خوشحال و گفت آفت مردم نشستن

مگر مردم یعنی خلطه گفت فقیر و ارباب فنا پادشاهان دنیا و آخرت اند که بالفعل
در راحت اند ابو عبدالله مختار هروی رحمة الله علیه گفت که طعام چنان
خور که تو آنرا خورده باشی نه که آن ترا اگر تو آنرا خوری همیشه نور شود و اگر آن ترا
خورد همیشه دود گردد و جامه چنان پوش که رعونت و فخر و خیلا را در نهاد
تو بسوزد نه آنکه آتشهای آن علت ها را بر افروزد و گفت در هر کار باشی
چنان باش که اگر عزرائیل ترا دریابد از آنکار ترا بکار دیگر نباید شد و در آنکار
همه حالات تو با تو باشد اگرچه طعام خوردن بود یا عمل مباح باید که در باطن خالصاً
بود و نیت تو در آن فعل رضای حق تعالی بود و نگاهداشت شرع گفت که اصل
عبودیت آنست که چنان باشی بظاهر که از تو همه شرع ظاهر بود و بباطن چنانکه
دریا و تو غیر حق را گنجایی نبود ابوبکر بن عبدالله الطوسی النساج رحمة الله
علیه از وی پرسیدند که دیدار مطلوب را چه توان دید گفت بدیدهٔ صدق
در آئینهٔ طلب و گفت تصور آب تشنگی را نه نشاند و فکرت آتش گرمی نه بخشد
و دعوی طلب بمطلوب نرساند و گفت تا هستی موهوم سوخته نشود دیدهٔ دل
بسوزن عبرت از غیر او دوخته نشود و خلوتخانهٔ جان بشمع تجلیات جانان افروخته
نگردد زیرا که تخم در زمین کاشته نگارند و نقش بر کاغذ نگاشته نگارند و گفت
توکل آنست که منع و عطا جز از خدا تعالی نه بینی حجة الاسلام محمد غزالی
قدس سره از کلام اوست در بعض مکتوب که بیاران خود نوشته روح هست
نیست نماست که کس را بدو راه نیست سلطان و قاهر و متصرف وی بود و قالب
اسیر و بیچاره و لیست هرچه بیند از قالب بیند و قالب از ان بیخبر یا همچنین تمام عالم را

با قیوم عالم همین نسبت است که قیوم عالم هست نیست نماست که هیچ ذره را از
ذرات عالم قوام و وجود نیست بخود بل بقیومی ویست و قیوم هر چیزی بعض ذرات
با وی هم باشد حقیقت وجود وی را بود و وجود متقوم از وی بر سبیل عاریت بود
و هو معکم اینما کنتم این بود ولیکن کسی که معیت نداند جز معیت جسم با جسم یا عرض
با عرض یا جسم با عرض و آن هر سه در حق قیوم عالم محال باشد این معیت فهم
نتواند کرد معیت قیومیت قسم رابع است بلکه معیت بحقیقت اینست و این نیز
هست نیست نماست کسانیکه این معیت را نشناسند قیوم را می‌جویند و نمی‌یابند
گفت گرد بادی در هوای صافی از زمین بر خیزد و بر صورة مناره مستطیل
بر خویشتن می‌پیچد هر که در نگرد پندارد که خاک خود را می‌پیچاند و می‌جنباند
و نه چنانست که با هر ذره از آن هوای هست که محرک ویست لیکن هوا را نتوان دید
و خاک را بتوان دید پس خاک در محرکی نیست هست نماست و هوا هست نیست نما
ست خاک را در حرکت جز مسخری و بیچارگی نیست در دست هوا و سلطنت همه
هوا راست و سلطنت همه ناپیدا شیخ احمد غزالی برادر حجة الاسلام قدس سرهما
از کلمات اوست در کتاب سوانح معشوق بهمه حال معشوق ست پس استغنا
صفت اوست عاشق بهمه حال عاشق ست پس افتقار صفت اوست
عاشق را همیشه معشوق باید پس افتقار همیشه صفت اوست و معشوق را هیچ چیز
نباید که خود دارد لاجرم استغنا صفت اوست خواجه عبد الخالق غجدوانی
رحمة الله علیه درویشی پیش او گفت که اگر خدا مرا مخیر گرداند میان بهشت
و دوزخ من دوزخ را اختیار کنم در حالیکه بهشت مراد نفس من است و دوزخ

مراد حق که همه عمر بر مراد نفس خود رفته‌ام خواجه فرمود که این سخن بجا است
بنده را باختیار چه کار هر کجا گوید برو برویم و هر کجا گوید باش باشیم بندگی اینست
نه آنکه تو میگوئی باز آن درویش گفت شیطان را بر بندگان هیچ دست باشد
خواجه فرمود: هر بنده که بسر حد فنای نفس نرسیده باشد چون در خشم شود شیطان
بروی دست یابد اما آن بنده که بفنای نفس رسیده باشد و به خشم شود خشم غیرت خدا
و هر کجا غیرت بود شیطان بگریزد و همچنین صفت آنکس را مسلم است که روی براه حق
دارد و کتاب خدا تعالی در دست راست گیرد و سنت رسول صلی الله علیه وسلم
بدست چپ گیرد و در میان این دو روشنائی راه سلوک کند خواهی که
شود دل تو چون آئینه ده چیز بیرون کن از درون سینه حرص و امل و غضب
دروغ و غیبت و بخل و حسد و کبر و ریا و کینه و وصایای آنحضرت که بپسر خویش را
کرده بودند وصیت میکنم ترا ای پسر بعلم و ادب و تقوی در جمیع احوال
بر تو باد که تتبع آثار سلف کنی و ملازم سنت و جماعت باشی فقه و حدیث آموزی
و از صوفیان جاهل بپرهیزی همیشه نماز جماعت گذاری بشرطیکه امام و مؤذن
نباشی و هرگز طلب شهرت مکن که شهرت آفت است و بمنصبی مقید مشو دایم
گمنام باش و در قباله‌ها نام خود منویس و بمحکمه قضا حاضر مشو و ضمان کسی مباش
و بوصایای مردم در میا و با ملوک و ابنای ملوک صحبت مکن و خانقاه بنا مکن و در خانقاه منشین
و سماع بسیار مکن که سماع بسیار نفاق پدید آرد در وقت و بسیاری سماع
دل بمیراند و سماع انکار مکن که سماع را اصحاب بسیار اند کم گوی و کم خور و کم خسب
و از خلق بگریز چنانکه از شیر بگریزند و ملازم خلوت خود باش و با امردان و زنان

و مبتدعان و توانگران و عامیان صحبت مدار حلال خور و از شبهها پرهیز تا توانی
زن مخواه که طالب دنیا شوی و در طلب دنیا دین بباد دهی بسیار مخند و از
خندهٔ قهقها اجتناب کن که خندهٔ بسیار دل را بمیراند و باید که در همه کس بچشم شفقت
نگری و هیچ مردی را حقیر نشمری ظاهر خود را میارای که آرایش ظاهر
از خرابی باطن است و با خلق مجادله مکن و از کسی چیزی مخواه و کسی را خدمت
مفرمای و مشایخ را به مال و تن و جان خدمت کن و بر افعال ایشان انکار
مکن که منکر ایشان رستگاری نیابد و بدنیا و اهل دنیا مغرور مشو باید که دل اندوهگین
باشد و بدن تو بیمار باشد و چشم تو گریان و عمل تو خالص و دعای تو بتضرع و
جامهٔ تو کهنه و رفیق تو درویش و مایهٔ تو فقر و خانه تو مسجد و مونس تو حق سبحانه
خواجه علی رامیتنی قدس الله سره پرسیدند از وی که ایمان چیست فرمود
کندن و پیوستن و از وی پرسیدند که سبوق لقضای سبوقانه گی برخیزد و
فرمود پیش از صبح و پیشتر بود که روندگان راه را ریاضت و مجاهده بسیار
باید کشید تا بمرتبه و مقامی رسند اما راهی ازین نزدیک تر هست که زود بمقصود
توان رسید و آن آنست که رونده در آن کوشد که خود را بواسطهٔ خلقی و خدمتی
در دل صاحبدلی جا کند چون دل این طائفه که منظور نظر حق است او را نیز
از آن نظر نصیبی بود خواجه بهاؤالدین نقشبند قدس الله سره
پرسیدند که بنای طریقهٔ شما بر چیست فرمود خلوت در انجمن بظاهر با خلق و بباطن
با حق تعالی بیت از درون شو آشنا و از برون بیگانه وش این چنین
زیبا روش کم می بود اندر جهان چنانکه حق تعالی میفرماید رِجَالٌ لَّا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ

وَلَا بَیْعٌ عَنْ ذِکْرِ اللّٰهِ اشارت این مقام است و می‌فرمودند نفسهای خود را متهم باید
که هر که بعتاب حق تعالی نفس خود را بندی ساخته باشد و مکر و کید او را دانسته نزد او
این عمل حال است که از بندگان این راه بسیار بوده اند که گناه دیگری را بر خود نهاده اند
و می‌فرمودند در معنی قوله تعالی یَا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللّٰهِ اشارت بآنست که
در هر طرفة العین نفی وجود طبیعی می باید کرد و اثبات معبود حقیقی می باید کرد و می‌فرمودند
نفی وجود نزد ما اقرب طریق است لکن جز بترک اختیار و دید قصور اعمال حاصل
نمی‌شود و می‌فرمودند تعلق بما سوا رونده این راه را حجابی است بزرگ بیت
تعلق حجاب است و بی حاصلی چو پیوندها بگسلی واصلی و می‌فرمودند طریقهٔ ما صحبت است
و در خلوت شهرت است و در شهرت آفت خیریت در جمعیت است و جمعیت در صحبت
بشرط نفی بودن در یکدیگر و می‌فرمودند که هر که خود را بکلیت بحق سبحانه تفویض
کند التجا نمودن وی بغیر شرک است و این شرک از اهل عموم معفو است و از اهل خصوص
معفو نیست و می‌فرمودند که طریقهٔ ما عروة الوثقی است یعنی چنگ در ذیل متابعت مصطفی
صلی الله علیه وسلم زدن و اقتدا بآثار صحابهٔ کرام رضوان الله تعالی علیهم کردن و می‌فرمودند
که طالب باید که در زمانیکه بعضی از دوستان حق صحبت دارد واقف حال خود باشد
و زمان صحبت را با زمان سابق موازنه کند اگر تفاوت یابد بحکم اصبت فالزم صحبت
آن عزیز را غنیمت داند و می‌فرمودند لا اله نفی اله طبیعت است الا الله اثبات
معبود بحق جل جلاله محمد رسول الله خود را در مقام فاتبعونی در آوردن است
پس مقصود از ذکر آنست که بحقیقت کلمهٔ توحید رسد و حقیقة کلمه آنست که از گفتن
کلمه نفی ماسوا بکلی شود و بسیار گفتن شرط نیست و می‌فرمودند که بسر توحید رسیدن

اما بمعرفت رسیدن دشوار است خواجه محمد پارسا قدس الله سره بیکی از
اصحاب خود نوشته اند مکتوب خاطر این فقیر دائما نگران احوال ظاهری و باطنی شما
میباشد و علی الدوام بنسبت آن برادر منتظر نظرات است بی علت الهی میبود و سید الطائفه
جنید قدس سره فرموده است شعر ان بدت عین سر الکریم ٭ لحقت الاخرین
بالسابقین ٭ دریافتن به اصل سیر است و نگاهی دین آنکه کوشش را نگذارد و تجسس را
چشم بسیار از حضرت خواجه ما قدس سره سوال کردند که وقت سحر توان یافت
فرمودند بتضرع و دیگر تعبد الحی فقط علی الاضرار والاقتصار فی الطعام لا فوق الشبع ولا
الجوع المفرط در تقلیل منام علی التقدیر الاعتدال لمزاج کوشیدن علی الخصوص احیاء
بین العشائین و قبل از صبح بحیثیت لا یطلع علیه احد بتوجه در خود و دریافتن و نفی خواطر
علی الخصوص خاطر تمنی بنسبت حال ماضی و استقبال نیک سودمند است فی
رفع الحجب علی القلب و دیگر اذا سکت اللسان عن فضول الکلام نطق القلب
مع الله سبحانه و اذا نطق اللسان سکت القلب والصمت علی قسمین صمت باللسان
وصمت بالقلب عن خواطر الاکوان فمن صمت لسانه ولم یصمت قلبه خف وزره
ومن صمت لسانه وقلبه ظهر له سره وتجلی له ربه عز وجل ومن لم یصمت بلسانه ولا بقلبه
کان مملکة الشیطان ومسخرة له اعاذنا الله سبحانه من ذلک ومن صمت بقلبه ولم
یصمت بلسانه فهو ناطق بلسان الحکمة ساکت عن فضول الکلام رزقنا الله تعالی
ذلک بفضله وکرمه تمت و هم فرموده اند که حجاب میان بنده و حق سبحانه تعالی این
انفاس شور گونیه است در دل و این انفاس بسبب صحبتهای پراگنده و دیدنها
و دیدن الوان و اشکال گونا گون زیاده میشود و دل خانه یکرنگ صحبت و شفقت

الشبع

تمام نفی باید کرد و دیگر از مطالعۂ کتب و گفتن و شنیدن سخنان رسمی و کلمات
شتی آن نفوس در حرکت و توجه می آید و از جملۂ موجبات بعد و غفلت از حق است
و طالب را نفی کردن واجب است پس باید که از هرچه خیال را فی الجمله بدو راجعی
اجتناب نماید تا دل جمعیت توجه بجناب حق سبحانه کند سنت الهی برین جاری شده
که بی محنتها و مشقت و ترک لذات و شهوات حسی آنچنی دست نمیدهد راحتی که
سیحو نید در آخرت است دو سه روزی درین جهان است فانی رنج کشیدی دیگر ابد الابدین
آسودی انبساط را آنچه نسبتی با انبساط نیست گویا که در میان بیابان بی نهایت خشخاش
دانه افتاده است و در حاشیۂ فصل الخطاب آورده هر کسی که خواهد بیارگاه بزرگ رسد
باید دو چیز را اغلبیت نماید کم خفتن و کم خوردن و آداب نگاه داشتن و نیز در رسالۂ قدسیه
راه حق سبحانه تعالی دو خصلت است صدق با حق و رفق با خلق لیکن هر ذره
از موجودات راهی است بحق سبحانه تعالی اما هیچ راه نزدیکتر و بی خطرتر از آن نیست
که راحتی بدل مسلمانی رسانی و گفته حقیقت توحید آنست که بنده چون کلی با
اندر جریان تصرف حق سبحانه تعالی خالی از اختیار و ارادت و نیز گفت چهار سخن
از چهار کتاب خداوند سبحانه برگزیده اند برای کسانی از توریت من قنع شبع
و از انجیل من اعتزل سلم و از زبور من صمت نجا و از قرآن من یتوکل علی الله
فهو حسبه و گفت اهم آداب دل را از خطور اغیار نگاه داشتن است که از هر چیز
ستر ناکرده دو برابر است در حجاب بودن از حق سبحانه مولانا عارف دیوگری
رحمة الله علیه فرمودند هرکه در بند تدبیر خود است در رنج افتاده است
در مطالعۂ تقدیر اوست سبحانه در بهشت نقد است فرمودند که وقت طعام خوردن هم

بکاری مشغول است دل بچه مشغول است اصحاب گفتند بذکر حق گفت درین وقت
ذکر الله الله و لا اله نسبت باک درین محل از سبب بمسبب رفتن است و نعمت
را از منعم دیدن است فرمود اگر یاری میخواهید که بار شما کشد این بغایت دشوار
است اگر یاری میخواهید که شما بار او کشید همه جهان یار شما است خواجه
علاؤالدین عطار رحمة الله علیه فرمود مقصود از ریاضت نفی تعلقات
جسمانی است بکلی و توجه کلی بعالم ارواح و عالم حقیقت و مقصود از سلوک آنست
که بنده باختیار و کسب خود ازین تعلقات که مانع راه اند بگذرد و از هرچه مانع
راه باید قطع کند و فرمود و تعلق بمرشد اگرچه بحقیقت غیر است و در آخر نفی
باید کرد اما در اول سبب وصول است و تعلق ماسوی او را نفی کردن از لوازم است
تا کلی وجود او رضای او باید طلبید فرمود مدد روحانیت مرشد طالب را بقدر
سعی طالب است و فرمود که گاه باشد که در اثنای سعی و توجه حالی طلوع کند و طالب
او را ببیند و نداند که چه می بیند چون در خود نظر کند خود را هم گم بیند پس در حیرت
افتد و باز آن حال روی باحتجاب آرد و طلوع ما به حدیث النفس گردد پس باید
که در آن اشغال صور خود را مطالعه کند و بآن احتجاب راضی شود که مراد محبوب است
و مقتضای غیرت اوست و در بند آن نشود تا انگاه که باز طلوع کند و باقی
ماند و فرمودند که مقصود از زیارت اکابر دین رضی الله عنهم آنست که توجه
بحق سبحانه تعالی باشد و روح آن برگزیده حق را وسیله کمال توجه گردانند چنانچه
در تواضع با خلق باید که هرچند تواضع ظاهرا با خلق بود بحقیقت با حق باشد
زیرا که تواضع با خلق انگاه پسندیده افتد که خاص مر خدای را باشد باین معنی

که ایشان را آثار قدرت و حکمت بینند والا ضعت بود هم تواضع و فرمود چون
ملک و ملکوت بر طالب او پوشیده و فراموش گردد فنا بود و چون نیستی او
بر وی پوشیده بود فنای فنا بود و فرمود که چون طالب با مرشد و مدد او
خود را خالی کند از هر مانعی که از صحبت مرشد بود و پس قابل فیض الهی گردد و گفت که حقیقت
قصور در فیض الهی نیست و قصور از جهت طالب است و فرمود که طالب را باید که
همیشه پیش مرشد قصور و عجز خود را مطالعه کند و بیقین داند که حصول مقصود
حقیقی میسر نمیشود الا از جهت مرشد و بواسطه حصول رضای او باید که ظاهر و باطن
خود را همگی فدای وی گرداند فرموده که امید جز آن نیست که علی الدوام قصور
احوال خود را ببیند و در بار قصور در آید و از سرگشتگی و درماندگی ملاحظه کرم
و الطاف حق کند و بمحض لطف و عنایت حق پناه و التجا برد و فرمود که طالب را
باید که در طلب رضای مرشد ظاهرا و باطنا و حضورا و غیبت سعی نماید و بمحض عنایت
الهی محل نظر وے را در یابد و فرمود که هر طالب را لازم است که بی اختیار باشد
بنسبت مرشد در همه امور دینی و دنیوی و کلی و جزوی و غیره و نیز مرشد آنکه
تفحص احوال او کند و بنسبت صلاح وقت و زمان او را بهر کاری فرماید و آنرا
او را بر وے تعیین کند تا باختیار مرشد در آن شروع کند و فرمود به رعایت جانب
اهل علم باید کرد و حال خود را پوشیده باید داشت و با هر یک از اهل طریق
بنسبت حال او سخن باید گفت و رعایت خاطر و احتراز از اهل قلوب باید کرد
و با ایشان آداب نگاه باید داشت و الا سبب مزید خطر باشد فرمود که افضل
و اکمل احوال کوشیدن در تفویض است هر نوع اختیار که از خود سر زند بسبب تفویض

آنرا از خود محو کنند و بدانند که اختیار حق سبحانه برای وی هرآئینه بهتر است از اختیار او
برای خود و نیز باید که به نسبت مرشد علی الدوام در حضور و غیبت به نسبت احوال
باطنی در کسب همین تفویض باشند و فرمود که سابقه عنایت ازلی را بجا باید دید
و از امیدواری بآن عنایت بی علت و طلب آن غافل نباید بود و از استغنا
خود را نگاه باید داشت و دانند که حق سبحانه تعالی را بزرگ باید شمرد و ترسان و لرزان
باید بود و از استغنای حقیقی او و فرمود که ولایت جائی ثابت شود که او را یاد نگاه نتواند
و فرمود که خاموشی از سه حال خالی نباید بود یا نگهداشت خطرات یا اشتغال بذکر دل که
گویا شده باشد یا مشاهده احوال که بر دل گذشته باشد و فرمود که خطرات را منع
کردن کاری دشوار است اما باید که متمکن شدن ندهد که بسبب آن سده در مجاری
فیض پیدا آید فرمود که از مکاسب وجوه مکاسب دهقانی و باغبانی اقرب است
بحلیت درین زمان از تجارت و فرمود که دوام صحبت با اهل الله واسطه
ازدیاد عقل معاد است و فرمود که صحبت سنت مؤکده است هر روز با احباء الله
صحبت باید داشت و پاس آداب ایشان باید کرد و اگر خللی راه یابد درمیانه
خط و کتابت باید داشت تا غیبت کلی واقع نشود و خواجه حسن عطار رحمة الله
علیه فرمود هرگاه که خواهند که باین نسبت شریفه مشغول شوند باید که اول صورت
مرشد این نسبت را در خاطر آورند تا نسبت بیخودی پیدا شود و پس لازم آن بیخودی
بوده با آن صورت و خیال که آئینه روح مطلق است متوجه نقطه قلبی شوند و خود را با آن
بیخودی در و نهند پس هر قدر که آن نسبت قوی گردد و ویرا شعور ازین عالم کمتر گردد
و این را عدم و غیبت گویند چون این بیخودی نسبت بمرتبه رسد که اصلا بوجود و غیر شعور

نمایند آنرا فنا گویند پس اگر خواطر تشویش دهند باحضار خیال حضرت مرشد امید است
که مندفع گردد واگر نه سه نوبت نفس را بقوت بر کشند چنانکه از دماغ چیزی بپرانند
بعده بطریق مشغول شوند واگر همچنان خواطر باز عود کنند باید که بعد از تخلیه بطریق
مذکور سه بار گوید اَستَغفِرُ اللّٰہَ مِن جَمِیعِ مَا کَرِہَ اللّٰہُ قَولاً وَ فِعلاً وَ حَاضِراً وَ نَاظِراً
وَ سَامِعاً وَ لَا حَولَ وَ لَا قُوَّۃَ اِلَّا بِاللّٰہِ و دل را با زبان موافق دارند بذکر یا فعال
بدل مشغول باشند که در دفع وساوس اصلی کلی دارد پس در رسیدن این نسبت
باید کوشید که هیچ وقت غافل نشود دائماً حاضر بوده گوشهٔ چشم دل بر این
نسبت دارد تا آن زمان که این نسبت ملکه شود و هرگاه خواهد که بهمه
مشغول شود بتضرع تمام در حضرت جامعه خود این دعا بخواند اَللّٰهُمَّ
کُن وِجهَتِی فِی کُلِّ جِهَۃٍ وَ مَقصَدِی فِی کُلِّ قَصدٍ وَ غَایَتِی فِی کُلِّ
حَالٍ

خواجه عبید الله امامی رحمة الله علیه

فرمود طریق توجه طائفه علائیه و پرورش نسبت باطن ایشان
چنانست که هرگاه که خواهند که بدان اشتغال نمایند اول صورت آنکس
که این نسبت از وی یافته اند در خیال آورند تا آن زمان که اثر حرارت
و کیفیت معهوده ایشان پیدا شود و بعد از آن آن خیال را نفی کنند بلکه
آنرا نگاه دارند بچشم و گوش و همه قوی بآن خیال متوجه قلب شوند که عبارت است
از حقیقت جامعه انسان که مجموع کائنات از علوی و سفلی تفصیل آنست اگرچه
آن از حلول و اجسام منزه است اما چون نسبت میان او و میان این قطعه
لحم صنوبری هست پس توجه باین لحم صنوبری باید نمود چشم و فکر و خیال و همه

قوی را بر آن باید گماشتن و حاضران بودن و در دل نشستن و ما شک نداریم
که در این حالت کیفیت و بیخودی رخ نمودن آغاز میکند و این کیفیت را راهی فرض
باید کردن و از پی آن رفتن و هر فکری که در آید بتوجه بحقیقت قلب خود نفی
آن کردن و بآن جزوی مشغول ناشدن و در آن محل تجلی در گریختن تا آن
نفی شود و اگر نفی نشود التجا بصورت آن شخص باید کردن و آنرا لحظه نگاه باید داشتن
تا باز آن نسبت پیدا شود و آن زمان خود آن صورت نفی می شود اما باید که شخص
متوجه آن را نفی بکند و اگر چنانچه بآن صورت وساوس نفی نمی شود چند نوبت
باسم یا فعال بحسب معنی در دل مشغول شود البته دفع شود و اگر باین نیز دفع
نشود در دل چند نوبت تامل کلمه لا اله الا الله بکند بدین طریق که لا موجود
الا الله تصور کند و آن وساوس که مشوش او باشد از هر نوع که باشد چون نسبت وجود
از موجودات ذهنی حقیقی آنرا بحق سبحانه قائم بیند بلکه عین حق داند زیرا که
باطل نیز بعضی از ظهورات حق است و شک نیست که باین تامل دور می شود و
نسبت عزیزان قوت گیرد و آن زمان آن فکر را نیز نفی کند و بحقیقت بیخودی متوجه
شود و از پی آن برود و اگر با آنکه ذکر لا اله الا الله در دل بگوید حضوری نیابد
بجهر چند نوبت بگوید و الله را مد بدهد و بدل فهم دهد و آن قدر بآن مشغول شود
که بسیار ملول نشود و چون بیند که ملول خواهد شد ترک کند و بداند که مادام که غلبه
بیخودی و نسبت عزیزان در ترقی باشد فکر در حقائق اشیا و توجه بتجلیات
عین کفر است مصرعه باخودی کفر و بیخودی دین است بلکه فکر در اسما
و صفات حق سبحانه هم نباید کردن در این دم و اگر نیز برسد آنرا نفی باید کردن

باین طریقہا کہ گفتہ شد اگر کسے گوید کہ درینصورت نفی حق لازم آید جواب گوئیم
کہ حق را براہی حق نفی میتوان کرد چنانچہ حضرت خواجہ بزرگ قدس سرہٗ فرمودہ اند
پس اگر فکر حق صرف باشد جہد نفی کنی باید کہ زیادت شود زیرا کہ حق بنفی کسے
منفی نشود و الآ زائل گردد و نیست مطلب روحانیت این طائفہ علیہ توجہ بہ نیستی
ست کہ سرحد وادی حیرت ست و مقام تجلّی انوار ذات ست و در آن مقام
انوارات وجود نماند و فکر در اسما و صفات شک نیست کہ ازین مرتبہ فروتر است
و باید کہ در بازار و گفتگو و اکل و شرب و ہمہ حالات آن حقیقت جامعہ خود را
نصب العین خود سازد و او را حاضر داند و تصور جزوی از حضرت جامعہ خود غافل
نشود بلکہ ہمہ اشیا را بوی قائم بیند و سعی کند کہ آنرا در ہمہ مستحسنات و مستقبحات
مشاہدہ نماید تا بجای رسد کہ خود را در ہمہ بیند و ہمہ اشیا را آئینہ جمال با کمال
خود داند بلکہ ہمہ را اجزای خود یابد بدانچہ جزو در وے نیست جملہ ہیات بدیہہ
و در حالت سخن گفتن نیز باید کہ ازین مشاہدہ غافل نشود و بلکہ گوشہ چشم
دل او بدان سو باشد اگرچہ ظاہر او بچیزہای دیگر مشغول باشد چنانچہ فرمودہ اند
بیت اندرون شو آشنا و از برون بیگانہ وش ٭ اینچنین زیبا روش
کم مے بود اندر جہان ٭ ہرچند صحبت بسیار باشد این نسبت قوی تر گردد و چون
بمرتبہ رسد کہ تفرقہ میان دل و زبان نتواند کردن و خلق او را از حق حجاب
نشود و حق حجاب از خلق نگردد آنزمان تواند کہ بصفت جذبہ در دیگران تصرف
کند و اجازت ارشاد و دعوت خلق بحق آنکس را باشد کہ باین مرتبہ رسد و باید کہ
خود را از غضب راندن نگاہدارد کہ راندن غضب ظرف باطن عارف را

از نور معنی تهی و خالی می سازد و اگر غضبی واقع شود یا قصوری دست دهد که
کدورتی قوی طاری شود و نسبت گم گردد یا ضعیف شود غسلی آرد
اگر قوت مزاج وفا کند به آب سرد که بسیار صفا میدهد و الا به آب گرم و جامه پاک
پوشد و در جای خالی دو رکعت نماز بگزارد و چند نوبت بقوت نفس بر کشد و
خود را خالی سازد و بعد از آن بهمان طریقه متوجه شود و در ظاهر بیبنی حضرت
جامعه خود تضرع کند و تجلی با توجه نماید و بداند که این حقیقت جامعه مظهر مجموع
ذات و صفات حق است نه آنکه حق سبحانه در وی حلول کرده بلکه بمنزله صورت
در مرآة پس این تضرع بحقیقت نزد حق سبحانه باشد مولانا سعدالدین
کاشغری رحمة الله علیه میفرموده‌اند که ما نبودیم و خدا بود و ما نباشیم و خدا باشد
و اکنون با تو نشسته‌ایم و خدا است بنگرید که بعد از صد سال از که جدا خواهد بود و با که
مصاحب اکنون نیز با او مصاحب باشید و از هر چه بسر گور شما باز خواهد ماند دل
منقطع کنید و میگفتند آنکه پیر هری گفته است قدس سره درویشی کلیست پخته
و آبی بر آن ریخته نه کف پا را از آن درد و نه پشت پا را گرد و این حقیقت
درویشی نیست بلکه صفت و رسم درویشی است حقیقت درویشی با خدا بودن است
روزی بر در سرای او جمعی از اصحاب نشسته بودند و دو تن از ایشان مباحثه
مینمودند یکی گفت ذکر گفتن افضل است و دیگری گفت تلاوت کردن افضل است
درین اثنا ایشان بیرون آمدند و پرسیدند که چه بحث در میان بود عرض
کردند فرمودند با خدا بودن از همه افضل است و میفرمودند هر که بخدا حاضر است
در بهشت نقد است و هر کسی که از خدا غافل در دوزخ نقد و می گفتند که روزی

سیری کنند درین اثنا بملازمت ایشان رفته آنحضرت این رباعی خواندند رباعی
با یار بگلزار شدم رهگذری ٭ بر گل نظرے فگندم از بیخبری ٭ دلدار بطعنه گفت شرمت بادا
رخسار من اینجا و تو در گل نگری ٭ پس فرمود اگر بنگشت بروی و از گشت خطی داری
از حق سبحانه غافلی و اگر خطی نداری چرا میروی و در رساله نامینویسی فرمود
یک نی و هزار آسانی این سخن و همه جا میرود یعنی هرچه غیر حق است آنرا نی
میکردی و خلاص میشدی و فرمود که مولانا نظام الدین میگفتند که سکوت انفع است
از کلام زیرا که از هر سخن حدیث النفس حاصل میشود و فیض آلهی هرگز منقطع نیست
مانع دریافت آن فیض حدیث النفس است و در صحبت اولیاء الله دل خود را
از حدیث النفس نگاه باید داشت زیرا که ایشان را گوشی است که آن حدیث النفس
را بآن گوش میشنود و مشوش وقت ایشان میشود کسی که بمطالعه کتابی
مشغول است اگر یکے از خارج سخن میگوید مشوش وقت او میشود و یک ورق اگر کسی
بر روی ورق می نشیند تشویش می یابد چه جمعیکه بر سبیل دوام توجه و مشغولے
بجناب حق سبحانه میدارند هر آئینه حدیث النفس مشوش ایشان میشود و نمیگذارد
که مشغولی کنند کسیکه طفلی گریان دارد و گریه او مشوش وقت است میگویند
پستان در دهان او بنه تا خاموش کند کسی میباید که پستان ذکر در دهان بنهد
تا شیر معنوی خوردن گیرد و بذکر گفتن در آید و از خیالات و حدیث نفس
خلاص شود و باز نسبت بحال دیگر بعض ذکر گفتن نیز حدیث نفس است روزے
اصحاب را مخاطب ساخته فرمود ای یاران دانید که حق سبحانه بدین عظمت
و بزرگی با شما در غایت نزدیکی است برین اعتقاد باید داشت اگرچه این معنی حالا

شما را معلوم نشود ولیکن و ایم باید که با ادب باشید در خلا و ملا چون در خانه تنها باشید
پای دراز مکنید و در خلا چاپی شرمنده و سرافگنده و چشم پوشیده نشینید در ستر
و علانیه و ظاهر و باطن با خدا راست باشید چون بحفظ این آداب قیام نمائید
انمعنی شما را بتدریج معلوم شود باید که همیشه خود را با آداب ظاهری و باطنی
آراسته دارید آداب ظاهری آنست که به اوامر و نواهی شرع ایستادگی نمائید
و بر وضوی دائم و استغفار و کم گفتن و احتیاط در جمیع امور و تتبع آثار سلف
صالح باشید و ادب باطن بسیار دشوار است آنهم ادب دل را از خطور اغیار
نگاه داشتن است چه خیر و چه شر هر دو برابر است در حجاب بودن از حق سبحانه تعالی
و فرمود که حق سبحانه پیغمبر خود را طریقه مراقبه تعلیم کرده است آنجا که فرموده
وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُو مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ
شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ اصل مسئله این است که حق سبحانه فرموده است و حضرت
رسالت را تعلیم کرده است خلاصه کار اینست که بحق سبحانه مشغول باشید
حق سبحانه به بنده از همه چیز نزدیکتر است و از نزدیکتر گفتن هم نزدیکتر است
چراکه در حال قرب عبارت نمی گنجد وقتیکه قرب را بعبارت در آورند بعید میشود
قرب نه آنست که گوئی باو نزدیک شدم یا ازو عبارتی توان کرد قرب آنست
که تو در وی گم شوی خود را و غیر خود را گم کنی و هیچ ندانی که کجا بودی و از کجا آمدی
و مطلقاً از وی عبارت نتوان کرد یکی پیش بزرگی خبر آورد که فلان شیخ از قرب
سخن میگوید آن بزرگ دیگر گفت که چون بآن شیخ برسی بگوی آنجا که مائیم قرب
قرب با بعد بعد است قرب عبارت از نابودن است آنجا عبارت کی گنجد و فرمود

در هر نفسی که می‌گذرد واقف می‌باید بود حق سبحانه حاضر و ناظر است باید که
از حق سبحانه شرم دارد و از غفلت دور و حق سبحانه تشنیع و سرزنش کرده است
که مَا جَعَلَ اللّٰهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ در درون یک آدمی دو دل نیست
که یکی را بدنیا مشغول دارد و یکی را بحق سبحانه در درون آدمی یک دل است
اگر بدنیا مشغول سازد از حق سبحانه بی بهره ماند و اگر متوجه بحق سبحانه تعالی
گردد از دل او روزنه بسوی حق گشاده گردد و از ان روزنه آفتاب فیض الٰهی
تافتن گیرد آفتاب که طلوع کرد از مشرق تا بمغرب هر ذره که هست از نور
او بهره می‌یابد و نور او بهمه می‌تابد اگر خانه بود که آنرا روزنه نبود از ان نور بی بهره
ماند پس اگر دل حاضر است حضور او بمثابه آن روزن است از ان رهگذر نور فیض
وجود بوی خواهد رسید و اگر غافل است آن نور از وی در خواهد گذشت ؎
بیت دوست هر لحظه بسوی تو نظری کند ✶ چو تو از و غافلی از تو گذر میکند ✶
فرمود که طاعت موجب وصول جنت است و ادب و اطاعت سبب قرب حق سبحانه
کاملان مشائخ قدس سرهم برآنند که در ابتدا میباید که باطن خود را صافی گردانند
بتصفیه و تزکیه مشغول گردد تا دوام مراقبه دست دهد و الا هر چه از اعمال صالحه
بجا می‌آرد آب در چاهی زیاده میکند ؎ هر چه گیرد علتی علت شود ✶
کم از شاگرد جولاهی نمی باید بود که مدتی باید تا رشته پیوند کردن بیاموزد
کارهای دیگر خود هنوز کجاست طالب میباید که بجد و جهد تمام سعی کند تا در نفی
خواطر اوستاد شود و داند که چگونه نفی میباید کرد و در ابتدا باید که بهیچ چیز
مشغول نشود مگر بنفی خواطر آنها که رسائل مطالعه میکنند و سخنان از اینجا

می جستند از آنها ایشان را هیچ نفعی نیست آنها همه بیکار یهاست راه
حق سبحانه و کار او رفتنی و کردنی ست نه گفتنی و شنیدنی اگر کسی پیش بادشاه
در بغداد نشسته باشد و در حضور بادشاه دایم توانا بود و یا بادشاه مکتوبی بشام
فرستاده باشد از ان مکتوب غائبان حظی میگیرند لغایت کسی جاهل بی عقل
غافل باید که از حضور بادشاه باختیار خود دور شود و از برای خواندن آن مکتوب
از بغداد روی بشام نهد و فرمود هر که یکجا همه جا و هر که همه جا هیچ جا و فرمود
که پرهیز به از دارو هر که پرخورد انواع بیماری ها در وی پیدا آید برای رفع بیماری
دارو خورد تا صحت یابد چون صحت یافت باز پرخوردن گرفت باز دارو خورد
صحت یافت همچنین چند کرّه اعاده کرد عاقبت آن دارو او را ضرر کلی رساند
همچنین کسی که گناه کرد و انابت نمود باز گناه کرد و انابت نمود این انابت
که وی را بتمامی از گناه باز نیاورد در وی اثر عظیم نکند مثل گناه دیگر ست
از ین جهت ست که اهل الله پرهیز کلی بر خود کرده اند و ترک همه کرده و بیکبارگی بحق
مشغول گشته تا ناگاه بمرض غفلت نمیرند فرمود که جنید گفت که استاد من در
مراقبه گربه بوده است وقتی که گربه دیدم بر سر سوراخ موشی نشسته و چنان
بروی متوجه گشته که موی بر اعضای وی حرکت نمیکرد تعجب در وی نگریستم
ناگاه بسرم ندا کردند که ای دون همت من در مقصود تو کمتر از موشی نیستم
تو در طلب من کمتر از گربه مباش از آن روز باز در مراقبه افتادم بیت
دانی که مرا یار چه گفت ست امروز زنهار بکسی درمنگر دیده بدوز فرمود که
دایم بیاد حق سبحانه باشید تا غایتی که از خود غائب شوید حق سبحانه از همه

لطیف تر ست هر که لطافت بیشتر مشغولی او بحق سبحانه بیشتر وجولاهه و موزه دوز
از آنکس که خس حمام میکشد لطیف تراند از ایشان خس کشی نمی آید یا بزاز
از ایشان لطیف تر است که تحمل آن نمی آرد که جولاهگی و موزه دوزی کند ملایان
از بزازان لطیف تراند بزازی نمیتوانند کرد باز جماعتی که بجناب حق سبحانه مشغول اند
از همه لطیف تراند ایشان را سر و دل آن نیست که بغیر حق سبحانه مشغول اند اگر
برکوع روند خوش نمی آید که از ان باز آیند و اگر بسجود در روند خوش نمی آید
که سر از سجود بر دارند این طائفه از همه لطیف تراند تحمل آن ندارند که یک چشم زدن
بغیر حق سبحانه مشغول باشند انبیا بر حال ایشان غبطه می برند نه از انجهت
که درجات و کمالات ایشان از درجات و کمالات ایشان زیاده است
لیکن ایشان را شرف حالی است که دایم در قرب حضرت حق اند و حضرت حق سبحانه
ایشان را از نظر خلق پوشیده داشته است و بر جمیل دوام ایشان را بخود
مشغول گردانیده و پادشاه جمیع امور ممالک را بیکی از مقربان خود تفویض
بنماید و او بامر پادشاه در ممالک تصرف میکند و دیگری آفتابه دار است و آب
وضوی پادشاه ترتیب کند و دایم پیش پادشاه است البته آنکه متصرف در
ممالکست نزد پادشاه مقرب است و برگزیده و مرتبه و درجه وی عالی و هر آئینه اگر
قابلیت وی بیشتر بودی متصرف در ممالک نشدی لیکن آفتابه دار این شرف
دارد که دایم در قرب پادشاه است و خدمت خاصه وی میکند و بغیر او مشغول
نیست و اگر نه وی کجا و متصرف شدن در ممالک کجا آنکه متصرف در ممالکست
از جهت قرب و دوام خدمت پادشاه است که بر آفتابه دار غبطه میبرد و در شک

وارد فرموده معنی این بیت که مولوی رومی فرموده اند. بیت

ای دیده عجائب بنگر این عجبست　این که معشوق بر عاشق بی وی نه و با وی نه

اگر کسی سی سال پرداز کند معنی بی وی نه و با وی نه را در نیابد پس هر چند که
قرب حق سبحانه را ادراک تواند کرد و لیکن چون سعی و مجاهده مشغول شود حق سبحانه
او را وجدان ادراک و یقین کرامت فرماید که اینچنین در یابد که حق سبحانه بی وی
نبوده است و او غفلت نموده اهل الله را یقینی حاصل میشود که هیچ نوع
گمان و تردد نمانده در بود وجود حق سبحانه چنانچه هیچ کسی را در بود وجود خود شکی
نیست هر چند جامه ها در بر دارد و جسم پوشیده وجود خود را گم نمیکند و فراموش
نمیکند و در شکی نمی افتد و فرمود که چون ذکر مجرد از لباس حرف و صوت
عربی و فارسی شود و مجرد از جهات آن زبان بمقام مشاهده رسد و طالب را ثمره
رسد که از وی بر تواند خورد و قوله تؤتی اکلها کل حین وگر چون چنین است که شجره
معرفت از وی میروید کما قال سبحانه مثل کلمة طیبة کشجرة طیبة تا آنجا که شجره
از چه سر میزند توحید صرف که مجرد از لباس حرف و صوت عربی و فارسی و
شکل و لون و کیف و کم و مجرد از جمیع جهات ست از مضمون کلمه ظاهر شود
و فرمودی که در ذکر دل را آگاه کن یعنی مفهوم ذکر را بر دل حمل کن تا وقتیکه
دل از مفهوم ذکر متأثر شده خود بحرکت آید آن زمان کار وی باز گذارد و در رساله
خود نوشته اند که ذکر از قلب گفته شود و نه از معده یعنی میباید که از حرارت ذکر
بدل رسد پیش از وصول بدل در مجاری معده و غیر آن منقطع نشود و وقوف
قلبی آنکه هر بار که الا الله میگوید دل خود را بجناب اسم حاضر سازد تا همچنین طاق

ملال گفته سپرد و تا آنزمان که بجای نفس نیست و یک مرتبه برسد هرگاه وبا نیجا رسید
محل نتیجه است به بیند که ذکر نتیجه داده است یا نه عبارت از این نتیجه اینجا فنای وجود
بشریت است یعنی این لفظها که او را بود بچیزی کم شده است یا نه اگر کم شده است
پس ذکر او نتیجه داده است و اگر نتیجه نداده است دلیل است به بجا صلی عمل او یعنی
نقصانی در عمل او واقع شده است احتیاط کنند تا از سر گیرد دیگر آنکه از دل گوید
و از معده نگوید که نتیجه نشنیده افضل اعمال مخالفت هوای نفس است و رضای
بجاری نقد و وسیله است برای نیل درجات نفحات مولوی عبد الرحمن
جامی قدس سره روزی بتقریبی فرمود اصالت نزد اهل تحقیق نه آنست
که آبا و اجداد او کسی از جنس امرا و وزرا بوده باشند یا در سلک فسقه و ظلمه نفته ظلم
بوده باشند بلکه اصالت عبارت از حسن جوهری است که در ذات انسان میباشد
چون فطرت سلیم و سرشت پاک و آنچه مردم در افراد انسانی آنرا اصل می پندارند
عین بد اصلی است و فرمود که مردم بد نفس چون خواهند که عیب کسی برشمارند اول
بدیهائیکه در ذات ایشان موجود است بر زبان ایشان جاری میشود وجه آن
بفهم انسان نزدیکتر است و فرمود همه گدایان و سائلان شفقت و رحمت میباید نمود
و لقمه از نیک و بد دریغ نباید داشت نظر در آن میباید کرد که موجد ایشان
کیست جنید گوید شبلی حاجت نیست ترا بوی احسان کنید هیچ حالی همت و بر نهی گاری
بگدای بدر خانه آنکس نخواهد آمد از کجاست که در آن زنده و لباس مجهول صاحبدولتی
نیست تا آنکس خشین واقع است که اولیای حق سبحانه ستر حال خود بصورت بسیار یا
ندانسته که در چه کاری گشته حضوری وارهم و پای لحرز دامن

عافیت پیچیده ام و در کنجی بفراغت نشسته ام فرمودند و رو عافیت نه آنست
که پای در گرد پاسی پیچی و در گوشه نشینی عافیت آنست که از خود باز رسته باشی
آن زمان خواه در کنج نشینی و خواه درمیان مردم باشی و فرمود که علامت
جوانمردی آنست که دایم کسی محزون و اندوهناک بود در کارخانه الهی فارغ
نشستن خوب نیست کسی که در وی حزنی و اندوهی نیست از وی بوی غفلت
می آید کسی که حزنی و اندوهی دارد از وی بوی جمعیت و حضور می آید نسبت
خواجگان ما قدس سرهم در صورت حزن و اندوه ظاهر میشود و فرموده
محبت ذاتی که یکی یکی را دوست میدارد و آنرا سببی و جهتی معلوم نباشد و این
درمیان مردم بسیار است کسیکه در جناب حق سبحانه چنین محبتی پیدا شود آنرا
محبت ذاتی گویند و این بهترین انواع محبت است نه آنکه هرگاه که لطفی بیند
دوست دارد و هرگاه که عنفی بیند بی میل شود شخصی پیش ایشان گفت که
فلان درویش ذکر جهر بسیار میگوید خالی از ریائی نباید فرمود فردای قیامت
همان ذکر ریائی او را کفایت است از همان ذکر ریای او نوری پیدا شود که تمام
صحرای قیامت را روشن گرداند پس فرمودند که گفته اند ذکر جهر را اخفائی است
که ذکر خفیه را نیست زیراکه چون نفس متعقل مفهوم ذکر متحقق گشت او را تخیل
لفظ آن متاثر میشود و ثانیاً قوت ناطقه بتکلم و ثالثاً قوت سامعه بسماع و رابعاً
قوت متخیله بار دیگر و همچنین نفس و قوت عقلیه و این حرکتی دوریه بر وفق حرکت
دوریه وجودیه و در طلب تحقیق بان حرکت معنوی نسبت باین حرکت صوری
که صورت آن حرکت معنوی است در حصول آن تحقیق است و روزی شخصی در مجلس

ایشان گفت که یکی از اکابر نوشته است که حق سبحانه تعالی فرموده است انا
جلیس من ذکرنی کسی که او را این حال باشد چون ذکر جهر گوید فرمود در حینیکه
نسبت
چندکار ناشایان هست و فعلهای ناخوش صادر میشود و این ملاحظه نیست
چون هست که در ذکر جهر این ملاحظه میکند حق سبحانه بظاهر و باطن همه محیط است
ذکر جهر هم خوب است کسی پرسید که سبب چیست که حضرت شما تصوف کم میگویند
فرمودند آنکار که یکدیگر را زمانی بازی دادیم و فرمود که کلمات قدسیه
اولیاء الله مقتبس از مشکوٰة حقیقة حضرت رسالت است همچنانکه تعظیم قرآن
و حدیث واجب است تعظیم کلام اولیاء الله نیز لازم است تا سخنان ایشان
با دب و حرمت زندگانی باید کرد تا کسی از خود برخورداری یابد در روزی
فرمود که امروز مرا در خاطر رسید و جای ندیده ام که مظهر علی التحقیق صورت
منطبعه است در آئینه نه عین آئینه زیرا که مظهر آنست که حکایت کننده بود
از حال ظاهر و اوصاف احکام وی در میان مظهر ظاهر باشد و جوهر آئینه را این
حالت نیست غرض ازین سخن چیزی دیگر بود و باین نوع تمثیل فرمودند و
در رفتار سخن فقیر که جانب راست بچپ و چپ براست آمدن بود بزرگی گفت که
معنی این آنست که جسمانی را بروحانی برند و روحانی را جسمانی آرند تفصیل
این را از ایشان سوال کردم فرمودند که صوفیه برزخ را قبر میگویند و برزخ عبارت
است از مرتبه که واسطه است میان عالم جسمانی و روحانی پس معنی این سخن که
روحانی را جسمانی آرند آنست که روح را مصور سازند بصورت مثالی یعنی او را
صورتی مقداری که عبارت از کمی و کیفیتی تواند بود پیدا شود و آنکه جسمانی را

بروحانی سازند مراد از جسم اینجا آن بدن کائن در حیطهٔ قبر نیست چه روح مجرد
او را تمام فرو گذاشته است بلکه مراد آنست ظاهر روح را که اول تعلقی با این جسم
کثیف داشته است و از آن حیثیت او را مجاز جسمانی می گفته اند بعد از
مفارقت ازین جسم کثیف در هوای انقطاع او را تعلقی دیگر پیدا شود بغایت
لطیف که نسبت با آن تعلق او را روحانی گویند و وجه دیگر این سخن آنست که
درین عالم صفات روحانی مخفی و مستتر است و صفات جسمانی و صفات جسمانی
ظاهر و پیدا است پس هر شخصی از افراد انسان که درین عالم کون و فساد صفات
انسانی از و ظاهر است و صفات سبعی و شهوت در و مخفی چون گفته اند که جمیع معانی
در آن عالم مصور خواهد شد بر وجهی که در وی صفتی از صفات سبعی مستبطن بوده باشد هر
آینه در صورت آن سبع ظاهر خواهد شد پس آینه روحانی که آن صفت معنوی
مستتر است جسمانی شود و جسمانی که آن صفتی است که از انسان اکنون ظاهر است
روحانی شود یعنی مخفی و مستتر گردد و درین دو وجه که گفته شد تناسب نخواهد بود
شخصی در معنی حدیث یُوجَرُ ابنُ آدَمَ فِی نَفَقَتِهِ کُلِّهَا اِلَّا شَیْئًا وَضَعَهَا فِی الْمَاءِ
وَالطِّینِ پرسید که ازین حدیث ظاهر میشود که بنای خیر را از مساجد و معابد و رباطات
وغیره در آخرت هیچ اجری نخواهد بود فرمود که مراد بلکه معنی آن بخاطر میرسد که
مراد بآب و گل عالم اجسام بود یعنی آدمی را هر نفقه که کند مزد بیابد مگر آن نفقه که همت
و نیت وی در آن مبتنا و نه از عالم اجسام بود خاص از بهر فواید و حظوظ جسمانی
و لوازم آن کند فرمودند اگر تحصیل علم اولین و آخرین کرده باشد
و نفس او صفتی هیچ عمل و پیداگیری نخواهد کرد و همه معلومات از لوح مدرکه محو خواهد شد

مگر آنکه ملکهٔ حضور و آگاهی حاصل کرده باشد آنچه در نفس آخر دستگیری میکند
همین است جوانی غنیمت است چندروز بر خود ریاضتی میباید کشید و به کنجی
میباید نشست و ملکه حاصل میباید کرد که خاطر از مزاحمت نفی و اثبات خلاص
شود و فرمود که بعضی مردم چیزهای عجیب میخورند مثل خمر و بنگ از برای آنکه
ایشانرا کیفیت خوشی حاصل شود کسیکه خمر خورده از دائرهٔ اسلام بیرون رفته
یا وی و سبعی گشته که خلق خدا از وی در تشویش اند و آنکه بنگ خورده خری یا
گاوی شده که غیر شهوت راندن و چیزی خوردن هیچ نمیداند و این محل را حضور [درنده ۱۲]
و کیفیت نام کرده اند هیچ کیفیتی خوشتر از هوشیاری نیست که از حال خود آگاه بود
کسی که حضور و کیفیت از چنین چیزها پیدا میکند آن کیفیت هم در خور همین ویست
و همدرین عالم اثر آن از صورت رسیدن وی ظاهر است و بسی مردم نیک مبتلای این [واو عطف ۱۲]
چیزها اند و فرمود که پیری آخر جوانی است هرچیکه در جوانی میکند در روزگار
پیری اثر آن در بشرهٔ ایشان ظاهر میشود روزی بوالفضولی که دم در زهد و تقوی
میزد بمجلس ایشان آمده بود طعام آوردند اتفاقاً نمکدان حاضر نبود وی خادمان
را گفت نمکدان نیاوردید تا ابتدا به نمک کنیم ایشان بر سبیل طیبت فرمودند
که نان نمک دارد پس بطعام خوردن مشغول شدند درین اثنا کسی را دید که نان
بیکدست شکست با آنکس تعرض نمود و گفت نان بیکدست شکستن مکروه است
ایشان فرمودند که وقت طعام خوردن در دست طعام مردم نگریستن ازان مکروه
تر است وی ساکت شد بعد از زمانی باز بسخن آمد و گفت در وقت طعام خوردن
سخن گفتن سنت است ایشان گفتند پر گفتن مکروه تر است دیگر تا آخر مجلس

با هیچ سخن

خاموش بود و روزی کسی از ایشان التماس نمود کہ مرا تعلیمے فرمائید کہ بقیۃ العمر بدان مشغول باشم فرمود کہ کسی از حضرت مخدوم ما مولانا سعد الدین کاشغری قدس سرہ ہمین التماس کرد ایشان دست مبارک بر پہلوی چپ نہادند و اشارت بقلب صنوبری کردند و فرمودند کہ باین مشغول باشید کہ کار ہمین است یعنی وقوف قلبی را لازم گیرید و متضمن ہمین معنی است این رباعی کہ فرمودہ اند رباعی

ای خواجہ بکوی اہل دل منزل کن ۔ در پہلوی اہل دل دل حاصل کن ۔ خواہی

بینی جمال معشوق ازل ۔ آئینہ تو دل است رو در دل کن ۔ مولانا عبدالغفور

قدس اللہ سرہ العزیز روزی در تحقیق جن در ہمین او سخن رفت فرمود

کہ حضرت شیخ محی الدین عربی در بعضے از رسائل خود آوردہ است کہ اختلاف است

در آنکہ ابو الجن ابلیس است یا غیر او و تحقیق آنست کہ وی غیر ابلیس بود و ابلیس ہم

از ایشان است و ابو الجن خنثی بودہ است و ہر دو ران خود را با ہم مسّ نمود و فرزندان

از ان تولد میکرد و چون ترکیب وجود ایشان از آتش و ہوا است ہر دو رکن

خفیف است لاجرم در ایشان سخافتی است و خفتی تخفیف میں کہ روح بان منضم

شدہ باشند پس ایشان بغایت سبک و سریع السیر و کثیر الحرکۃ اند و ترکیب ایشان

بسیار سست است و بی بنیاد و باندک ایذای و آزاری یا گرانی و باری کہ از بنی

آدم و غیرہم بایشان میرسد از ہم میریزند و ہلاک مے شوند و ازین جہت عمر ایشان

کوتاہ میشود و چون جنیان بر کسی ظاہر شوند بصورت متمثل زود دیگر نیز ندواند

نظر وی غائب شوند و حضرت شیخ قدس سرہ فرمودہ اند کہ طریق حبس ایشان

بر وجہیکہ از نظر نتوانند گریخت آنست کہ نظر بر صورت ایشان دوزند و ہیچ طرف

از زمین و بسیار ننگرند تا نظر کسی بر صورت ایشان دوخته باشد بهیچ وجه از نظر او غائب نتوانند شد و مثل محبوسی بر جای خود بمانند و لهذا کارها و حرکت ها کنند و تسویلات و تخیلات نمایند تا باشد که ناظر بآن توجه کند و نظر او از ایشان منصرف گردد و ایشان نتوانند گریخت و حضرت شیخ قدس سره فرموده اند که تعلیم حبس ایشان برین وجه بتشریف الهی ست که بآن مرا ملهم گردانیده و فرموده اند که در میان جن علم و دانش کم بود و ادراکات ایشان در امور معنوی بغایت قاصر بود خصوصاً در معرفت الله و اکثر ایشان بلید و بی فهم باشند و در اختلاط و صحبت ایشان فائده چندان نبود بلکه صحبت ایشان ضرر کند و صفت کبر درنها و آدمی از صحبت ایشان حاصل شود زیرا که ایشان مرکب از جزء ناری و هوائے اند و جزء ناری در ترکیب ایشان غالب ست و از خواص نار است کبر و سرکشی و فرموده اند که در بیابانها گرد بادی که می باشد بعضی از مضاربه و محاربه ایشان ست در میان گرد باد ایشانند که با یکدیگر در جنگ و جدال اند و میان ایشان آشوب و فتنه و مجادله و محاربه بسیار می باشد بواسطهٔ آن تکبر و نخوت که لازم ذات ایشان ست چون یکی ازیشان وفات کند منتقل میشود به برزخ و دی را امکان مراجعت به نشاءِ دنیوی نباشد و مقام وی برزخ بود تا وقتیکه حشر ابد الآباد قائم شود و جمعیکه از ایشان دوزخی باشند مستحق تعذیب در جهنم ایشان را بجهت عقوبت کنند چون از آتش چندان متاثر نمیشوند و اگرچه از آتش دوزخ میباید که معذب و معاقب شوند و چون آن آتش بمراتب از آتش عنصری گرم تر و سوزان تر است و در باب خواطر شیطانی و نفسانی میفرمودند که

حضرت شیخ در فتوحات آورده اند که شیطان دو است یکی صوری و دیگر معنوی
شیطان صوری ابلیس است وی گاهی امر حقانی القا کند در خاطر کسی انگاه
تا شیطان معنوی که نفس است دران تصرف کند و آن را از امور باطله گرداند
وگاه گاه شیطان معنوی کارها کند که شیطان صوری نتواند کرد مثلا شیطان
صوری القای سنت حسنه کرد در دل کسی و آن از امور خفیه است زیرا که در حدیث
واقع است که هر که سنت حسنه پیدا کند هر که تا قیامت بران سنت عمل کند وی را از
ثواب آن بهره باشد پس شیطان معنوی دران تلقی تصرف کرد و وی را بران داشت
که تا احادیث بنام حضرت صلی الله علیه وسلم وضع کرده و آنرا سنت حسنه نام نهاد
تا مردم بآن عمل کنند تا وی را در آن اجری بود و از ان حدیث غافل ماند که هر که
دروغ بر پیغمبر صلی الله علیه وسلم وضع کرد جای او آتش است معنی دیگر هم شیخ
قدس سره فرموده اند که شیطان صوری مثلا تلاوت قرآن را آواز بلند در دل
القا کرد و این امر حقانی است پس شیطان معنوی استماع غیر را بآن منضم ساخت
تا او را تالی گویند و او را بریا و سمعه باطل گردانید مثل این امور بسیار است صاحب
کتاب حق الیقین در بیان عبادت اضطراری و اختیاری فرموده که چنانکه
نفس ادراک معرفت موجب عبادت اضطراری و رحمت عام است ادراک ادراک
علم است مستلزم عبادت اختیاری و سیر و سلوک وی و رحمت خاص است در شرح
این معنی فرموده اند که ادراک را معرفت گفتن بنا بر اصطلاح و مراد ازین ادراک
بسیط است چه حق سبحانه تعالی مدرک را بر وجهی آفریده که بحسب فطرة واجد وجود
حق تعالی است بی شعور بآن و این وجدان بحسب فطرة او را حاصل است زیرا که

زیراکه هر چیزی از موجودات که مدرک آنرا دریابد اول وجود را دریافته است
بعد از ان آنچیز را پس وجود بمثابه نور است که اول وهی مدرک شود بادراک
بصر آنگاه اشیاء محسوسه و چون مدرکه بحسب فطرة واجد وجود حق سبحانه است
پس متأثرست از آثار وجود و لوازم آن بروجه اضطرار و این تأثر انقیاد و
تذللی است که ویرا نسبت بوجود حق تعالی واقع است که اگر خواهد و اگر نه متأثر
شده و قبول وجود خارجی و لوازم آن کرده و نفس این انقیاد و تذلل حقیقت
عبادت است که بحسب حال او را حاصل است پس عبادتی است ویرا اضطراری
بحسب حال و این ادراک بسیط موجب ظهور رحمت عام است که عبارت از
فیض وجود آنست که منبسط است بر مدرکه و سائر موجودات و ملقب است بنفس
الرحمن و ادراک او را علم گفت بنا بر اصطلاحی یعنی چون ادراک کرد این معنی
را که مدرکه او واجد وجود حق تعالی است و منقاد و مستسلم او بحسب واقع و بحسب
حال اینجا خواست صفت ارادی او مطابق صفت واقع حال باشد پس عبادت
حق سبحانه تعالی و قبول اوامر و نواهی او بحسب ظاهر اختیار کرد تا ظاهر او مطابق
باطن و حال ارادت او موافق واقع گردد و این ادراک مرکب است که موجب
عروج بمراتب عالیه و سیر و سلوک و رحمت خاص است که رحمت رحیمی است
قوله تعالی مَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونَ در این مقام تطبیق وی درست
می افتد چه باعتبار عبادت اضطراری و چه باعتبار عبادت اختیاری و اکابر
گفته اند که سر در عبادت آنست که این عبادت اختیاری مطابق شود بان عبادت
اضطراری که مدرکه را همیشه بحسب انقیاد و تذلل حاصل است و ارادت مطابق شود

بجال واقع و در تعذیب جاودانی کفار در اختلاف اکابر در آن مفید بود که
بعضی سوال کرده اند که مقتضای عدل و حکمت آنست که گناه متناهی را عذاب
متناهی باشد پس چیست که کفر متناهی را عذاب نامتناهی هست امام غزالی قدس سره
فرموده اند در جواب ازین سوال که قدر جزای اعمال حق سبحانه تعالی میداند و ادراک
آن بعضی ذوق و دریافت ناقص است پس جزائیکه مماثل کفر باشد در نشاء جاودانی
خواهد بود و حقیقت و سر جزای اعمال جز حق سبحانه را اطلاعی نیست و بعض دیگر
گفته اند که چون قصد و نیت کفار آنست که همیشه بر کفر باشند پس در آن نشاء
نیز جزای ایشان همیشه باشد اما آنها که بعذاب جاودانی قایل نیستند میگویند که
کفر جهل است عارضی و حجابهای وملائم مزاج روح نیست بلکه مناسب مزاج روح
و ادراک وی امور حقیقیه است و صفت جهل آخر بر تقع میشود و در چند موضع از کلمات
قدسیه ایشان که بعضی خادمیم جمع کرده اند مذکور می بود و بخدمت مولوی استادی
عرض کرده می شد در جواب آن می شنود و بعضی از آن اینست که در ضمن سخن
رشحه ایراد میباید رشحه حضرت ایشان فرموده اند آنچه از مردم واقع میشود اگر
در شریعت آنرا حدی و تعزیری مقرر نیست از آن نمی باید رنجید زیرا که آن باقدار
و تمکین و خلق حق سبحانه موجود شده است در معنی این سخن فرموده اند که اگرچه
هر فعلی خواه حد شرعی متوجه شود و خواه نشود از ین قبیل است که باقدار و تمکین
و خلق حق سبحانه موجود شده است لیکن مراد آنست که درین قسم مذکور نظر
بر حقیقت قضا و قدر میباید داشت تا جنگ و آشوب نشود و در آن صورت دیگر
نظر باحکام شریعت میباید کرد تا سلسلهٔ امور این عالم بر انتظام خود بماند تا نهی

بشرع شریف راه نیابد در آنصورت رنجیدن و جنگ و آشوب کردن موجب
رضای حق سبحانه و خوشنودی رسول وی است صلی الله علیه وسلم و در ضمن آن
جنگ و آشوب نیز فائده صورتاً و معناً مندرج است و اهمال و امهال در آن
جز الحاد و زندقه هیچ نیست رشحه در شرح این سخن که حضرت ایشان فرموده اند
که بدیده قضا و قدر نظر می باید کرد و همه کس را بمثل امر تکوینی باید دید تا جنگ
نشود میفرموده اند که یعنی تمثیل آن چیزی با امر تکوینی حاصل شده باشد و این اضافت
است باونی ملابسته و امر تکوینی امری بواسطه را گویند یعنی در حصول آن امر احتیاج
بوسایط بسیار و امتداد زمان نیست رشحه در معنی این سخن که حضرت ایشان
فرموده اند که اراده وجه باقی مستمر است بتیقظ میفرمودند یعنی اراده حصه وجودی که
موجود را حاصل است در آئینه وجود مطلق اوست مستمر همان حصه است باین معنی که
سالک بران حصه غالب میتواند شد و ویرا آئینه جمال مطلق میتوان گردانید و
فرمودند که معنی دیگر هم بخاطر می آید که از اراده وجه باقی توجه بوجه خاص گیرند
و چون نتیجه این توجه افنای غیر است و اثبات حق سبحانه تعالی پس آنجا که حق سبحانه
مثبت بود همه اشیا مسخر باشند و در انحال حق سبحانه از باطن این اراده مسخر
اشیا بود رشحه در معنی این سخن که حضرت ایشان فرموده اند که در فتوحات
مذکور است که سر ظهور عالم معلوم نمیشود الا بمجاهدات کثیره و ریاضات عظیمه
میفرمودند که از یحبهم و یحبونه مراد آنست که مرئی قصد و همت او ذات
حق سبحانه باشد و تا همت موجود نشود و صاحب این همت مجاهدات کثیره و ریاضات
عظیمه پیش نگیرد سر ظهور عالم که از جمله اسرار غامضه است بروی منکشف نشود و مجرد

این همت بی اتحاد مجاهده و ریاضت یا بجز و مجاهده و ریاضت بی تحصیل این همت یا
هیچ فائده و نتیجه بار. رشحه در معنی این سخن که حضرت ایشان فرموده اند که بعضی
عارفان را قدرت آن داده اند که هرچه خواهند خلق کنند و فرق میان مخلوق حق
و مخلوق عارف آنست که مخلوق عارف باقی هست تا وقتیکه آنرا در حضرتی از
حضرات اثبات کنند میفرمودند که لازم نیست که عارف متوجه مخلوق خود بتوجه حسی
شهادی بلکه اگر در حضرت مثال متوجه صورت مثالی وی بود کافیست در ابقای
وجود خارجی آن موجود شهادی پس تا دام که آن توجه از عارف باقی هست با آن
موجود شهادی در حضرت مثال یا حضرت شهادت آن موجود نیز باقیست در حضرت
شهادت و هرگاه که آن توجه منقطع گردد آن موجود فی الحال معدوم صرف شود.
رشحه درین سخن که حضرت ایشان فرموده اند که شیخ بهاؤالدین عمر قدس سره
چندگاه بر اسپی سفید سوار میشدند از بعضی محرمان ایشان سبب آن پرسیده شد
وی گفت اختیار اسپ سفید از جهت آنست که بعضی تجلیات صوری چنین مشهود
حضرت شده است میفرمودند که خصوصیت هر صورتی نسبت ارباب مشاهدات و
مکاشفات بنابر اختلاف استعدادات و اختلاف معانی و حقائقی هست که در صور اشیا
بر ایشان منکشف میشود و مثلا موسی را علیه السلام تجلی صوری در لباس درختی که در
وادی ایمن بود واقع شد و حضرت رسالت را صلی الله علیه وسلم در صورت جوان
مخطط روی نمود چنانچه بعضی احادیث بآن ناطق شده انتهی کلامه پوشیده نماند
که حضرت شیخ محی الدین عربی قدس سره در بعضی از مولفات خود نوشته که رأیت
ربی علی صورة الفرس و حضرت شیخ رکن الدین علاء الدوله قدس سره در بعضی

سبحان خود یا به معنی سبحانی ما اعظم شانی و انا الحق و لیس فی جبتی سوی الله و مثل
فی الدار غیری و امثال آنهمه ازین تجلی رونماید و بیشتر اهل کشف را که قدم
لغزیده درین تجلی صوری بوده تا چنین جراتها نموده اند و حکما را منزلة القدم
در تجلی معنوی بوده که روی از متابعت انبیا علیهم السلام گردانیده اند و بمدرکات
معنوی خود مغرور گشته در بادیه ضلالت هلاک شده اند چون اولیای متابعت
پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم محفوظ اند اگر در غلبات سکر از ایشان سهوی در وجود
آمده در حال صحو از ان توبه کرده اند لاجرم حق سبحانه ایشان را از منازل تجلیات
صوری و نوری و معنوی عبور داده به تجلیات ذوقی ذاتی رسانیده و از منزلة الاقدام
رهانیده و تسلیها نعیم مقیم تجلی ذات رفیع الدرجات واصل گردانیده ذلک
فضل الله یؤتیه من یشاء و الله ذو الفضل العظیم و میفرمودند در بیان وجود
باری تعالی و نسبت هستی وی باشیا که وجود ممکن غیر حقیقت اوست و عارض
حقیقت او شاید متصور در ذهن حقیقی هست که این وجود خارجی عارض آن
حقیقت شده و منضم بوی گشته و آن حقیقت بواسطه این ضمیمه مبدء آثار شده
پس حقیقت این وجود عارضی مبدء آثار باشد چه از وجود تعبیر بچیزی میکنند که مبدء
آثار باشد و وجود واجب عین حقیقت اوست بخلاف وجود ممکن پس آن حقیقت
بخود مبدء آثار است بی انضمام بهیچ شی بوده و اختلاف است حکما و صوفیه را
که آن وجود که مبدء آثار موجودات شده چه وجود است شیخ رکن الدین علاء الدوله
و قلیلی از صوفیه و اکثر حکما و متکلمین برآنند که آن جنسی هست از صفات حق سبحانه تعالی
که افاضه وجود کرده بر موجودات و مسمی است بنفس وجودی و وجود عام و نفس الرحمن

و غیر آن و حضرت شیخ محی الدین عربی و اتباع ایشان و اکثر صوفیه محققین
از متقدمین و متاخرین و قلیلے از حکمات و متکلمین بر آنند که آن وجودی که
سبب آثار شده همه وجود حق سبحانه است که عین حقیقت وجود است لا غیر پس همه
ممکنات موجود بوجود واجب اند یعنی ذات او با اشیا علاقه معیتی واقع است
که آن معیت مجهول الکیفیت است و هیچ احدی از ارباب تحقیق از انبیا و اولیا و
حکمای اشراق این معیت و حقیقت وی نبرده تا حقیقت آنکه بعضی از افراد انسان
مطلع شده اند بر سر معیت بقدر استعداد و قابلیت خود و تمثیلی بشابه این علاقه است
که بقدر مناسبتی وارد نه آنکه فی الواقع چنان باشد نسبت عارضی است بهر وضع
فقیری بعد از وفات ایشان چند روز شبی ایشان را بخواب دیده پرسید که مخدوما
چون با آخرت نقل کردند از سر توحید وجود و نسبت معیت وی با اشیا که حضرت
شیخ محی الدین عربی در آن سخن کرده اند و غلو نموده اند شما را چه معلوم شده
فرمودند که چون باین عالم آمدم مرا با حضرت شیخ ملاقات واقع شد و از ایشان
سر این مسئله پرسیدم فرمودند که سخن همانست که نوشته ایم باز آن فقیر پرسید که آیا
در عالم آخرت عشق و عاشقی و تعلق خاطر بمظاهر جمیله میباشد فرمودند که چه میگوئی
که مذاق عاشقی آنست که اینجا هست زیرا که حسن عالم اجسام که از ترکیب اجزاء
مختلفه حاصل میشود زود متغیر و متبدل میگردد و بواسطه ضدیت آن اجزاء با یکدیگر
و بدان سبب عشق زائل گردد و تعلق خاطر نمی ماند اما حسن هاے این عالم
که از جمیع بسایط حاصل شده قابل فنا و زوال نیست و هرگز تغیر و تبدل نمی پذیرد
چه میان اجزاء آن ضدیت و مخالفت نیست لاجرم اینجا همه عشق و عاشقی است

غایتش آنکه در ابتدای انقطاع روح از بدن بواسطه علاقه وانسی که روح را
به بدن میباشد دو سه روزی تشویشی بجوهر روح راه مییابد اما چون صاف و پاک
میشود باز بحال اصلی با سر مذاق و نشاطی می آید چون ایشان این سخنان فرموده اند
آن فقیر گفت که آنچه شما فرموده اید از جمله اسرار آخرت است و میگویند که اموات
مأذون نیستند بافشای اسرار آخرت این چگونه است گفتند که این سخنی است واهی
که عوام گویند و اصلی ندارد که مردم در واقعات بسیار پیغمبر را صلی الله علیه وسلم
و کبرای اهل بیت را دیده اند و از ایشان غرائب و عجائب عالم آخرت معلوم کرده اند
و اگر افشای اسرار آخرت جائز نبودی قرآن و حدیث بآن ناطق نبودی بار دیگر
در همان ایام آن فقیر بخواب دیده که خدمت مولوی بیمار اند بخاطرش گذشته که آیا
درین چه سر است که دوستان او سبحانه اکثر اوقات به آفات و بلیات مبتلا
میباشند فرموده سرش آنست که امراض و ریاضات موجب تنقیه دماغ و تصفیه فوا
دماغ است و چون دماغ تنقیه مییابد به آئینه متعلق القوة دماغی میشود و آن نور مطلق
بسیط که محیط جمله موجودات است و مقصود همه مکونات و ظهور انمعنی مخصوص نیست
ببعضی دون بعضی پاک است و تو هر فردی از افراد انسانی زانکه این تنقیه
و تصفیه دست دهد آن نور متعلق بقوت دماغی وی متعلق میباشد مولانا
علاء الدین آبسری قدس سره میگفت که طالب را سه چیز لازم است
که از آن گزیر نیست اول دوام وضو دوم حفظ نسبت سیوم احتیاط در لقمه و
میفرمودند که اکابر در معنی لا اله الا الله گفته اند که ذاکر در مراتب سلوک خود گاهی
لا معبود الا الله گوید و گاهی لا موجود الا الله تبیین از شروع در سیر الی الله

چون لا اله الا الله گوید باید که لا معبود الا الله اندیشد و از سیر لا اله الا الله
چون الا الله گوید باید که لا مقصود الا الله اندیشد و تا سیر الی الله منتهی شود
و قدم در سیر فی الله نهد لا موجود الا الله اندیشد گذشت و می‌فرمودند که هر طالبی که
سنت را بر خود فرض نگیرد از وی نقصان در آن او سنت لیکن بعضی سنتها بر حضرت
صلی الله علیه و سلم فرض بود و بر ما نیست تا آنکه گفت اشارت باین است
از التزام سنن و آداب شرعی کما ینبغی تا گریه و هم حالات ظاهری
و باطنی بر آن مرتب می‌فرمودند که این فهم [illegible] مشغول نسبت بکار شده
نه بکار بکار کشی شود اگر نا قابل است و بیکار کشی شود اگر قابل است و می‌فرمودند
که هر طالبی بعد از آنکه کاری نیکو کند و کسی او را استحسان نماید
و آن استحسان نفس او را خوش آید ظلمت این خوش آمدن نفس هر طالب را
کم از آن نیست که با ذی رحم محرم زنا کند و می‌فرمودند که این کار که آدمی را
افتاده است هیچ موجودی را نیفتاده است از طاعات رسمی و عبادات عادی
هیچ کار نگشاید میان را در بندگی چست بباید بستن و در گفتن و نگرستن و
خوردن احتیاط بلیغ باید کردن و می‌فرمودند که درین طریق باید که هیچ چیز
مخطوط طالب نبوده و نباشد آخر نه نفس خود پس اگر چنین باشد علامت آنست
که او را برای شناخت خود آفریده اند و اگر نه برای بهشت آفریده اند یا برای
دوزخ می‌فرمودند هر که درین عالم از خود خلاص نشد بعد از خرابی بدن روح او
در تحت فلک قمر بماند ع هر که در خاک نیست پا می در گل ماند و این سخن
شیخ محی الدین عربی است گفته اند هر که در تحت فلک قمر ماند [illegible] این سخن را

خود را سخت تر اند و دیگران را بخود میکشند چه حکم غالب راست همچو پله ترازو که
هر کدام گران تر است دیگری را از جا بر میکند و بخود میکشد پس همت چنان باید که اگر
همه عالم باین کس اقتدا کنند همه را بطور خود کند و برنگ خود دهد انتهی کلامه راقم
این حروف یعنی علی بن حسین الواعظ الکاشفی میگوید این سخن بخط مبارک حضرت
ایشان بر ظهر کتابی نوشته دیدم این کلمات قدسیه را که کمال سلطنت و سلطانی
آنکه بتصرف خود تمام رعایا و خواص خود را کسوت خود پوشانند چنانکه نظر او بهر که
افتد غیر خود را نه بیند کمال بندگان او در آنکه از خود بتمامی تهی شوند و در خود غیر آنچه
در ایشان از پادشاه است نه بینند و ندانند که از نا دیدن و نادانستن نیز تهی شوند
اِذَا تَمَّ فَقْرُهُمْ فَلَا هُمْ اِلَّا اَنَا و میفرمودند که نعره زدن علامت غفلت است
زیرا که وقتی زنند که بمعنی حاضر نشود و اگر همیشه حاضر باشند هیچ نعره نزنند بلی حضور
و آگاهی موجب فنا و بی شعوری است درین مقام نعره زدن نمیباشد کسیکه
نعره زند حکم چوب تر دارد که در میان آتش افتاده تا نمی باقیست آواز میکند
و دود می برآرد ؎ کف مکن و بسر مرو سرگشتهای دیگ را نیک بجوش و صبر کن
زانکه تهی تراست ؎ زان دل که مرا عشق نگارم بربود همسایه بشب
ز ناله من نغنوده کم گشت مرا ناله چو عشقم بفزود چون آهم همه بسوخت
کم گردد دود و میفرمودند که خواجه بزرگ قدس سره در معنی اَلْکَاسِبُ حَبِیْبُ اللّٰه
گفته مراد کسب رضاست یعنی این سخن آنست که بنده باید که کسب کند آن معنی را
که راضی باشد بهرچه حق سبحانه کند و حصول این معنی بتحقیقت وقتی میسر شود که
بنده متحقق گردد بلقای حقیقی و میفرمودند که عوام خدا را بخلق شناسند و خواص

نغنوده

بلقای

خلق را بجدا چون ازان طرف دری بر روی خواص کشاده شود ایشان را حیرتی
معلوم گردد که دانند و ببینند که همه خلق رو در آن در آوردند روزی این حدیث خواندند
که أَفْضَلُ إِيمَانِ الْمَرْءِ أَنْ يَعْلَمَ أَنَّ اللّٰهَ مَعَهُ حَيْثُ كَانَ گفتند همین تعلیم کافیست
اگر کسی ادراک دارد بیت یار با تست هر کجا هستی جای دیگر چه خواهی ای سست
او باشد با تو در زیر یک گلیم است او پس بروای حریف خود را باش
میفرمودند که روزی درین فکر افتادم که ایمان شهودی آیا از احوال ظاهر است
یا از احوال باطن شنیدم از آینده که گفت که نسبت به بنده از احوال باطن است و
نسبت بحق از امور ظاهر زیرا که بنده درنجال بحقیقت باطن خود میرسد و حق سبحانه
باسم و صفت آن ظاهر و تجلی میکند روزی این رباعی خواندند که از خواجه ابوالوفای
خوارزمی است رباعی چون بعض ظهورات حق آمد باطل پس منکر باطل نشود
جز جاهل در کل وجود که جز حق بنیند باشد ز حقیقت الحقائق غافل
و فرمودند که چهل سال است که بمضمون این رباعی ایمان آوردم و شبی در اوان
جوانی بداعیه فسادی از خانه بیرون آمدم و در ده کسی بود بغایت شریر
و بدنفس که بشرارت نفس او کسی نمیدانستم و همه اهل ده از وی می ترسیدند
درآن ول شب دیدم که جائی در کمین ایستاده است چون اورا دیدم از وی ترسیدم
و ترک آن فساد کردم و دران محل دانستم که تدبیر درین کارخانه نیک در کار
بوده است و آن بزرگ از روی تحقیق فرموده است شعر لَا تُنْكِرِ الْبَاطِلَ فِي طَوْرِهِ
فَإِنَّهُ مِنْ بَعْضِ ظُهُورَاتِهِ انتهی کلامه و این شعر شیخ ابو مدین مغربی است و بعض
ابیات دیگر ست انیست بیت وَاحْفَظْهُ مِنْكَ بِمِقْدَارِهِ حَتّٰى تُوَفِّي حَقَّ إِثْبَاتِهِ

فالحق تعالی تجلیه فی صورة یتجلی بها الجمال فی ذاته و میفرمودند که اگر میان انگشت که
لقمه حلوا در دهان تو می نهد و میان انگشت که سیلی بر قفای تو میزند فرق کنی علامت
نقصان تست در توحید و میفرمودند که روزی از حضرت مولانا نورالدین عبدالرحمن
جامی پرسیدم که در دعوات ماثوره آمده است اللهم اشغلنا بک عمن سواک چون
غیر و سوا نیست پس این دعا چه معنی دارد فرمودند که کاف خطاب اشارت بنفس
ذات است یعنی ما را مشغول ساز بذات از غیر ذات که صفات و افعال است یعنی ما را
بشهود ذاتی از تجلیات اسمائی و صفاتی و افعالی خلاص گردان و میفرمودند که
حسین بن منصور که انا الحق گفت حقیقت خود را میگفت و فرعون که انا ربکم الاعلی میگفت
صورت خود را میگفت اگر او نیز حقیقت خود را بشناختی آن انا گفتن او وی مقبول
بودی و میفرمودند که شبی امری ظاهر گردیده بود که روی خود را بر در و دیوار و سنگ و
کلوخ می مالیدم و فریاد و بیطاقتی میکردم پس گفتند هر ذره از ذرات وجود خالی است
بر رخسار محبوب که حسن او را می فزاید شعر هر کرا افتد که وجود بود عینی هر ذره
در وجود بود مولانا شمس الدین محمد روجی قدس سره میفرمودند
که از حافظ کاشغری که ملازمت مجلس خواجه محمد پارسا بسیار کرده بود شنیدم که
گفت روزی در مبادی احوال پیش حضرت خواجه نشسته بودم ایشان سکوت کرده بودند
و آن سکوت امتداد تمام یافت آخر گفتم ای خواجه سخنی فرمائید که ازان فائده گیرم
و بهره برم فرمودند که هر که از خاموشی بهره نمی یابد از سخن ما نیز بهره نخواهد یافت
و هم از حافظ مسطور نقل کردند که گفت روزی حضرت خواجه این بیت خواندند
بیت بهر صفت که میسر شود بکن جهدی که خویش را بسر کوی آن نگار کشی

ولفظ کشتی را بفتح کاف خوانند و باز مصرع دوم را تکرار کردند که خویشتن را اسیر کوی
آن نگار کشتی و لفظ کشتی را این بار بضم کاف خوانند و میفرمودند که روزی شیخ اوحد
شمس الدین محمد کوسوی قدس سره میگفتند که باز صفت میباید بود که یک پرواز
کرد اگر صیدی بچنگش افتاد خوش و الا فراگرفت و ما میگوییم بلکه همای صفت
میباید بود که آن یک پرواز هم نکند و به فرسوده استخوانی قناعت کند و میفرمودند
که مردم از غایت کسالت میگویند که فردا کاری کنیم و هیچ نمی اندیشند که امروز فردا
دیروز است درین روزگار چه میسازند که فردا خواهند ساخت مضمون این سخن
که فرموده درین قطعه نظم کرده شد قطعه مکن در کارها تاخیر بسیار
که در تاخیر آفتهاست ناچار طلبه را انگشتی امروز کارست نه زرگشته بهای طبل
حیل آمد ز قیاس امروز کیسه زر حال فردا که هست امروز او فردای دیروز
و میفرمودند که خدمت مولانای ما میگفتند که در سمرقند دلم تنگ شد به حصار رفتم آنجا
نیز ملول شدم زیرا که در آن سفر صحبت دینی از خود باز نیافتم روزی در راهی میرفتم
شخصی همراه من آمد و این بیت برمن خواند بیت با عاشقان نشین و همه
عاشقی گزین با هر که نیست عاشق هرگز مشو قرین پس آن شخص گفت ای جوان
بیت از من یادگیر و بمضمون این کار کن تا سفر تو بیهوده نباشد گفتم الحمد لله
که درین سفر غنیمتی کلی یافتم این بیت را یاد گرفتم و برگشتم و میفرمودند که هر که باین
بیت عامل شود بسعادتی رسد که هرگز ویرا شقاوت در نیابد و میفرمودند که روزی
مولانا محیی الدین واعظ در سن نود سالگی پیش حضرت مولانا ما آمده بود و به نیازمندی
بسیار میگفت همتی دارید که حق تعالی مرا توجهی راست بجانب خود کرامت فرماید

درآن مجلس ما بباطن بر وی اعتراض کردیم که پیری صوفی بعد از نود سال بزاری
ونیاز توجه براست می طلبد اکنون که پیر شده ایم ما را معلوم میشود که حق بجانب آن
پیر فقیر بوده است زیرا که توجه راست آنست که قبله سالک ذات بحت باشد و
از توجه باسما وصفات خلاص باشد واین بغایت صعب ودشوار است ودرآخر
میفرمودند که سی سال باشد که قدرت بر غفلت نمانده است اگر خواهم که زمانی خودرا غافل
گردانم هرگز قادر نیستم بعد ازان این بیت از غزل خسرو خواندند بیت جان تو که
فراموش نیستی نفسی ما اگرچه میشدی اکنون نمی شوی چه کنم ما روزی در معنی خلوة
درانجمن بباطن با حق وبظاهر با خلق بودن سخنان فرمودند بعد ازان این بیت
خواندند بیت قصاب ده اگرچه که ما را کشت زار نه ما هم چریم در ده وهم بر کناره ایم
ومیفرمودند که مثل من مرغابی است که بر روی بحر است اگر میخواهد بسر آب فرو میرود
اگر میخواهد بر روی بحر میرود ودرین سخن بیان تحقیق بمقام جمع الجمع کردند که حضرت شیخ
محی الدین عربی قدس سره گفته اند که بعض اولیا را بعد از ریاضت بسیار سیر
ظهور عالم کشف میشود ومن دوش همینی را از حضرت حق سبحانه درخواستم امری
ظاهر شد که قوة بشریت من طاقت احتمال آن نداشت نزدیک باین رسیدم
که وجود عنصری من ازهم فرو ریزد ومتلاشی گردد وروح از بدن مفارقت کند
باز مناجات درازی کردم تا حق سبحانه تعالی همینی را بپوشید وهنوز اثری ازان
باقی است واین گفتگوی امروز من کلمتی با حجیست وبخلاف صحو وآخر وزین سخن بسیار
میگفتند ودرین میگفتند که اگر مرا بگذارند هرگز لب نکشایم سخن گفتن بحسب ضرورت است
پس این دو بیت خواندند بیت عاشقان را چه روی با توجه آنکه ما لب بدوزند

ودر تو می نگرند ع بر در تو مقیم نتوان بود ع حلقه میزنند و میگذرند ع شیخ عمر
باغستانی قدس الله سره حضرت ایشان میفرمودند که حضرت شیخ عمر فرزند
بزرگوار خود خاوند طهور را میگفته اند که طهور ملا مشو صوفی مشو واین مشو آن مشو مسلمان
شو و میفرمودند که کسی از راه دور پیش حضرت شیخ عمر قدس سره آمده بود که طریقه گیرد
فرمودند در آن موضع که تو بودی مسجد بود گفته که بود پرسیدند که احکام مسلمانی
میدانی گفته که میدانم فرموده پس آمدن اینجا بیفایده بوده است احکام عبادات
معلوم و جای عبادت معلوم بازگرد و مشغول باش ومیفرمودند که شیخ عمر قدس سره فرموده اند
که دل مرید را از غیر خالی میکنیم و ناظر بجناب احدیت میگردانیم اینهمه میکنیم اما نه من میکنیم ع
شیخ خاوند طهور قدس سره حضرت ایشان میفرمودند که شیخ خاوند طهور
را در طریق صوفیه مصنفات است در یکی از رسالهای خود نوشته اند توحید یگانه گردانیدن
تن است از شهوات برای عبادت ویگانه گردانیدن دل است از خطرات برای
معبودیت والا حق واحد است وتوحید واحد محال کما قیل شعر ما وحد الواحد من واحد
اذ کل من وحده جاحد ع وهم شیخ فرموده اند که توحید در شریعت حق را یکی گفتن
ویکی دانستن اما در طریقت جدا کردن دل است از غیر حق سبحانه وهم شیخ فرموده اند
که رو دل از دشمن بپرداز دوست را طلبیدن چه حاجت است و ایشانرا اشعار معارف
بسیار است وحضرت ایشان گاه گاه در اثنای ادای معارف ولطایف چیزی
از ان میخوانده اند واز انجمله این ابیات است ابیات نگاهبان دو چشم است
چشم دلداری ع نگاه دار نظر از رخ دگر یاری ع هلا مباد که چشمش بچشم تو نگرد ع
درون چشم تو بیند خیال اغیاری ع کجاست در همه عالم چنان سر اندازی ع که عاشقی

پرداز

پنهان است او اکنون زاری‌ها ای بیچاران عشق مورزید که عیب است ‖ الا بجا لیکه
پس پردهٔ غیب است ‖ شیر زاد بیشهٔ عشقم قوی در کار خود ‖ کو حریف من بیا
تا زور بازو بنگرد ‖ خواجه ابراهیم شاشی رحمة الله حضرت ایشان میفرمودند
که خال من خواجه ابراهیم شاشی بهر تعلیم من این بیت نوشته بودند بیت
پیدا است حال مردم رندان چنانکه هست ‖ خرم کسیکه فاش کند هر نهان که هست
و نیز حضرت ایشان میفرمودند که خال من روزی گرد گورستان جا کرده به سنگی نشست
کیفیتی داشت و بدرد دل این بیت میخواندند و میگریست بیت فراق دوست
اگر اندک است اندک نیست ‖ درون دیده اگر نیم موست بسیار است ‖ و نیز
حضرت ایشان میفرمودند که از خال خود یاد دارم که این رباعی میخواندند رباعی
تا بنده ز خود فانی مطلق نشود ‖ توحید بنزد او محقق نشود ‖ توحید حلول نیست
نابودن تست ‖ ورنه بگزاف آدمی حق نشود ‖ حضرت شیخ عبید الله
احرار قدس سره میفرمودند وقتیکه در هری بودم سحرها بحمام پیر هری میرفتم
و مردم را خادمی میکردم گاه بودی که پانزده شانزده کس را خدمت کردمی
و درین خدمت امتیاز نمیکردم میان نیک و بد سیاه و سفید و آزاد و بنده گاه
چنان بود که در گرم خانه حمام پنج شش کس را خادمی میکردم و بعد از خدمت در دم
میگریختم تا کسی را در خدمه اجرت نشود و اگر شود مرا نیابد و در آخر حیات میفرمودند
از بسکه در حمام آنچنین خدمتها میکردم از حرارت حمام کوفتی بطبیعت رسیده است
و ازین جهت حالا بحمام رغبت نمی شود و بحمام کم میرفتند باین جهت و میفرمودند
که طریقهٔ خواجگان قدس سرهم همت و خاطر مصروف آن میباشد که مقتضای وقت

حیثیت ذکر و مراقبه وقتی ست که دران وقت خدمت نباشد که ازان رخنه بمعاملتی
رسد خدمتیکه سبب قبول دل ست بر ذکر و مراقبه مقدم ست بعضی گمان برده اند
که اشتغال بنوافل عبادات از خدمت اوست ثمرۀ خدمت محبت ست و نگاهبان دردلها
جُبِلَتِ الْقُلُوْبُ عَلیٰ حُبِّ مَنْ اَحْسَنَ اِلَیْهَا یقین شنیدست هرگز ثمرات نوافل باز و ثمره و
نتیجه که محبت مومنین ست برابر نخواهد بود و میفرمودند آنکه حضرت خواجه بهاؤالدین
و متابعان ایشان باسانی خدمت کسی قبول نمیکنند از جهت آنست که خدمت
و تواضع از جمله احسان ست و حب محسن ضروری و بقدر محبت علاقه واقع چون
ایشان بتمامی مشغول از نفی خلق و نمی خواهند که ایشان را هیچ گونه علاقه بغیر در
سعی و اهتمام دارند که تا توانند خدمت کنند نه قبول خدمت و از کسی خدمت قبول
میکنند که در وی استعداد آن بیابند که روزی از طور و طریقه ایشان بهره‌مند
شود و علاقه او از عالم سبب قبول و التفات خاطر ایشان بسعی گردد و عاملی از
جمعیت باطن او مسرور و منور شود و میفرمودند که من این طریقه را از کتب صوفیه
نگرفته ام بلکه از خدمت مردم گرفته ام نه آنکه مرا آموخته باشند اما خدمت را
خاصیت این ست و میفرمودند هر کسی را از دری درآورده اند مرا از در خدمت
درآورده اند ازین جهت است خدمتی مرضی مختار و محبوب من شده هر کرا امیدواری
دارم ویرا خدمت میفرمایم و این بیت خواندند بیت همت ترا بکنگرۀ کبریا کشد
این سقف گاه را بدین نردبان مخواه میفرمودند که من آنچنین میخوانم که
خدمت ترا بکنگرۀ کبریا کشد و روزی حضرت ایشان در معنی آیه کریمه اِنَّا اَعْطَیْنٰکَ
الْکَوْثَرَ میفرمودند که محققان در تفسیر این آیت چنین گفته اند که دادیم ترا کوثر یعنی

احدیت در کثرت پس کسی که این شهود مقام او ست هر آیینه هر ذره از ذرات
کائنات او را آیینه است که در آن جمال وجه باقی مشاهده میکند اینچنین کسی را
که همین ست بما سوا سبب مزید شهود و تجلی وجود باشد اسباب دنیوی چگونه حجاب
مقصود گردد و محجوبی او را چگونه صورت بندد و در معنی آیة اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ
میفرمودند که حمد را بدایتی است و نهایتی بدایت حمد آنست که در مقابله او نعمتی که
به بنده داده اند حمد میگویند از برای آنکه میدانند که حمد نعمت را زیاده میگرداند و
نهایت حمد آنست که حق سبحانه مثلا وی را قوتی داده که بآن قوت قیام بحق عبودیت
مینماید از نماز و روزه و زکوة و حج و امثال آن در مقابله اینچنین نعمتی که سبب
قرب و رضای حق سبحانه گشته است حمد میگوید بلکه نهایت حمد آنست که بنده
داند که حامد از مظهر او غیر حق سبحانه نبوده است کمال بنده جز دران نیست که داند
که او معدومی ست که او را نه ذات است و نه صفت و نه فعل باین اندیشه خود را مستور
گرداند که او را مظهر صفات خود گردانیده اند در معنی آیة قَلِیْلٌ مِّنْ عِبَادِیَ الشَّکُوْرُ
میفرمودند که شکور بحقیقت آنست که در نعمت مشاهده منعم کند و فرمودند که امام غزالی قدس سره فرموده اند
که اگر از نعمت ملتذ شود منافی شکر نیست اگر ملتذ از این جهت باشد که سبب وصول میشود بحق سبحانه و
در معنی آیة فَاَعْرِضْ عَنْ مَّنْ تَوَلّٰی عَنْ ذِکْرِنَا می فرمودند که این آیة متناول دو معنی
است یکی آنکه از ظاهر آیة مفهوم میشود که اعراض کن از طائفه که از ذکر ما اعراض
کرده اند که اهل حجب و غفلات اند و دیگر آنکه طائفه هستند که از کمال استغراق و
استهلاک در شهود مذکور صفت ذکر از ایشان مرتفع شده است اگر فرضا ایشان را
بذکر تکلیف کنند ذکر ایشان را مانع از شهود مذکور خواهد شد پس حضرت رسول علیه السلام

مامور شد بآنکه اعراض کنند از چنین طائفه که اعراض کرده اند از ذکر و در سهو و لهو
مستغرق شده با جمعی که ایشان را بذکر گفتن کلمه لقرابید و در معنی آیه وَکُونُوا مَعَ
الصّادِقِینَ میفرمودند که کینونت مع الصادقین را دو معنی است کینونتی بحسب صورت
و آن آنست که مجالست و مصاحبت را با اهل صدق لازم وقت خود گیرد تا بسبب
دوام صحبت ایشان باطن وی از انوار صفات و اخلاق ایشان منور شود و کینونتی
بحسب معنی آنست که از نگاه‌داشت باطن طریق رابطه ورزد و نسبت طائفه که استحقاق
واسطگی داشته باشد و صحبت را حصر کند در آنکه همیشه بحسب باطن ناظر باشد بلکه خیال ایشان را در
که صحبتی دائمی شود و از صورت بمعنی عبور کند تا همیشه واسطه در نظر باشد چون این معنی
را بسبیل دوام رعایت کند سر وی را با سر ایشان مناسبتی و اتحادی حاصل شود و
درین واسطه آنچه مقصود اصلی است حاصل حقیقت وی شود و نیز در معنی این آیت
میفرمودند که آنچه ازین امر واجب الامتثال مفهوم میشود آنست میباید که دل مرتبط
بیکی از صادقان باشد صادقان آن طائفه اند که هرچه مسمی بالغیر است از سینه
ایشان برخاسته است صبح صدق آن نیز را گویند که آنچه نیز وی را باید براهی و همت
داشته باشد آنچه حقیقت انسانی را باید که بآن متحلی باشد تا بدرجه کمال خود رسیده باشد
غیر توجه را است بجانب حق سبحانه تعالی بسبیل دوام هیچ نیست و در معنی این آیه فرموده

بیت
با عاشقان نشین و همه عاشقی گزین — با هر که نیست عاشق با او مشو قرین

چه پیش استادی که
او نحوی بود — جان شاگردش از او نحوی شود — باز استادی که او محوی بود — جان شاگردش از او محوی شود

آدمی را از آن سبب که استعداد با تمام از همنشینان حاصل است مامور بآن امر
شده است که دائم عمل یا کششی که از حق سبحانه تعالی ببرکت صحبت این طائفه

واقع شود متفاوت است تواند که در جذبه‌ئی من جذبات الحق توازی عمل الثقلین سو نیز
این است و در معنی کلمه لا اله الا الله میفرمودند که بعضی اکابر ذکر لا اله الا الله
را ذکر عام گفته اند و ذکر الله را خاص و ذکر هو را ذکر خاص الخواص و حال آنکه
ذکر لا اله الا الله را ذکر خاص الخاص میتواند بود زیرا که تجلیات حق را نهایت
نهایت نیست و در آن صورت هرگز تکرار متصور نی پس در هر آنی نفی صفتی میکنند و
اثبات صفتی پس ابدا الابدین از نفی و اثبات خلاص نباشند و میفرمودند که معنی لا اله
الا الله مبین یعنی که الله هم ذات است من حیث هی آن تواند بود که لا اله نفیست آلهه
که عبارت از مرتبه الوهیت است یعنی ذات مع الصفات الا الله مگر ذات بحت
منزه عن الکل یعنی را پر از خود دور نمیباید داشت زیرا که در زمان خلوی دل از
اغیار مشهود سر جز ذات مقدس هیچ نیست و این نسبت مبتدیان خواجه
عبد الخالق قدس سره میسر است فهم من فهم سه بار نه دکر دم اگر درد کس است
و در همین معنی میفرمودند که مبتدیان طریقه خواجه بهاء الدین را قدس سره در اول
قدم چاشنی از غیب هویت حاصل است و در معنی کریمه قل الله ثم ذرهم میفرمودند
که مراد آنست که بنفس ذات متوجه باشند نه بصفات و در معنی آیه یا ایها الذین آمنوا آمنوا
میفرمودند که اشارت است بتکرار عقود یعنی ایمان که پیش این طائفه عبارت
از عقد قلب است بحق سبحانه حق تعالی امر کرده است که تکرار این عقد کنید یعنی سعی
نمایید و بدانید که این وصف از آن شما نیست و در معنی آیه کریمه فمنهم ظالم
لنفسه و منهم مقتصد و منهم سابق بالخیرات میفرمودند شاید که فمنهم ظالم لنفسه اشارت
باشد بطائفه که بر نفس خود ظلم کرده باشند یعنی که از هر چه از مراد وی باشد از

لذات و شهوات ویرا محو و گم گردانیده اند و در جمیع احوال مخالفت ویرا لازم
داشته اند تا مستعد قبول صحبت گردند نظر بر تحقیق این گروه از مقتصدان
در پیش باشند و مقتصدان از سابقان بالخیرات و در معنی آیهٔ سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنْذَرْتَهُمْ
أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ میفرمودند که شاید اشارت بطائفه باشد از بنی آدم که بر قلب
مهیمن واقع اند که طائفه اند از ملائکه که ایشانرا از غایت استغراق در شهود ذاتی هیچ آگاهی نیست
بآنکه ذوات غیر حق سبحانه موجودی نیست چون آن طائفه را از هیچ چیز آگاهی نباشد بضرورة هیچ چیز
ایمان نداشته باشد لاجرم لَا يُؤْمِنُونَ صفت آن بزرگواران آمد و در معنی آیهٔ لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ
لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ میفرمودند شاید از ملک دل سالک خبر داده اند یعنی چون حق سبحانه بر دلی بقهر احدیت
تجلی کند و آن دل از غیر خود نشان نگذارد پس دران دل صدای لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ وااندازد
و چون دران مملکت غیر خود نه بیند هم خود جواب گوید که لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ صدای سبحانی
سُبْحَانِي مَا أَعْظَمَ شَانِي وَأَنَا الْحَقُّ وَهَلْ فِي الدَّارَيْنِ غَيْرِي و امثال آن ازین مقام است
و در معنی آیهٔ يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ میفرمودند که آدمیان محتاج
حق اند سبحانه و چون حق تعالی بعلم قدیم خود میدانست که آدمی بسبب مقتضای
بشریت بنان و آب و اسباب دنیوی محتاج خواهد بود لاجرم جمال قیومیت خود را
از مظاهر اشیا ظاهر گردانید تا آدمی بهرچه محتاج شود فی الحقیقه محتاج بحق باشد
سبحانه از وجه قیومیت وی تعالی شانه و روزی بعضی از حاضران مجلس را بسیاست و
ملامت میکردند و سخنان میفرمودند دران اثنا فرمودند بر در کوچها بگردید و کاری کنید
که کسی از شما نفعی گیرد و بهر وجهیکه توانید خود را الم کنید سعی نمایند که شهود احدیت
در کثرت حاصل شود و بعضی معنی إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ را چنین تفسیر کرده اند که دادیم ترا

کرده‌اند یعنی شهود احدیت در کثرت و در معنی آیهٔ کُلَّ یَوْمٍ هُوَ فِی شَأْنٍ سخنان مفید فرموده‌اند
و در آن اثنا بتقریب گفتند که بقای بعد الفنا را دو معنی است یکی آنکه بعد از آنکه
سالک متحقق شد بشهود ذات و در آن رسوخ تمام یافت از استغراق و غیبت
بشعور و حضور باز گشت مظهر تجلیات اسمای فعلی میشود و آثار اسمای کونی را در خود
باز می‌یابد و میان هر یک از آن اسما امتیاز میکند و از هر اسمی حظی خاص فرا
میگیرد و معنی دیگر آنکه در سیر آفاقی و جزئی لا یتجزی از اجزای زمان در خود اثری
از آثار اسمای ذاتیه که آنرا در خارج مظاهری باشد باز می‌یابد و آناً فآناً آثار متنوعه
متلونه را در باطن خود در می‌یابد و باعتبار اختلاف آثار امتیاز میکند میان هر یکی
در اقصر زمانی از ازمنه و این نهایت نادر و عالی است و اکمل افراد انسانیه را از ارباب
ولایت خاصهٔ احمدی صلی الله علیه وسلم بندرت حاصل شود و آیهٔ کُلَّ یَوْمٍ هُوَ فِی شَأْنٍ متضمن این معنی
است — هر دم ازین باغ بری میرسد — تازه‌تر از تازه‌تری میرسد — اما آنچه
در معانی بعضی احادیث گفتند در ضمن هشت شعر ایراد میباید شعر در معنی حدیث
القناعة کنز لا یفنی میفرمودند که قناعت نزد ما آنست که چون کسی نان جو نابیخته
یابد از وی نان جو بیخته نکند آنرا همان قدر خورد که دست و پای جنبید از برای
کار کردن میفرمودند بر وجهی میباید که تا همیشه سیر شود و در خوردن و پوشیدن
قناعت باید کرد بچیزی که از آن پایه‌تر نباشد پس دست مبارک خود را گشادند و
فرمودند هر گاه کسی گرسنه شود یک روی دست کرنج باز آرد وی را کفایت است
هر که چنین کند دنیا سهل شود میفرمودند اگر کسی در بیابانی افتد مثلاً که در آن آب نبود
و نه آبادانی و اثری هیچ نه امید طعام نباشد وی را برای طعام هیچ دغدغه نباشد و

در باطن وی نیز ہیچ تضرع نبود میتوان گفت کہ امروز قناعت بتحقیق حاصل
شدہ است ودر خبر است کہ میفرمودند کہ اَلتَّکَبُّرُ مَعَ الْمُتَکَبِّرِ صَدَقَةٌ تکبر دو نوع است مذموم
ومحمود تکبر مذموم تعظیم است بر خلق خدای وبچشم حقارت در ایشان نگریستن وخود را
از ایشان زیادہ دیدن وتکبر محمود عدم التفات است بما دون حق سبحانہ وتعظیم
بر غیر حق سبحانہ بآنمعنی کہ ہر چہ غیر حق است سبحانہ در نظر وی حقیر وبیمقدار شود و
علاقہ التفات وی از آن منقطع گردد واین تکبر اصل است وموصل بمرتبہ فنا و
میفرمودند کہ در حدیث وارد شدہ کہ شَیَّبَتْنِیْ سُوْرَةُ ہُوْدٍ بنا بر آنست کہ در سورۂ ہود
امر باستقامت واقع است کما قال سبحانہ فَاسْتَقِمْ کَمَا اُمِرْتَ واستقامت امریست
بغایت صعب زیرا کہ استقامت استقرار است در حد وسط در مجموع افعال واقوال
واخلاق واحوال بروجہیکہ تجاوز از آنچہ ضروریست در مجموع افعال صادر نشود و
واز طرفین افراط وتفریط مصئون ومحفوظ باشد ازینجاست کہ گفتہ اند کار
استقامت دارد وظہور کرامات وخوارق عادات را اعتباری نیست ودر معنی
حدیث اَلْیَوْمَ یُسَدُّ کُلُّ فُرْجَةٍ الحدیث میفرمودند مسجدی کہ حضرت علیہ السلام نماز
میگذاردند چندین در داشت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در مرض اخیر فرمودند
تا اکثر درہا را بستند وآن در کہ بر خانہ صدیق اکبر رض بود باز گذاشتند پس فرمودند
اَلْیَوْمَ یُسَدُّ کُلُّ فُرْجَةٍ اِلَّا فُرْجَةَ اَبِیْ بَکْرٍ یعنی امروز بستہ باشد ہمہ شگافہا الا شگاف ابی بکر را ارباب
تحقیق درینباب سخنی دارند وآن آنست کہ حضرت صدیق را رضی اللہ عنہ کمال نسبت حبی بحضرت رسول
علیہ السلام بود وآنحضرت درین حدیث اشارت بآنمعنی کردند کہ ہمہ نسبتہا وطریقہا در جنب نسبت حبی مسدود اند
وآنچہ موصل بمقصود است حبی است بصاحب دولتی کہ اعتقاد ووابستگی را لایق باشد

و طریقه خواجگان قدس سرهم که بحضرت صدیق اکبر منسوب است از حیثیت این
نسبت جمعی ست و طریق این عزیزان بحقیقت نگاهداشت این نسبت حقیقی ست
وقتی دیگر در بیان تحصیل این نسبت جمعی این ابیات خواندند بیت هین دریچه
سوی یوسف باز کن * وز شگافش فرجه آغاز کن * عشقبازی آن دریچه کردنست
کز جمال دوست دیده روشن است * و میفرمودند که بعضی از کبرای طریقت
قدس سرهم در معنی حدیث لِی مَعَ اللّٰهِ وَقْتٌ گفته است ای وقت مستمر شامل لجمیع
اوقاته یعنی سر حضرت نبی را صلی الله علیه وسلم بحق سبحانه ارتباطی و اتصالی حاصل
بود بر سبیل دوام که در آن هیچ چیز گنجایی نداشت اما در قوت مدرکه حسی بالنسبت
با همه چیز گنجایی بود از مصالح دنیا و محاربه اعدا و معاشرت ازواج طاهرات و
غیر آن و بعضی گفته اند لِی مَعَ اللّٰهِ وَقْتٌ ای وقت عزیز نادر و میفرمودند که حضرت
خواجه علاء الدین غجدوانی قدس سره میل بقول ثانی میکردند و میگفتند که کاملانرا
بر سبیل ندرت این حال واقع میشود و میفرمودند که در حدیث شب معراج واقع است
که چون جبرئیل از همراهی حضرت رسول صلی الله علیه وسلم باز ماند فرمود که لَوْ دَنَوْتُ
اَنْمُلَةً لَاحْتَرَقْتُ اهل تحقیق در معانی آن گفته اند اگر نزدیک روم بقدر سر انگشتی از
مقام خود که شهود ذات مع الصفات است هر آینه که میسوزم یعنی نمی مانم یعنی چیز دیگر
میشوم و در معنی حدیث اَدَّبَنِی رَبِّی فَاَحْسَنَ تَادِیْبِی تفسیر میفرمودند ای بِاَنْ اَعْطَانِی
الْهِمَّةَ الْجَامِعَةَ لِجَمِیْعِ خَصَائِلِ النُّعُوْتِ الْمَرْضِیَّةِ وَالْخِصَالِ الْحَمِیْدَةِ الَّتِیْ تَقْتَضِیْ لِمَا یُلَائِمُ
حَضْرَةَ الْمَحْبُوْبِ و در سطوت سلطنت محبت که قطب دائره توحید است چه چیز باشد
از آنچه ملائم و مرضی حضرت محبوب نیست که مقهور و مرتفع نگردد و چه چیز ماند از خصال

حمیده و اخلاق مرضیه که حاصل نشود بعد از حصول محبت صحیح بنا بر جمیع دقایق
مرادات حضرت محبوب مطلع شده خود را خبر در مرضی و نامرضیات حضرت محبوب
صرف نکند بلیت او استاد او عشق است هم او بجای رسیده او خود بزبان حال گوید
که چه کنم و تصریح فرموده‌اند که حضرت امیر المومنین علی کرم الله وجهه فرموده‌اند لو کشف
الغطاء لما ازددت یقینا تعبیر که ملائم استعمال عرف لو است که آن کلمه ایست که
معنی آن امتناع ثانی است از برای امتناع اول تا هیچکس را بخاطر رسیده و آن
است که یقین همیشه در تزاید است زیرا که کشف غطا هرگز ممکن نیست و این نزد
ارباب تحقیق مقرر شده است که ذات بحت من حیث هی هی هرگز فارغ نشود و مگر
از پرده صفات چون آن حقیقت همیشه در حجاب تلون و استتار باشد کشف
غطا هرگز ممکن نباشد پس یقین لایزال در تزاید باشد اما آنچه در معنی بعضی از کلمات
او را باید گفت هم در ضمن ثبات رشحه ایراد بیاید در رشحه در معنی آن سخن که اصحبوا مع الله
فان لم تطیقوا فاصحبوا مع من یصحب مع الله تفسیر فرموده‌اند که مراد از صحبت آنجا حضور
و آگاهی است که لازم صحبت است زیرا که مصاحبین را لازم است که بیک دیگر
حاضر و آگاه باشند چنین وارد شده است در توجیه ایجادی به نسبت ایشان که
خلقته بیدی ای بلا واسطة المقابلة یعنی از جمیع اوصاف در وجودی که
از جمله اوصاف است حضور حضور ذاتی چه حق سبحانه ازلا و ابدا بذات خود
حاضر است پس آنچه ظاهر است از حضور و آگاهی در افراد انسانیه از ایشان نیست
بلکه پرتویست از آفتاب حضور ذاتی که بر دیوار مظاهر تافته و آنرا منور گردانیده
کمال آدمی جز در آن نیست که تحقیق حال خود کرده اند آنچه که او را حاصل است

از حضور وغیره از آن او نیست بلکه از آن حق است سبحانه و ویرا در آن هیچ
حق نیست آنچه پیر هری قدس سره فرموده است که التحقیق بالتخصیص مصحوبک
اشارت برآن معنی است رشحه در معنی این سخن که بعضی محققان فرموده اند که لو اقبل
صدیق الی الله الف الف سنة ثم اعرض عنه لحظة فاتاه اکثر مما ناله میفرمودند
که تحقیق این سخن آنست که این طائفه بزرگوار بمقامی میرسند که در هر یک نفس
کسب کمالات با تقدم میکنند و حکایتی مشهور است که بعضی از این طائفه را پیش خلیفه
غمازی کردند و گفتند که ایشان زندیقند و خلق را اضلال میکنند اگر فرمان شود که
ایشان را بقتل رسانند دین مذهب مستلاشی شود و اجر عظیم است که بر آن
مترتب خواهد شد و چون ایشان را بدار الخلافت حاضر گردانیدند خلیفه بقتل
ایشان فرمان داد سیاف خواست که یکی از ایشان را بکشد دیگری پیش آمد و
درخواست کرد که اول مرا بکش سیاف قصد وی کرد آن دیگری پیش آمد و همین
درخواست نمود سیاف متحیر فرو ماند گفت شما عجب کسانید که بقتل خود چنین
مشتاقید که بر یکدیگر مبادرت و مسابقت مینمائید گفتند ما اهل ایثاریم و بمقامی
رسیده ایم که در هر نفسی کسب کمالات سابقه میکنیم پس هر یک حیات خود را ایثار آن
دیگری مینمائیم تا بدین مقدار فرصت یاران دیگر نفسی چند بر آرند و کسب کمالات
کنند این سخن بخلیفه رسید متنبه شد و تحقیق حال ایشان فرمودند و بعد از اطلاع
بر کمالات ایشان گفت اگر این طائفه زندیق اند پس در عالم صدیق نیست آنگاه
ایشان را عذر خواهی کرد و باعزاز تمام باز گردانید حضرت ایشان میفرمودند
که این را تمثیلی است و آن آنست که شخصی صد دینار سرمایه دارد و بآن تجارت

میکند مدتی سعی کرد تا صد هزار دینار شد درین زمان آنچه حاصل او ست از سرمایه
صد هزار دینار و سود تجارت هر آئینه بیشتر است از آنچه حاصل او بوده در زمان پیشتر از
صد هزار دینار پس اگر وی درین زمان از کسب تجارت باز ایستد با فوات او زیان
خواهد بود از مآل او میفرمودند آنچه اکابر گفته اند که من غفل عنه عن الله طرفة
عین لم یتدارک طول عمره یعنی وی آنست که دیگر تدارک زمان فوت شده نمیتوانند
نمیتواند شد رشحه میفرمودند در معنی آن سخن که عمرها گفته اند که ارباب الاحوال
یتبرؤن عن الاحوال یعنی استغراق و استهلاک نیز موجب ترقی نیست زیرا که بتحقیق
پیوسته است و معلوم شده که ترقی باز بسته بدوام عمل است و زمان استغراق و استهلاک
بتحقیق زمان باز ماندن از عمل است بلکه استغراق و استهلاک از احکام آن موطن
است که بطریق استعجال درین موطن ظاهر شده است اگر در موطن دنیا ظاهر نشدی
در موطن عقبی بطریق اکمل ظاهر میشد پس بنا برین تحقیق است که ارباب احوال تبرا
کرده اند از احوال رشحه میفرمودند که حضرت خواجه محمد پارسا قدس سره نوشته اند
که حقیقة الذکر عبارة عن تجلی سبحانه لذاته بذاته فی تعین العبد من حیث اسمه
المتکلم فرمودند این مقام پی آنکه مدتها با لب ذکر گوید تا دل او را دوام آگاهی حاصل
نشود میسر نیست بعد از ان اگر حمله دیگر بیارد و این نسبت را از خود سلب کند عطائی
است از حق سبحانه تعالی پس این بیت خواندند بیت یک حمله مردانه مستانه
بکردیم ما از علم گذشتیم بمعلوم رسیدیم ما رشحه و در معنی این سخن که بعضی اکابر گفته اند
سبحان من لم یجعل للخلق سبیلا الا بالعجز عن معرفته میفرمودند که عجز معرفت آنست
که معلوم گردد که لا یعرف الله الا الله یعنی معرفت مقتضای ترکیب انسانی نیست

ہیچ

آنچه در ترکیب انسانی نهایت آن معرفت است آن انسان نیست بلکه انسان آینه شده تا
که در وی صورت معرفت حق سبحانه عکس انداخته است همچنین صیحی منافی معرفت حضرت
انسان نیست چنانچه بعضی گمان برده اند که تجرد از معرفت جهل است و این باطل است
رشحه و میفرمودند که شیخ ابوبکر واسطی قدس سره گفته است ان کنت فانما بغیرک
فانت فان بلا جمع و لا تفرقه جمع انوار الکنایات از وی به توفیق و عمل و تفرقه عبارت
از اداوی و ظلال عبودیت او صفت خود میفرمودند همه که مضمون این سخن را در یافت
و ذوق آن را درک او شد خلاص یافت و از تفرقه اعتبار باز رست رشحه و میفرمودند
که اکابر در معنی جمع و جمع الجمع چنین گفته اند الجمع ماله علیه و ما لک علیها و جمع الجمع
ما له و ما لک علیها و میفرمودند مبین مرتبه جمع الجمع است این بیت که حضرت
مولوی قدس سره در مثنوی فرموده بیت ما کییم اندر جهان پیچ پیچ
چون الف او خود ندارد هیچ هیچ رشحه و میفرمودند که اهل ارادت بغایت کراند
باین تقریب گفتند که شخصی پیش یکی از اکابر گفته فرستاد که اگر مریدی صادق نشان
دارید برای ما بفرستید آن بزرگ در جواب گفته فرستاد که اینجا مرید کمتر است اما هر چند
شیخ میخواهید برای شما بفرستیم و میفرمودند که مولانا رکن الدین خوافی میگفت
که من از هیچکار خود امیدوار نیستم الا از یک کار که بغایت امیدوارم و آن این است
که روزی در صحبت خدمت شیخ زین الدین کلال که از مشایخ بزرگ شیراز بود
بطهارت مشغول بود و من کلوخ استنجای ایشان را بدست خود میشستم تا بدان استنجا
کردند و هم از وی نقل کردند که میگفتند اگر صدریست در ویشی را بر دیوار نقش کنند
از پای آن دیوار بی ادب نباید گذشت رشحه و میفرمودند که چون شبلی را ارادت

این طریق پیدا شده و پیش ازان در آن وقت عالم و اسطه بوده و بدست محمد خیر که از مشایخ
وقت بود انابت آورده و توبه کرد و محمد خیر وی را پیش جنید فرستاد و صاحب کشف المحجوب
گفته است که این فرستادن نه از آن جهت بود که وی از تربیت شبلی عاجز بود لیکن
ادب جنید نگاهداشت و شبلی نیز از خویشان جنید بود و جنید هفت سال وی را
کسب فرموده و گفت وجه آن زاید و مظالم که در ایام حکومت از تو صادر شده باز رسیده
و بعد از آن هفت سال دیگر وی را انجه دست خارجا و طهارتخانه باز داشت تا کلوخ
استنجا و آب طهارت اصحاب مهیا میساخت و بعد از چهارده سال وی را طریقه گفت و
بریاضت امر فرموده و میفرموده‌اند که سهیل ابن عبدالله تستری مدتی مدید ریاضت
شاقه کشید و بدوام ذکر اشتغال نموده بمرتبه که روزی خون از دماغ او روان شد
هر قطره که بر زمین چکید نقش الله پیدا آمد بعد از آن که اینچنین مشغولیها کرده بود پیری
او را بیاد داشت فرموده و ذکره از حضرة ایشان استماع افتاد که میفرموده‌اند
که سخن خواجه عبدالخالق است که در ششجهتی را ببند و یاری را بگشای در خلوت را ببند
در صحبت را بگشای و در کرة دوم این ابیات از مثنوی خواندند بیت حرفه آموزی
طریقش فعلی است علم آموزی طریقش قولی است فقر خواهی آن بصحبت
قائم است نی زبانت کار می آید نه دست رشحه میفرموده‌اند که بعضی اکابر دین
گفته‌اند بعد نماز دیگر ساعتی هست باید که در آن ساعت به بهترین اعمال مشغول باید شد
بعضی گفته‌اند بهترین اعمال آنست که در آن ساعت محاسبه است و محاسبه آنست
که اوقات ساعات شب و روز را حساب کند که چند از آن بطاعت صرف شده است
و چند بمعصیت آنچه بطاعت گذشته بر آن شکر گویند و آنچه بمعصیت گذشته است

بدان استغفار کنند بعضی دیگر گفته اند بهترین اعمال آنست که خود را بصحبت کسی
رسانند که در صحبت وی از هرچه غیر حق است ملول شوند و بجناب حق سبحانه مایل و
منجذب و بعضی از اهل تحقیق گفته اند بهترین اعمال آنست که بواسطهٔ استعمال آن از غیر حق سبحانه
ملول شوند و بحق سبحانه مایل رشحه و در بعضی که از صحبت اجنبی فتور نسبت میشود فرمودند
که روزی فتوری بوقت شیخ ابویزید قدس سره راه یافت فرمودند بجوئید که در مجلس
بیگانه پیدا شده است که این فتور بسبب و نسبت بعد از جستجوی بلیغ گفتند بیگانه نیست
فرمودند که در عصاهای خانه طلبید عصای بیگانه یافتند دور انداختند فی الحال
واجد وقت خود شدند و آن تفرقه بجمعیت مبدل گشت و فرمودند که خواجه احمد
یسوی را روزی در نسبت فتوری شده است فرمودند که بیگانه درین صحبت
است بواسطهٔ وی سررشتهٔ نسبت گم شده است بعد از تفحص بسیار در صف کفش بیگانه
یافتند بیرون افگندند فی الحال جمعیت و صفای وقت ظاهر شد و آن تفرقه و کدورت
مرتفع شد بعضی مخادیم فرموده اند که یکی از اصحاب جامهٔ بیگانه پوشیده بود در سحر که
وقت انعقاد صحبت بود بمجلس حضرت ایشان درآمده بود بعد از لحظه آنحضرت
فرمودند که درین مجلس بوی بیگانه می یابم پس آن عزیز را گفتند که این بوی
از تو می آید مگر لباس بیگانه پوشیده آن عزیز برخاست و از مجلس بیرون رفت
و آن جامه را از بر کشید و دور انداخت و باز آمد رشحه و میفرمودند که تاثیر
جمادات از اعمال و اخلاق مردم پیش ارباب تحقیق امری مقرر است حضرت شیخ
محی الدین بن عربی قدس سره درین باب تحقیقات بسیار دارند و آن تاثیر
جمادات تا غایتی است که اگر شخصی افضل عبادات را که نماز است در موضعی

ادا کنند که آن موضع از اعمال اخلاق ناپسندیده جاهتی متاثر شده باشد بها و جمال
این عمل را برابر آن عمل مزدوری نیست که در موضع ادا کنند که متاثر از جمعیت ارباب
جمعیت شده باشد ازینجاست که دو رکعت نماز در حرم مکه برابر است با هفتاد رکعت
در غیر آن می‌فرمودند که طالب این نسبت را عمل کردن باین رباعی حضرت عزیزان
از لوازم است بیت با هر که نشستی و نشد جمع دلت ﴿ وز تو نرمید زحمت آب و گلت
از صحبت وی اگر تبرا نکنی ﴿ هرگز نکند روح عزیزان بحلت ﴿ و میفرمودند
که شیخ ابوطالب مکی قدس سره فرموده اند که جهدی کن که ترا هیچ پاسی غیر
حق سبحانه نباشد چون چنین شدی کار تو تمام شد دیگر آنکه ظاهر نشود از احوال و
مواجید و کرامات ختم نسبت رشحه و میفرمودند که توحید درین روزگار آن شده است
که مردم ببازار میروند و در پسران ساده رو می‌نگرند که ما مشاهده حسن و جمال حق
میکنیم نعوذ بالله ازین مشاهده پس فرمودند که حضرت سید قاسم قدس سره بدین
ولایت آمده بودند جمعی از مریدان ایشان در بازارها میگشتند و پسران امرد
پیدا میکردند و با ایشان تعلق می‌ورزیدند و میگفتند ما در صور جمیله مشاهده جمال حق
میکنیم گاهی حضرت سید میفرمودند که این خوکان من کجا رفتند ازین سخن چنان معلوم
شد که آن طائفه در نظر بصیرت ایشان بصورت خوکی می‌نمودند رشحه و میفرمودند
که مشائخ طریقت قدس سرهم در اصطلاحات خود لفظ شاهد و مفتون بسیار
آورده اند بعضی معنی آنرا ظاهر نشناخته گفته اند که مراد از شاهد مشاهد صوری است
و از مفتون بایشان آن طائفه را که از نظر عشق و محبت نسبت بمظاهر جمیله نگاه
میدارند پس فرمودند که این نسبتی است بغایت مذموم و خطیئه نفس را در آن

منقول ست یکی از اکابر فرموده است که گرفتم نفس را در مشاهدهٔ شاهد صورت هیچ وحلی
خطی نماند آخر حظ روحانی خود باقی ست و آنرا انکار نمیتوان کرد همچنانکه سالکان را
از لذات نفسانی که حجب ظلمانی ست گذشتن واجب ست از حظوظ روحانی که حجب
روحانی ست هم گذشتن لازم ست رشحه و میفرمودند که اکابر طریقت گفته اند هر ند
و دشنام که از کسی بتو واقع شود باید که بحقیقت دانی که تو آنی اگر ترا سگ و خوک
و امثال آن گویند یقین کنی که در تو از آن صفات حصه است چرا که آدمی نسخهٔ جامع است
همچنانکه صفات ملکی دارد از صفات سبعی و بهیمی نیز خالی نیست یکی از اکابر پیش
جنید قدس سره نشسته بود و شبلی درآمد آن بزرگ در پیش جنید بسیار ستایش
کرد بعد از آنکه سخن وی تمام شد جنید فرمود که این همه تعریف آن خوک را کردی
آن بزرگ بغایت منفعل شد که بواسطه تعریف وی شیخ شبلی را خوک خواندا ما در ظاهر
و باطن شبلی از ان سخن هیچگونه اثر کراهیت پیدا نشد و هیچ تغیری راه نیافت
رشحه میفرمودند در ویشی آنست که پیر هری قدس سره فرموده است که خاکی بیخته
و آبی بر آن ریخته نه پشت پا را از ان گردی و نه کف پا را دردی و خلاصهٔ درویشی
آنست که از همه کس بار کشد و بر هیچکس بار ننهد نه بحسب صورت نه بحسب معنی و میفرمودند
که بر بلاهای حق سبحانه تعالی صابر بلکه شاکر میباید بود زیرا که حق سبحانه تعالی را بلاهای صعب تر
از یکدیگر بسیار است پس فرمودند که خدمت نظام الدین قدس سره می گفتند
که دو برادر توامان بودند که بیک شکم آمده بودند و پشت ایشان بر یکدیگر چسپیده بود
چون بزرگ شدند دائم زبان بشکر الهی جاری داشتند کسی از ایشان پرسید که
با وجود چنین بلای که بر شما واقع است چه جای شکر گذاریست ایشان گفتند که ما

می‌دانیم که حق تعالی را بلاها ای ازین صعب تر بسیار است برین بلا شکر گوییم مبادا که
بلای عظیم تر ازین مبتلا شدیم ناگاه یکی از ایشان بمرد آن دیگری گفت اینک
بلای صعب تر پیدا شد اگر این مرده اکنون از من قطع کنند من شکر می‌کنم اگر نه
مرده کشی می‌باید کرد تا وقتیکه بدن وی فرسوده شود و بریزد و فرموده‌اند که شیخ
ابو یزید گفته است که سی سال است که با حق سخن گفتم و از حق سخن شنیدم و خلق پنداشتند
که با ایشان میگویم و از ایشان می‌شنوم معنی این سخن آنست که آنچه از سطح ظاهر است
نه از سطح است و میفرمودند که حضرت خواجه بهاءالدین قدس سره فرموده‌اند
که من دو کس دیده‌ام در مکه مبارک که یکی بغایت بلند همت و دیگری پست همت
پست همتی آن بود که در طواف دیدم شخصی را که دست در حلقه در خانه زده بود و در چنان
جایی شریف و چنان وقتی عزیز از حق سبحانه چیزی میخواست و بلند همتی آنکه در بازار
منا جوانی دیدم پنجاه هزار دینار کما بیش سودا خرید و فروخت میکرد که در آن فرصت
یک لحظه دلش از غیر حق سبحانه غافل نشد از غیرت آن جوان خون از درون من
برآمد و میفرمودند که ابو یزید قدس سره در راهی میرفت سگی تشنه پیش وی می‌آمد
وی دامن در چید سگ بزبان فصیح با وی بسخن آمد و گفت اگر دامن تو برمن خوردی
به آبی پاک میشدی اما این دامن که از من در چیدی خود را پاک تر از من دیدی
به هفتاد آب شسته نخواهد شد شخصی در مجلس حضرت ایشان چون اهل مراقبه
گردن کج کرده بود و خود را مراقب و مشغول فرا نمود ایشان با وی تند شده
فرمودند که شخصی در صحبت مولانا نظام الدین سر پیش انداخته بود فرمودند سر بالا کن
که می‌بینم از تو دودی برمی‌آید ترا به مراقبه چه نسبت است سالها تا کلوخ استنجا می‌بایست

نباید ساخت و نجاست از میزها دور نباید انداخت تا نها نشده آن نشود که ازین طریقه
با تو سخنی توان گفت مراقبه خود هنوز کجاست رشحه وقتیکه حضرت ایشان فقیری را
اجازت مراجعت بخراسان میدادند فرمودند که من چون از خدمت خواجه علاؤالدین
غجدوانی جدا شدم گفتند با خود قرار ده که تا فلان موضع از نسبت خود غافل نشوم
چون آنجا رسی باز موضع دیگر را نشان ده تا آنجا خود را بر نسبت راست گیر
همچنین موضع بموضع و منزل بمنزل ورزش این نسبت میکن تا وقتی که ملکه حاصل شود
و میفرمودند که از سید الطائفه جنید قدس سره منقول است که میفرمودند مرید صادق
آنست که مدت قریب به بیست سال کاتب شمال چیزی بروی ننویسد معنی این سخن
نه آنست که مرید معصوم بود که درین مدت هیچگونه جریمه ظاهر نشود بلکه معنی
آنست که پیش از آنکه کاتب شمال چیزی نویسد تدارک آن مشغول شود و آنرا از خود
رفع کند بوجهی از وجوه و میفرمودند که حضرت خواجه عبدالخالق غجدوانی قدس سره
فرموده که گرانی از خلق نباید داشت و این نمیشود الا بکسب حلال و دست
بکار و دل بیار در طریق خواجگان امری مقرر است و میفرمودند که خواجه محمد علی
ترمذی فرموده اند که زندگی دل را درجات است زندگی دل حاصل نمیشود جز
باقتصاد و اقتصاد و دوام ذکر است در نوم و یقظه ذاکر در نوم آنست که در خواب بیند
که ذکر میکند این ذکر را که در خواب کنند حضرت شیخ محی الدین عربی و بعضی دیگر
از مشایخ طریقه موجب ترقی نمیگویند چه اگر ترقی منوط بعمل است که ناشی از علم باشد
و آنچه که در خواب دیده میشود که بذکر مشغول است نه ازین قبیل است رشحه
و میفرمودند که حضرت خواجه محمد پارسا فرموده اند که مداومت بر ذکر بجائی میرسد که

حقیقت ذکر با جوهر دل یکی میشود و معنی این سخن تواند بود که آن باشد که چون حقیقت ذکر
امری است منزه از حرف و صوت و جوهر دل که عبارت است از لطیفه مدرکه وی نیز
منزه است از شائبه کیف و کم پس بواسطه کمال تشغل این لطیفه باین امر منزه از حرف و صوت
میان ایشان اتحادی شود و وصف یکی و یگانگی روی نماید و ران و آن ذاکر بواسطه
استیلای مذکور هیچ تفرقه تمیز نتواند کرد میان دل و حقیقت ذکر چه دل او را به مذکور
ارتباط بر وجهی شود که غیر مذکور در اندیشه او گنجائی ندارد و نیز میفرمودند که روزی بخدمت
مولانا نظام الدین خاموش رفتم و ایشان با جمعی از موالی مباحثه علمی درمیان داشتند
و من خاموش بودم تا فارغ شدند مولانا روی بفقیر کردند فرمودند سکوت و آرام هیئت با حال
و کلام باز فرمودند بنیهم اگر آن مرد از قید هستی خود باز رسته است هرچه کند مانع نیست
و اگر بخود گرفتار است هرچه کند بروی تاوان است حضرت ایشان فرمودند که ما از خدمت
مولانا نظام الدین سخنی بهتر ازین نشنیدم رشحه میفرمودند که خدمت مولانا نظام الدین
میگفتند که شریعت و حقیقت و طریقت را در همه چیز بیان میتوان کرد مثلاً دروغ گفتن
که نهی به نسبت آن واقع است اگر کسی از سعی مجاهده بر طریق استقامت باشد از
زبان دور گردانده که باختیار و بی اختیار از زبان صادر نشود و این شریعت است لیکن
باوجود این میتواند بود که در باطن داعیه دروغ گفتن باقی باشد سعی و مجاهده در آنکه
از باطن داعیه دروغ گفتن دور شود و این طریقت است و چنان شدن که باختیار
و بی اختیار از وی دروغ گفتن نیاید نه از دل و نه از زبان این حقیقت است حضرت ایشان
این سخن را از خدمت مولانا بسیار نقل میکردند و استحسان میفرمودند و میفرمودند که
حضرت خواجه بهاء الدین قدس سره فرموده اند که در بدایت جذبه مرا گفتند درین راه

که

چون می‌آمدی گفتم باین شرط که هرچه میگویم و میخواهم آن شود خطاب رسید هرچه که ما
میگوییم و خواهیم آن میشود گفتم من طاقت این ندارم مدت پانزده شبانه روز همراهین
گذشت احوال من خراب شد و تمام خشک شدم چون بسر حد ناامیدی رسیدم خطاب
رسید که هلا هرچه تو میخواهی همچنان باش گو که حضرت ایشان فرمودند که در مقامات
حضرت خواجه همین قدر نوشته اما حضرت مولانا یعقوب چرخی از حضرت خواجه نقل کردند
که چون خطاب رسید که هلا هرچه تو میخواهی همچنان باش گو که من اختیار طریقه
کرده‌ام البته بوصل باشد روزی حضرت ایشان با جمعی از اصحاب تند شده فرمودند
که شما را باز این طریق نمیتواند کشید این طریق بغایت دقیق است از مراد خود گذشتن
و بر مراد دیگری ایستادن کاری بس بزرگ است از شما این کار نمی‌آید اگر میگوییم
که حالا روید و خوک بانی کنید و بت پرستید فی الحال رقم کفر بر من میکشید این کار
نه کار شماست شما کجا و این طریق کجا فرمودند در مهمانخانه حضرت خواجه بهاءالدین
دو کس از نواحی در خدمت ایشان میبودند بحث ایمان میکردند قیل و قال ایشان
دور و دراز کشید حضرت خواجه آن گفتگو را می‌شنیدند آخر هر دو عزیز آمدند با آنها فرمودند
که اگر صحبت مرا میخواهید شما را از ایمان میباید گذشت ایشان بغایت مضطرب
شدند مدتی در آن اضطراب میبودند تا آخر معنی آن سخن بر ایشان ظاهر شد رشحه
روزی حضرت ایشان یکی را مخاطب ساخته فرمودند که اگر در صحبت بهاءالدین قدس سره
ترا نسبتی حاصل شده باشد بعد از آن بصحبت بزرگی دیگر افتی و از وی همان نسبت
را باز یابی چه میکنی خواجه بهاءالدین را میگذاری یا نمیگذاری پس فرمودند که از
هر جای دیگر که آن نسبت را باز یابی باید که آنرا هم از بهاءالدین دانی فرمودند که

یکی از مریدان قطب الدین حیدر بخانقاه شیخ شهاب الدین سهروردی افتاد
بغایت گرسنه بود روی بجانب ده پیر خود کرد و گفت شیئاً لله قطب الدین حیدر
شیخ شهاب الدین از حال وی آگاه شد خادم را گفت تا طعامی پیش وی برد
چون درویش از طعام فارغ شد باز روی بجانب ده پیر خود کرد و گفت شیئاً لله
قطب الدین حیدر که ما را هیچ جا فرو نگذاشتی چون خادم نزد شیخ رفت از وے
پرسیدند که چون یافتی آن درویش را گفت سهل کسی ست که طعام شما میخورد و شکر
قطب الدین حیدر میکند شیخ فرمودند که مریدی از وی باید آموخت هر جا که فائده
بیابد از برکت شیخ خود بیابد چه بظاهر و چه بباطن باین تقریب میفرمودند چون
مریدی صادق شیخی اکمل که از شیخ خود بیابد ویرا جائز ست که از کامل دیگر و اکمل
پیوندد و فرمودند که شیخ ابو عثمان حیری قدس سره گفته است که مرا از مبادی حال
در خاطر بود که از مواجید و اذواق این طائفه بهره مند شوم اتفاقاً بمجلس وعظ شیخ
یحیی ابن معاذ رازی رسیدم دل من آنجا آرمید ملازم وی شدم بعد از آن بصحبت
شاه شجاع کرمانی افتادم چون پیش وی در آمدم مرا از مجلس خود بیرون کردند
و فرمودند که وی رجا پرورده است از وی کاری نمی آید با خود گفتم سر من است
و این آستانه بعد از مدتی مرا بصحبت خود راه داد و چندگاه در ملازمت وی بودم در بین اثنا ویرا عزیمت
زیارت شیخ ابو حفص حداد قدس سره شد من نیز در ملازمت وی رفتم چون بصحبت شیخ ابو حفص افتادم مرا تمام
از من ربوده اما بشاه شجاع نمیتوانستم گفت که اینجا بیاشم چون وقت رفتن شد شیخ ابو حفص شاه را
گفتند ما را این جوان چیزی خوش ست ویرا اینجا گذارید مرا گذاشت و رفت کار من در صحبت
و خدمت شیخ ابو حفص تمام شد و میفرمودند که یکی از اکابر دین بدر مسجد رسید شیطان را دید

که اسپ را از آن مسجد بیرون دوید آن بزرگ نظر کرد مردی دید که در مسجد نماز میگزارد و مرد دیگر نزدیک وی
تکیه کرده در خواب است از وی پرسید که ای ملعون درین مسجد چه کار آمدی گفت میخواستم که بوسوسه نماز را
برین مصلی فاسد گردانم اما هیبت و نهان آن خفته مرا نگذاشت از وی ترسیدم بیرون رفتم و میفرمودند که
حضرت سید قاسم قدس سره میگفتند که روزی در مجلس مولانا زین الدین ابوبکر تایبادی نشسته بودم و مردی که
یکی از مشایخ وقت بود در آن مجلس حاضر بود و مولانا از وی پرسیدند که شیخ خود را ابتدا دوست تر میدارید یا
امام ابوحنیفه را آن مرد گفت که شیخ خود را خدمت مولانا از آن سخن بسیار در غضب شدند بمرتبه که آنچه درس سبق
خوانده بودند برخاستند و بخانه درآمدند و من همانجا نشسته بودم بعد از لحظه خدمت مولانا بیرون آمدند
و مرا گفتند با آن مرد غضب کردیم و در روی او درشت گفتیم بیا تا رویم و عذر خواهی وی کنیم همراهی خدمت
مولانا روان شدیم وی از آمدن ما خبر یافت و در راه پیش آمد و گفت من بعذر خواهی می آمدم و میخواستم که بخدمت شما
عرض کنم که چندین سال است که مذهب امام اعظم بوده ام و هیچ یک از صفات ناخوش من کم نشده و چندین روز
که در ملازمت این عزیز شده ام از همه ناخوشیها بر گوشه شده ام اگر اینچنین کسی را از امام اعظم دوست تر دارم چه
مانع است اگر در کتابها نوشته اند که اینچنین دوستی مذموم است و نهی کرده آید از آن بگردم خدمت مولانا او را
عذر خواهی بسیار کردند و استحسان فرمودند و میفرمودند که بهمراهی خدمت مولانا سعدالدین کاشغری بملازمت
شیخ بهاءالدین عمر قدس سره میرفتم در راه خدمت مولانا سعدالدین میگفتند که قطبی میخواهم که در باطن ما
تصرفی کند و ما را از ما خلاص گرداند امثال این سخن میگفتند چون بملازمت شیخ رسیدیم نشستیم شیخ
روی بمولانا سعدالدین کردند و گفتند از تصرف کردن چه میکنند تصرف آن طایفه بیش از آن نیست که بعضی حجابها
موانع که عارض استعداد کسی شده است بواسطه تاثیر صحبت ایشان رفع میشود و آن استعداد بعد از رفع موانع
قبول موهبت کند و سالک از استعداد خود امری که مقصود اوست بازیابد حضرت ایشان میفرمودند که حضرت شیخ
بهاءالدین عمر مراد از حضرت مولانا سعدالدین نیافتند مقصود ایشان چیز دیگر بود و طریقه [illegible]

پیدا شده بشنود چه که بدل متوجه باطن طالبی میشوند و از نگذران توجه باطن و یا بدل ایشان ارتباطی
و اتصالی حاصل میشود و بواسطهٔ آن ارتباط و اتصال اتحادی میان دل ایشان و باطن آن طالب
واقع میشود و بطریق انعکاس از دل ایشان پرتوی بر باطن وی می تابد و این صفتی ست که ناشی
از استعداد ایشان ست که بطریق انعکاس در آئینه استعداد آن طالب ظاهر شده ، اینچنین
امری را از استعداد خود می باید طلبید لکن اگر این ارتباط متصل شود آنچه بطریق
انعکاس حاصل شده بود صفت دوام پذیرد و خدمت مولانا سعد الدین اینچنین امر
می طلبیدند که از خارج استعداد خود حاصل کنند نه آنکه آنچه در استعداد ایشان ست
ظاهر شود و میفرمودند که صاحب بحر الحقائق شیخ نجم الدین دایه قدس سره فرموده است
دریغا که هیچکس قدر صحبت اولیا نداند نست و نخواهد دانست و میفرمودند که شیخ
ابو القاسم گرگانی گفته اند با کسی نشستن ست که همگی تو او شودی یا همگی او تو شود یا هردو
اندر حق سبحانه تعالی گم شوند نه تو مانی و نه او کسی را در مجلس حضرت ایشان بخاطر
گذشت که چه باشد که آنحضرت در باطن من تصرفی کنند حضرت ایشان بر باطن وی مشرف
شده فرمودند که کمال تصرف وقتی واقع خواهد شد که من تو شوم یا تو من شوی پس آن سخن شیخ
را قدس سره بر زبان راندند که عبید الله مردی بود به بیابانی رفت بطلب آب زندگانی
ناگاه فرا رسید بحر فانی آنجا یافت چشمهٔ آب زندگانی چندان بخورد که نه وی ماند و نه خرقانی
و میفرمودند که از شیخ ابو سعید بن ابو الخیر منقول ست که فرموده اند هفت صد تن از
مشائخ طریقت در ماهیت تصوف سخن گفته اند تمامترین و بهترین همه اقوال این ست
کہ اَلتَّصَوُّفُ صَرْفُ الْوَقْتِ بِمَا هُوَ اَوْلٰی بِهٖ فرمودند که شیخ ابو السعود قدس سره
اصحاب خود را میگفته ست که پیش ما با گوشت قدید میائید با گوشت جدید بیائید

حضرت شیخ محی الدین بن عربی فرموده اند که مقصود شیخ ابو السعود ازین سخن
تهمت آموختن بود مر اصحاب خود را یعنی باسرار و حقائق مردم پیش من میائید
بلکه بچیزی آئید که آن خاصهٔ شماست و از پیشگاه دل شما سر زده باشد و میفرمودند که
سید الطائفه جنید قدس سره سخن بصرفه میگفتند روزی معارف ایشان بی اختیار بلند شد
و بدید که اهل مجلس را استعداد ادراک آن نیست فرمودند که تفحص کنید شاید کسی درین
نزدیکی باشد که استعداد و قابلیت وی جذب این حقائق کرده است بعد از تفحص
بلیغ حسین بن منصور حلاج را یافتند که در گوشه نشسته بود و سر بجیب فرو برده شیخ
هرگز پیش وی سخنان بلند نمی گفتند چه بر ایشان ظاهر شده بود که وی روزی افشای راز
این سر خواهد کرد و شیخ فرمود تا او را از آن مجلس اخراج کردند و میفرمودند که خدمت
مولانا نظام الدین قدس سره میگفتند شیخی آنست که کسی خود را بنظر مریدان متجمل
متجمل تواند گردانید زیرا که تا جمال نباشد رابطهٔ مرید با مراد بر وصف محبت که موجب
جذب و تصرف همانست محکم نمیشود و این را مانند پیر عقل میدانستم لیکن مارا فرصت
آن نیست که همیشه تکلف کنم و خود را بجمال نمایم تا سبب فتور عقائد مریدان نشود و ازینجا
که سنت شد شانه کردن محاسن و نیکو بستن دستار و غیر آن از چیزهائیکه تعلق بتربیت
خاطر دارد و میفرمودند که خدمت مولانا یعقوب علیه الرحمة فرمودند که در ترمذ بصحبت
شیخی رسیدم که مبالغهٔ عظیم داشت در آنکه کار مریدی بی شیخ از پیش نمیرود با وی گفتم
از مضمون آیهٔ کریمهٔ اَلْیَوْمَ اَکْمَلْتُ لَکُمْ دِیْنَکُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَیْکُمْ نِعْمَتِیْ چنان معلوم میشود که در عمل
بموجب کتاب و سنت کفایت است و لازم نیست که کسی را صحبت ظاهر پیری و مقتدائی
باشد آن شیخ منحصر شد این سخن را بحضرت خواجه بزرگ بهاء الدین قدس سره عرض کردم

حضرت خواجه استحسان فرمودند و تلقی بقبول نمودند روزی بتقریب توقیر و تعظیم
سادات میفرمودند که در دیاری که سادات میباشند من نمیخواهم که در آن دیار باشم
زیرا که بزرگی و شرف ایشان بسیار است و من بحق تعظیم ایشان قیام نمیتوانم نمود
پس فرمودند که امام اعظم رضی الله عنه روزی در مجلس خود چند بار بر پای برخواستند
و کسی موجب آن ندانست آخر یکی از تلامذهٔ امام آن سبب پرسید فرمودند که طفلی
از سادات علوی در میان این اطفال است که در صحن مدرسه بازی میکنند هر بار که
بحوضهٔ این درس میرسد و نظر من بروی می افتد بتعظیم وی میخیزم و میفرمودند که
با یکی از اکابر سمرقند گفتم که اگر کسی در خواب بیند که حق تعالی مرده است تعبیر آن
چیست وی گفت که اکابر گفته اند اگر کسی در خواب بیند که پیغمبر صلی الله علیه وسلم
مرده است تعبیرش آنست که در شریعت این صاحب واقعه قصوری و فتوری
شده است و آن مردن صورت شریعت است این نیز مثل آن زنگی دارد حضرت
ایشان فرموده اند که میتواند بود که اگر کسی را حضور مع الله بوده باشد ناگاه آن
حضور نماند تعبیر آن مردن این باشد یعنی نسبت حضور و شهود او نابود شد و صاحب
رشحات گوید که حضرت مولانا نور الدین جامی این را تاویلی دیگر کرده اند که میتواند بود
بحکم آیهٔ کریمه أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَٰهَهُ هَوَاهُ یکی از هواها که صاحب واقعه آنرا خدای خود
گرفته است از دل وی بغت بند و نابود شود آن مردن خدای عبارت از
نابود شدن این هوا بود پس این خواب دلیل باشد بر آنکه حضور وی زیاده شده باشد
و میفرمودند که کشف قبور آنست که روح صاحب قبر متمثل شود بصورتی مناسب از
صور مثالی و صاحب کشف وی را در آن صورت بدیدهٔ بصیرت مشاهده میکند اما چون

شیاطین را قوه تمثل و تشکل بصور و اشکال مختلفه میباشد از این جهت خواجگان با این
کشف اعتباری نگرفته اند و طریقه ایشان بزیارت قبور آنست که چون بسر قبر عزیزی
رسند خود را از همه نسبتها و کیفیتها خالی سازند و منتظر نشینند تا چه نسبت ظاهر شود
از آن نسبت حال صاحب قبر معلوم کنند و طریق ایشان در صحبت مردم بیگانه هم
برین وجه است که هر کس پیش ایشان نشیند بباطن خود نظر کنند هر چه بعد از آن بر ایشان
ظاهر شود دانند که این نسبت از وی است و ایشان را در آن دخلی نیست عجب آن
نسبت بوی زندگانی میکند از لطف و قهر و حضرت شیخ محی الدین بن عربی این را
تجلی شفاء گفته اند و ظهور آنچنین بواسطه کمال جلا و صفا است که باطن منور ایشان را
حاصل است و آئینه حقیقت ایشان از نقوش کونیه پاک و صاف شده است و بسبب
کمال محاذات که با آن ذات بی کم و کیف دارد و غیر تجلی ذاتی از وی هیچ نمانده و هرگاه که
دیوا لطبع وی باز گذارند غیر آن امر بی کیف هیچ چیز دیگر در وی ظاهر نخواهد شد پس
هر چه در آئینه پیدا خواهد آمد اثر آن او نخواهد بود بلکه بواسطه تقابل شخصی خواهد بود که در وی
منعکس گشته و مؤید این قول فرمودند که روزی خدمت مولانا نظام الدین بفقیر
گفتند که امروز بطواف مزارات ولایت شاش میرویم در ملازمت ایشان رفتم
خدمت مولانا بسر قبر بسیار نشستند بعد از آن کیفیت تمام برخاستند و فرمودند
که صاحب این قبر نسبت جذب غالب بوده است و آن قبر خواجه ابراهیم کیمیا گر بوده است
که از مجذوبان زمان خود بوده است بعد از آن بسر قبر دیگری رفتند و لحظه توقف
کردند بعده بیرون آمدند و فرمودند که نسبت علمیه بر صاحب این قبر غالب بوده است
و آن قبر شیخ زین الدین کوهی عارفان بود که از علمای ربانی بوده است و شیخ مودود

که نزد ارباب تحقیق مقرر شده است که ترقی بعد الموت واقع است سخن حضرت شیخ
محی الدین عربی ناظر باین ست که ایشان فرموده اند که در تجلی از تجلیات با بو الحسن
نوری جمع شدم و مرا تقبیل کرد و از من سیراب شد گفتم نه که تو گفته که تشنه توحید از غیر
سیراب نشو و خجل شد گفتم چونکه دون از عالی فرا گیرد از غیر فرا نگرفته است و غیر از این
سخنان ارباب تحقیق بسیار است که دلالت میکند بر ترقی بعد الموت صاحب رشحات
گوید که حضرت شیخ محی الدین در بعضی از مواضع فتوحات گفته ست که از ان مردم که
نفی ترقی بعد الموت گفته اند یکی شیخ ابو الحسن نوری ست پس حال او بعد الموت از دو امر
بیرون نیست یا بالعلم الیقین دانسته که ترقی واقع ست یا دانسته که واقع نیست
اگر دانسته واقع ست ثبت المدعی و اگر دانسته که واقع نیست این علم دیگر ست که
بعد الموت او را حاصل شده پس بهر حال ترقی بعد الموت واقع ست انتهی روزی در صفت
فقر میفرمودند که حق سبحانه بغوث اعظم این خطاب کرده است که یَا غَوْثُ الْاَعْظَمُ
قُلْ لِاَصْحَابِكَ بِاخْتِيَارِ الْفَقْرِ ثُمَّ بِالْفَقْرِ عَنِ الْفَقْرِ فَاِذَا تَمَّ فَقْرُهُمْ فَلَا هُمْ اِلَّا اَنَا و میفرمودند که
بعضی اکابر طریقت گفته اند که جهد کن تا عمل خود را نگو نبری یعنی این سخن گویا آنست
که میدانی که هیچ عمل تو مستند نیست قائم بتوفیق حق ست سبحانه و میفرمودند که سخن
بعضی اکابر ست که حق سبحانه در مرتبه واحدیت اگر خواهد خود را می شناسد معنی این سخن
آنست که در مرتبه حقائق مجرده انسانیه که باصطلاح بعضی مرتبه واحدیت عبارت
از انست اگر خواهد علمی و استعدادی خاص از خود کرامت فرماید که بآن علم و استعداد
خاص انسان وی را بشناسد و چون خبر بعلم وی وی را نتوان شناخت پس شناسای
وی غیر وی نباشد و میفرمودند که شبی خواجه باقی الله در هفت خواب نرفت من نیز

از الم وی خواب نرفتم پس فرمودند کشف کسی می باید که دیرا کسی علاقه باشد و از الم
متاثر نشود بلکه باید که چنان شود که هر چیزی را که الم رسد از ان متاثر شود یک بار مرکبی
را چوب زدند چنانچه شود که هر چیزی را که الم رسد از ان متاثر شود یکبار مرکبی را چوب
زدند چنانچه خون از پهلوی او چکید از پهلوی ابویزید بسطامی نیز خون چکید درین سخن
که حضرت ایشان فرمودند اشارتست بتحقیق مقام جمع و بیان آن مقام در ذکر
حقائق نهانی مولوی جامی آنجاکه ملاقات ایشان با شمس الدین محمد مذکور شده در ضمن
رشحه ایراد یافته می فرمودند که در مجلس شیخ بهاؤالدین عمر بودم کسی از ایشان پرسید
که بعضی محققان در اوائل حال گفته اند که ممکن عین واجب است و در آخر از ان سخن
برگشته اند و گفته اند که بالک واجب عین ممکن نیست آن چیست حضرت شیخ در جواب آن
فرمودند که آن سخن اول را در حال عدم استقامت گفته اند و این سخن ثانی را در حال
استقامت حضرت ایشان بحضار مجلس خطاب کردند که فرق درمیان این
دو سخن چیست هیچکس گستاخی نکرد و چیزی نگفت حضرت ایشان نیز بواسطه آنکه
جمعی از امرای ترخانی در آمدند هیچ نفرمودند فصل در سخن های خاصه که از هر باب بزبان
مبارک ایشان می فرمودند که حضرت شیخ بهاؤالدین عمر قدس سره از من پرسیدند که مبتدی را
سفر به یا اقامت من خود را از جواب عاجز فرا نمودم بنابر مراعات ادب ایشان
مبالغه کردند که بگوی گفتم در سفر مبتدی را جز پریشانی دل هیچ حاصل نیست پس حضرت
ایشان فرمودند که سفر وقتی مبارک است که صفت تمکین حاصل شده باشد با اعتقاد ما
مبتدی را سفر مناسب نیست و برا در گوشه می باید نشست و صفت تمکین حاصل
می باید کرد و کسی را که بدین طریق مشغول است هم در شهر و ولایت خود بودن اولی است

زیرا که تشنیع و ملامت خویشان و آشنایان و ناموس از مردمان وی را مانع می آید
از آنکه بخلاف شریعت کاری کند و مرتکب فعلی نامرضی شود و بعضی از مشایخ بر خلاف
آن رفته اند و گفته اند که مبتدی را سفر می باید کرد تا بسبب مهاجرت اوطان و مفارقت
اخوان از بعضی عادات رسمی و مالوفات طبعی خلاص شود و بواسطه ریاضات و
مجاهدات که از لوازم سفر است وی را فی الجمله تصفیه و تزکیه حاصل گردد اما آنچه معتقد
خواجگان است در باب سفر و اقامت آنست که مبتدی را چندان سفر می باید کرد که
خود را بصحبت عزیزی ازین طائفه رساند بعد ازان باید که ترک سفر کرده خدمت
و ملازمت وی را لازم گیرد و بر کار بچسپد تا وقتیکه ملکه نسبت آن عزیزان حاصل کند و
این نسبت ملک وی شود و اگر در شهر خود چنین کسی یابد البته از صحبت وی و خدمت
وی هیچ طرف نرود و غیر این هر چه کند موجب تضییع اوقات است و فرموده اند که
شیخ ابو یزید قدس سره در بدایت حال از بسطام سفر کرده و بصحبت یکی از مشایخ وقت
رفت آن بزرگ فرمود باز گرد که از آنجا که قدم برداشته آمده مقصود را گذاشته
وی باز گشت و نیز مادری داشت بخدمت و طلب رضای وی قیام نمود و مقصود
وی حاصل شد حضرت شیخ محی الدین عربی این سخن را چنین تاویل کرده اند که
اشارت بزرگ بر آن بوده است که آنچه مقصود حقیقی تست جمیع ازمنه و امکنه محیط است
و هیچ جا از احاطه وی خالی نیست پس بایزید را بران سر آگاه ساخت که در طلب وی
بقطع مسافت حاجت نیست و نیز فرموده اند که سالک باید که راه مذلت و خواری پیش گیرد
برای حصول هستی تا جمال مشاهده لاهوتی در مرتبه نیستی بیند و نیز فرموده اند هر طالبی
که از خواری و دشنام مردم خوش نشود هرگز بوی از معانی مردان بمشام جان او

نخواہد رسید زیرا کہ نزد اہل تحقیق لَا فَاعِلَ فِی الْوُجُوْدِ اِلَّا اللّٰہ امری مقرر ست پس ہر چہ
از محبوب رسد از دشنام و خواری محب با نیاز را مایہ سرور و موجب حضور خواہد بود و
میفرمودند ہر کہ بنسبت کسی چیزی گوید کہ ازان نقصان لازم آید البتہ آن کس را
ناخوش خواہد آمد و آدمی مجبول ست بآنکہ از نسبت نقصان بوی متاثر شود و ناخوش
گردد کار آنست کہ این ناخوشی را از خود دور کنند و این معنی جز برجوع بجناب
حق سبحانہ میسر نیست بذکر و مراقبہ میسر نمیشود و سلوک نزد ارباب طریقت معتبر باین ست
و میفرمودند کہ یاران ما ہمیشہ سُبُّوْحٌ قُدُّوْسٌ میگویند اگر ناگاہ کسی ایشان را چیزی
کہ ملائم طبع ایشان نباشد بگوید متاثر و متغیر شوند اگر سُبُّوْحٌ قُدُّوْسٌ گویان
این تاثیر و تغیر را از خود دور میکردند کہ بہر چیزی متاثر و متغیر شوند ایشان را بہتر
میبود و میفرمودند کہ ہیچ چیز حقیقت انسانی را چنان پاک و صاف نمی سازد کہ
بلا و محنت بالخاصہ اینہا رفع حجاب غلیظ کنند مضمون حدیث اِنَّ اَشَدَّ الْبَلَاءِ عَلَى الْاَنْبِيَاءِ
ثُمَّ عَلَى الْاَوْلِيَاءِ ثُمَّ الْاَمْثَلُ فَالْاَمْثَلُ ناظر باین معنی ست و ما معتقد این طریقہ ایم و
ہیچکس از یاران ما برین عقیدہ نیست و میفرمودند کہ صاحب وجد و حال در راہی
میرود و در میان آن راہ سگی خفتہ باشد وی آن سگ را خیزاند تا خود بآسانی
تواند گذشت و چون بگذرد و در خود نگرد آن وجد و حال را نخود باقی یابد باید کہ داند
کہ آن مکریست از مکرہای الہی بنسبت بوی کہ باوجود آن فعل وجد و حال وی را
بوی باز گذاشتہ اند و میفرمودند کہ مکر الہی دو ست یکی بنسبت عوام و دیگری
بنسبت خواص ست مکری کہ بنسبت عوام است باز داون نعمت ست با وجود تقصیر
در خدمت و مکری کہ بنسبت خواص ست ابقای حال ست با وجود ترک ادب و

و میفرمودند که دوام شغل طائفه که نسبت خواجگان امی ورزند بر وجهی باید که اگر
یکی از ایشان را مثلاً بجهت آب دادن غله یا شیرگاو جنگ و نزاع بنوعی واقع
شود که بهر وی بشکنند و خون بروی فروریزد و بحسب ظاهر از وی جنگ و نزاع نمایان
بود اما بحسب باطن هیچ کدورتی و کراهتی در دل وی نباشد بلکه از اذای و
جفای ایشان خوش وقت بود و ایشان را معذور داشته در آنچه میکنند و اثر نسبت
خود زایل نشود و دل از حق سبحانه منقطع نگرداند و میفرمودند که حق سبحانه و تعالی
بدوام تجلی ایجادی متوجه جمیع موجودات است پس کسانیکه باختیار خود گوشه میگیرند
و آن را خلوت و عزلت می نامند چه عذر دارد اگر چنین تجلی اعظم ایشان را باطل
می شمارند بغایت جاهل اند و اگر آن را حق میدانند چرا بحق آن قیام نمی نمایند و گوشه
کاری بر خود نمیگیرند طائفه که بشرف استغراق در لجه جمع مشرف چنان شده اند
که بشغل کونیه نمیتوانند پرداخت آن دیگر است و میفرمودند که سر آنکه نسبت خواجگان
در بلا و صورت تفرقه بیشتر ظاهر شود آنست که این نسبت محبوبیست هر گاه محبوب
را بجلوت خوانی در حجاب شود و میفرمودند که لطافت این نسبت بر وجهی است که
اگر سنگی را بجهتی گاهی بزنی این نسبت غایب شود و میفرمودند که الاشیاء
تتبین باضدادها شغل بخلق ضد شغل است بحق سبحانه و چون ضد را از ضد کراهت
میشود منجذب میشود و از مکروه بمحبوب از این جهت است که اهل این سلسله بیازار
و مواضع ازدحام خلق میروند و می نشینند تا بواسطه ضدیت خلق و کراهت از شغل
ایشان دل منجذب شود بحق سبحانه تعالی و میفرمودند که اهل این نسبت را صحبت در
بدایت تغیر این طائفه که این نسبت بر ایشان غالب است سبب فتور عظیم درین نسبت

میشود و اگرچه آن صحبت اهل زهد و تقوی باشند و این نه انکار زهد و تقوی ست
که آن در غایت صفا و نورانیت ست لیکن چون این طایفه که زهد و تقوی
غالب ست اهل نسبت را در صحبت ایشان همان نسبت حاصل میشود و از نسبت
شریفه خود که فوق همه نسبتها ست باز میمانند چه حکم غالب راست می بینند که صحبت
بدان و بیگانگان را چه تاثیر باشد و از ایشان چه نسبت های تیره حاصل شود
و میفرمودند با جمعی نشینید که بر شما غالب نباشند تا شما را نخورند غالب نباشند
یعنی بسبب نفس و هوا قوی نباشند و شما را نخورند یعنی وقت شما را ضایع و تباه
نکنند و میفرمودند کسی را که داعیه این طریق باشد و دران اثنای خاطر تامل
تشویش دهد باید که استغفار بسیار کند و اگر بآن دفع نشود جائی رود که از زنان دور تر
بود و اگر بآن نیز دفع نشود مدتی بر صوم و تقلیل طعام مداومت نماید و معالجه کند که
قوت شهوت را تسکینی حاصل شود و اگر بآن نیز دفع نشود گرد گورستانها گردد
و از مردگان عبرت گیرد و از ارواح مردگان استمداد همت کند اگر بآن نیز
دفع نشود گرد زندگان گردد و از بواطن ارباب قلوب دریوزه نماید شاید که بار آن
خاطر از وی بردارند و او را در زیر بار ضایع نگذارند و میفرمودند که کدخدائے
انبیا را و اولیا را مناسب ست که با وجود آن از حق سبحانه تعالی محجوب نمیشوند و عوام الناس
را نیز لایق ست که بآن تکمیل مرتبه حیوانیت میکنند اما طایفه که درین میانه اند
و آرزوی طریقه دارند ایشان را نهایت نامناسب ست یک نفس که با حق سبحانه تعالی
از درون بر آرند بهتر از هزار فرزند ست زیرا که دران هزار فائده و نفع است
و درین هزار فتنه و ضرر و میفرمودند که اگر بالفرض مرا پانصد سال عمر باشد و همه را

صرف استغفار کنم به تدارک آن گناهی که از من صادر شده است نتوانم کرد و
آن گناهی که خدای است سوال اگر در سخنانیکه از حضرت ایشان نقل افتاد کسی را
وغدغه شود که خدای نسبتی است پسندیده و در صفت آن آیات قرآنی ظاهر است
و از احادیث صحیحه ثابت شد پس نفی کردن آن روا نبود جواب ازین وغدغه
آنست که نفی اینجا نه بر سبیل اطلاق است بلکه بنسبت بعضی اشخاص است که لائق
بحال ایشان تجرید ظاهر و باطن است و مخفی نماند که در هر زمانی بحسب حکمت الهی آنچه
مناسب حال طالبان و مصلحت کار مریدان است بر زبان اولیاء الله اهل ارشاد که
وارثان علوم خاصه محمدیه اند جاری میشوند پس چون درین زمان مناسب حال مبتدیان
طریق طریقت شیوهٔ تجرد و فراغت بود لاجرم حضرت ایشان حکیم الهی و جامع حکم
تا متناهی تجرد را ایما نمودند و از تاهل اختما فرمودند و حضرت ایشان روزی یکی از
حضار مجلس را مخاطب ساخته از تعلق او بعشق بظاهر جمیله منع میکردند و میفرمودند
که من این نسبت را از قازی مشاهده کرده ام که وی را بصاحب جمالی تعلق شده بود
هر جا که وی میرفت آن قاز در پی میرفت و شنیده ام که شتر را نیز اینحالت بوده است
پس در امر غیر ضروری که حیوانات شریک باشند گرفتار بودن و عمر شریف بآن
صرف کردن مقتضای همت نیست لیکن اگر استعداد کسی بر وجهی افتاده باشد که بی اختیار
گرفتار نسبتی میباشد آن دیگر است بعد از آن این عبارت فرمودند که نصیحت ناصحی را
در کارخانه گرفتاران راه نیست و میفرمودند که چون در صحبت ارباب جمعیت نفس میشود
و دل بحق سبحانه جمع شود و آرام گیرد آنجا احتیاج بذکر نیست زیرا که غرض از ذکر
حصول این نسبت است ذکر از برای آنست که محبتی که در دل مضمر است ظاهر گردد و در ذکر

حضرت ایشان این ابیات خواندند بیت تا بتها و هوا نشکنی ای یا بحرف
عبارت یکی ای بنده چه حسرت نیاید از تو کار ای جهد کن تا از هستی خیزد غبار ای
بیفکن و او را آزاد کن ای بنده مشغولی با هواست یاد کن ای بعد از ان فرمودند
که این ابیات اشارت است باین نسبتی که در صحبت حاصل میشود و آنچه نتیجه صحبت است
نه بواسطه ما و هواست و میفرمودند که چون از صحبت کسی نسبتی فراگیرند طریق
نگاهداشت او با آن نسبت که وجهی سازند که شما را از آن کسی کراهتی نشود و از اینجاست
که گفته اند شیخ باید که خود را در نظر مرید محبوب تواند ساخت زیرا که منشای آن محبت
که سبب ظهور این نسبت شده است وی بود پس هرگاه که از وی کراهت شود که ضد
محبت است محبت زائل شود و چون محبت زائل شود نسبت نماند و میفرمودند که کسیکه
بصحبت این طائفه می آید میباید که خود را بغایت مفلس نماید تا ایشان را بر وی رحم
آید و میفرمودند حاصل طریقه خواجگان دوام اقبال است بجناب حق سبحانه تعالی بر وجهیکه
در این اقبال هیچ کلفت نباشد و میفرمودند که مقصود کلی آنست که لطیفه مدرکه را
تیسیر دوام اقبالی بحق سبحانه تعالی واقع باشد از تو نیز باید که این اقبال واقع باشد
تا مقبل باشی و میفرمودند که خواجگان این سلسله به زراقی و رقاصی نسبت ندارند
کارخانه ایشان بلند است خواجه اولیای کلان علیه الرحمة که از کبار اصحاب حضرت
خواجه عبدالخالق قدس سره در مسجد صرافان بخارا جلد خواطر برآورده اند این کار
نه باندازه عقل و ادراک است یعنی از دائره ادراک بیرون است از ایشان پرسیده اند
که خلوت در انجمن کدام است فرموده اند خلوت در انجمن آنست که ببازار در آئی و آوازه
بازاریان بگوش تو نرسد این عزیزان آنچنین مشغولی یاد داشته اند این طریق را

آسان نباید شمرد و میفرمودند کہ طریقہ خواجگان را آسان ندانید حضرت خواجہ محمد پارسا
با اینہمہ کمالات صوری و معنوی دائم از رسالہ ہای خواجگان ہمراہ میداشتہ اند
از انکہ دایم قدسیہ را مطالعہ کنند و ہمراہ دارند کہ ناگزیر ست و میفرمودند کہ معرفت خواطر
بروجہ کمال منحصر در طریقہ خواجگان خواجہ عبد الخالق آنست بنا بر کمال احتیاط ایشان
در پاس انفاس و میفرمودند کہ انچہ معتقد ماست ازین طریق آنست کہ دائم دل
بر سبیل ذوق و لذت آگاہ بحق سبحانہ باشد و اینمعنی را کہ باعمال مناسب کسب کنند
بدایتش اینست و نہایتش آنکہ کسب را ہیچ مدخلی نماند و این معنی ملکہ نفس گردد و
بلکہ شود و میفرمودند یقینی حاصل میباید کرد کہ ہیچ آبی آنرا نبرد و ہیچ آتشی آنرا
نسوزد و مثلاً کسی را کہ یقینی حاصل شدہ باشد بوجود گندم ہیچ چیز این یقین را زایل
نمیتواند کرد بخلاف آنکس کہ گندم را بتکلف در ذہن خود حاضر میگرداند بسا کہ
بسبب استعمال گوناگون از وی ذہولی شود و میفرمودند کہ این بیت مرا خوش
آمدہ است بیت بر آستان ارادت کہ سر نہاد شبی کہ لطف دوست بروی دلش
دریچہ نکشاد و بعد از آن فرمودند در باطن ہر کہ نسبت ارادت ظہوری کرد باید کہ
آنرا از حق سبحانہ نعمتی عظیم دانستہ بحق آن قیام نماید و قیام نمودن بحق آن چنین
این نسبت کہ بکلی خود بجناب حق سبحانہ متوجہ شدہ ہستی خود را صرف آنجناب کند یقین خود
ہمین ثابت شدہ است کہ وجہ آن بر طلب آن مقدم است و آنحدیث را کہ حضرت نبی صلی اللہ علیہ وسلم
فرمودہ است من طلب شیئاً وجد وجد چنین تعبیر کردہ اند کہ من وجد شیئاً طلبہ زیرا کہ حق سبحانہ ہر دلی کہ
بر وصف ارادت تجلی نکند آن دل را استعداد ارادت و طلب حق سبحانہ حاصل نمیشود و نتیجہ آن تجلی میل و توجہ او
ست بجناب حق سبحانہ پس اول بندہ واجد تجلی ارادی حق سبحانہ شدہ باشد بعدہ

طالب و مرید وی گشته و این را تمثیلی ست و آن آنست که شخصی در پیچ منتظری استاده بود
ناگاه صاحب جمالی از بالای منظری روی جلوه کرد و دل در برابر بود و در باطن وی میلی
و انجذاب با آن صاحب جمال پیدا شد پس درین صورت وجدان بر طلب و ارادت
مقدم است بعضی سوال کرده اند که چون وجدان مقدم است طلب را چه فائده است
جواب گفته اند که طلب برای استیفای حظ است دیگر آنکه وجدانیکه بر طلب مقدم است
بر وجه اجمال است و فائده در طلب آنست که آن اجمال تفصیل یابد و میفرمودند
که قیمت مرد بقدر حرکت مدرکه او ست بحقائق این طائفه قدس الله ارواحهم
و میفرمودند که کار نه آنست که توجه و مراقبه کنید ملک کار آنست که همه کارها را
تابع یاد مقصود سازید و او را کیفیتی خاص در مجموع اشیا پیدا کنید میفرمودند که عمل را
محبوب میباید گرفت نه حضور و جمعیت را زیرا که حضور و جمعیت از مواهب است
و عزیز الوجود است و در تحت اختیار نیست و قصد آن موجب کسل و فتور است بخلاف
عمل که از مکاسب است و در تحت اختیار است و مواظبت بر آن موجب جمعیت
و حضور است بالخاصیت چنین واقع است که بحضور و جمعیت فتور راه می یابد پس
این دو بیت خواندند بیت خالقا تا این شکم در باطن است ؎ در راه جانم سوی تو
تا این است ؎ یا بحکم شرع در کارش فگن ؎ یا بکلی در نگسارش فگن ؎ روزی
بعضی از حاضران از روی سیاست میفرمودند که هرگاه شما را در صحبت ما نسبتی حاصل
شد باز می آید اگر کلفتی رسید میبرد این سهل میباشد کسیکه پیش فقیر خاص از برای
ذوق و حال می آید آنرا محبتی است عارضی نه ذاتی پس این بیت خواندند بیت
در دل چو شراب شوق ما میریزی ؎ باید چو خمار گیردت نگریزی ؎ روزی حضرت

ایشان معارف دل آو ونیز لطائف شوق انگیز میگفتند ویکی از حاضران خود را باهتمام
بآن سخنان در داده بود و بشغف هرچه تمامتر گوش هوش براستماع آن نهاد
حضرت ایشان فرمودند که شما پر میل سخن شنیدن دارید خود را بمضمون آنچه
می شنوید درمی باید داد سخن یکی بهت از گفت وشنید کار نگشاید وهم فرمودند که
کلام را اجمالی هست برآنکس که حق سبحانه عنایت کرد ظاهر گردانید ازینجاست که حق سبحانه
انبیا را علیهم السلام بکلام فرستادند بخدمت و تصرف وهم فرمودند که زبان مرآة دل است
ودل مرآة روح وروح مرآة حقیقت انسانی وحقیقة انسانی مرآة حق سبحانه حقائق
غیبیه از غیب ذات قطع اینهمه مسافات بعیده کرده بزبان می آید واز اینجا صورت لفظی
پذیرفته بسامع حقائق مستعدان میرسد وهم فرمودند که جمال سخن آنست که مستمع را
از مستمع بازستاند وجمال نمیدهد سخن را مگر متکلم اولیا پس این ابیات خواندند بیت
سه نشان بود ولی را نخست آن معانی ؎ که چو روی او ببینی دل تو یاد گراید ؎
دویم آنکه در مجالس چو سخن کند زمعنی ؎ همه را از هستی خود بحدیث می رباید ؎
سیوم این بود معنی ولی اخص عالم ؎ که زهیچ عضو او را حرکات بد نیاید ؎
وهم فرمودند که بعضی اکابر را که ملازمت کردم دو چیز کرامت کردند یکی آنکه هرچه نویسم جدید
بود نه قدید دوم آنکه هرچه بگویم مقبول بود نه مردود در کرة ثانیه که راقم این حروف
یعنی علی بن حسین الواعظ الکاشفی بشرف آستان بوسی حضرت ایشان مشرف شده
قصیده مشتمل بمناقب آنحضرت نظم کرده مصدر بطرفی از معارف صوفیه ساخته بود که بعضی
ازان اینست قصیده یار برداشته پرده از رخسار ؎ اَیْنَ الْمُشْتَاقُوْنَ یَا اُوْلِی الْاَبْصَار
لمعهٔ آفتاب طلعت او ؎ طَلَعَتْ مِنْ مَشَارِقِ الْاَنْوَار ؎ رسته همه اشیا هلاک این اشراق ؎

ہمہ ذرات محو این انوارہا ہمہ را صاف ساختہ ہست این نورہا ہمہ را پاک سوختہ ہست
این نارہا لمعۂ اوست در مکین و مکان ہا جلوۂ اوست در مبین و بیان ہا نیست
تکرار در تجلی او ہا گرچہ باشد برون ز حد شمار ہا لیکن آن از تجدد امثال ہا بنماید
بصورت تکرار ہا جملہ ذرات کون آئینہ ہاست ہا کہ در ان جلوہ میکند رخ یار ہا
در ہر آئینہ بانمی ہا بنماید بعاشقان دیدار ہا گاہ مستور در پس پردہ ہا گاہ مشہور
بر سر بازار ہا گاہ در پردہ می نوازد ساز ہا گاہ بی پردہ ہے ور اند تار ہا بیرنگی
اوست با ہمہ پردہ ہا پردہ ساز اوست ما ہمہ او تار ہا تا شود نقش پردہ شان
حائل ہا از تماشای نور آن رخسار ہا ای ز پندار غیر در پردہ ہا خیز و بردار پردۂ
پندار ہا گرد رین پردہ یار میخواہی ہا رو ہی دل سوی نقشبندان آر ہا آن بنقیبان
بارگاہ الست ہا وان ندیمان صدر صفۂ یار ہا ہمہ در بزم شوق شاہ نشان ہا ہمہ
در رزم عشق شاہ سوار ہا ہمہ عالی وزار نیان اعلی ہا شاہ ابرار خواجہ احرار ہا
برادر طریقہ مولانا موسی کہ از خصر خادمان این آستان و محرمان آن دولت خانہ بود
این قصیدہ را در خلوتی بنظر مبارک حضرت ایشان گذرانید روز دیگر حضرت ایشان
فقیر را مخاطب ساختہ فرمودند کہ در زمان مرزا شاہرخ کہ در ہرات بودیم و اشعار
حضرت سید قاسم قدس سرہ شہرت یافتہ بود و بعضے جوانان نو رسیدہ امثال این
اشعار توحید آمیز میگفتند کہ ظاہر آن بود کہ حقائق معارف باطنی حضرت سید بود
کہ منتشر شدہ از بواطن آنجوانان بی اختیار ایشان سر میزد اگرچہ آن سخنان حسب الحال
ایشان نبود لکن چون استعداد ایشان قبول مظہریۂ آن حقائق و معارف کردہ بود
باین سبب ایشان از سائر ابنای جنس امتیاز تمام داشتند و میتوّر بودند از

در هری که بیرون دروازهٔ ملک کله پوستین میپار وخت یک دو سخن آشنا
شنیدم که از آن بوی مذاق این طائفه می آمد دیگر نسبت او بوی رعایت ادب چنان
کردم که در هیچ راهی و بازاری قدم من از قدم وی پیش نرفت بجهت حرمت آن
دو سخن و سفر بود و نه که اگر شنوم و دانم که در ختای کافر سخنان این طائفه را بجا آرم
میگوید به پیر روم و ملازمت وی میکنم و منت میدارم اول سخنی که ورکرده اولی از حضرت
ایشان در وقتی استماع افتاد این بود که فقیری را مخاطب ساخته فرمودند که یکی
از اکابر گفته است که نحو علمی است که اصول آن را بیک هفته ضبط میتوان کرد ما آرزو
می بردیم که چه بودی که درویشی نیز در کتابی نوشته بودی که بیک هفته میتوان
آموختن آنچه مقصود است بسهولت حاصل شدی اما یکی از درویشان گفته است که
درویشی کار آسان است آئینه است روی در پاک درویشی همین است که روی آئینه را
گردانند و در مخلوق خاص نقشبند گفته اند که خلاصه علوم متداوله تفسیر و حدیث و فقه
است و خلاصه آنها علم تصوف و موضوع این علم بحث وجود است که میگویند در
جمیع مراتب الهی و کونی نیست الا یک وجود ظاهر بصور علمیه خود این بحث نهایت
مشکل و دقیق است و مفصل و مجمل در آن خوض کردن موجب ضلالت و
زندقه است چه درین عالم سگ و خوک و امثال آن از حیوانات خسیسه و انواع نجاسات
و قاذورات بسیار است اطلاق وجود بر اینها کردن در غایت قباحت و شناعت
و مستثنی ساختن آنها موجب خرم قاعده و خلاف اصطلاح این طائفه است پس
واجب براو کیا آنکه بتصفیه مرآت حقیقت خود از نقوش کونیه مشغول شوند و از آن مشتغل
بامری دیگر نپردازند تا وقتیکه بواسطه تزکیه و تصفیه محل پرتو نور وجود بر لطیفه مدرکه

تا باید و همین معنی چنانچه هست روی نماید در کرهٔ ثانیه در قریهٔ کاشتان که دهی است
از ولایت قرشی بر جانب بخارا در صحبت خاص فقیر را مخاطب ساخته این
ابیات خواندند بیت تو مباش اصلا کمال این است و بس ره رو در وی گم شو وصال
این است و بس ۞ ای کمان و تیرها بر ساخته ۞ صید نزدیک و تو دور انداخته ۞
نحن اقرب گفت من حبل الورید ۞ تو فگنده تیر فکرت را بعید ۞ بعد از آن التفات
کرده سخنان بسیار فرمودند که بعضی از آن این است که تا تو آمده بحال تو نیز و خواهیم
اما باید که این را دانی که بسیار چیزها که نمی باید از تو رفته اند و بسیار چیزها که
میباید بجای آن نشسته لیکن تو از آن خبر نداری و بر سبیل تمثیل فرمودند
که خربزه چون از گل بیرون آید و قصد مرتبهٔ پختگی کرد در هر آنی پاره خامی از وی
بیرون رود و پختگی بجای آن می آید و وی از آن خبر ندارد و هیچ حسی او را که
همین معنی نمیتواند کرد و اگر دهقان او را گوید که بسی خامی از تو رفته است و بسی
پختگی بجای آن نشسته است وی باور نخواهد کرد لیکن چون بمرتبهٔ پختگی رسد و
در خود نظر کند خود را از سر تا پای پخته بیند داند که دهقان راست میگفته است و
در اثنای این سخنان بر حضرت ایشان گریهٔ عظیم غالب شده بود از چشمهای مبارک
ایشان دانه دانه اشک میریخت غالباً نسبت گریه و رقت آن مخاطب بود که
بطریق انعکاس از حضرت ایشان ظاهر گشته بود والله اعلم و در کرهٔ اولی که بشرف
ملازمت آنحضرت رسیده شد پرسیدند از کجای گفتم مولد سبزوار است و اما در هری
نشو و نما یافته ام تبسم کردند و بر سبیل انبساط فرمودند که مستی بسبزوار افتاد و در سایهٔ
دیواری نشست بعد از لحظهٔ سر بالا کرد و رافضی را دید که بر سر دیوار نشسته است

و پاپوشها فرو دوخته است و نام ابوبکر و عمر رضی الله عنهما برای اهانت ایشان بر کف پای
خود نوشته شتی را غیرت دین در حرکت آمد کاردی بکشید و چنان بر کف پای وی زد
که از پشت پای وی سر بر کرد و رافضی فریاد کرد که یاران دریابید که خارجی مرا
کاردی زده است وی دید که دران ازدحام و غوغا هلاک میشود حیله انگیخت
و گفت مرا الله رسید که حال خود گویم من از جنس شما ام خواستم که درین سایه دیوار
لحظه استراحت نمایم چون نشستم و ببالا نگاه کردم دیدم که شخصی نامهای را که من هرگز
نمیتوانم دید آورده بالای سر من داشته است مرا بغایت ناخوش آمد آن بود که
کارد زدم تا وی آن نامهای را از سر من دور کند روافض که از وی این سخن
شنیدند دست وی بوسیدند و بر وی آفرین کردند و وی بآن حیله از وی خلاص
یافت انگاه آنحضرت تبسم کنان فرمودند که شما از چنین شهری بوده اید بعد ازان
فرمودند که یکی از مشایخ ما بارض رفضه رسید جمعی از غلاة و سفهای ایشان بر کنار
قافله شیخ آمده زبان بسبّ ابی بکر صدیق رضی الله عنه بگشادند و ناسزا گفتند
اصحاب شیخ دران مقام شدند که ایشان را زجر و منع کنند شیخ فرمودند که ایشان را
مرنجانید ایشان نه ابوبکر مرا دشنام میدهند ابوبکر ما دیگر است و ابوبکر ایشان دیگر
ایشان ابوبکر موهوم خود را که خلافت بی استحقاق گرفت و با حضرت صلی الله و سلم
و اهل بیت وی نفاق داشت دشنام میدهند و ناسزا میگویند آنچنان ابوبکر را
ما نیز دشنام و ناسزا میگوییم روافض این سخن از شیخ شنیدند متاثر و شرمنده گشته از
طریق باطل خود برگشتند و بر دست شیخ توبه کردند بعد از این سخنان حضرت ایشان
از فقیر پرسیدند که پدر تو چکاره است و چه نام دارد گفتم واعظ است و مولانا حسین نام

دارد فرمود که من صفت وی شنیده ام میگویند بسی فضائل و کمالات دارد و موعظ
وی مقبول خواص و عوام است پس فرمودند که مولانا شهاب الدین سیرافی
علیه الرحمة که استاد شیخ زین الدین خوافی بودند بسمرقند آمده اند و خواسته اند که
در مسجد جامع وعظ گویند خدمت مولانا محمد عطار سمرقندی که از کبار طبقه خواجگان
اند و به کمال علم و تقوی و زهد و ورع آراسته بوده اند و نسبت قوی و لطافت
تمام داشته اند در آن مجلس حاضر بوده اند خدمت مولانا شهاب الدین در وقت
برآمدن بمنبر پایه منبر را بوسه داده و بمنبر بالا رفته اند خدمت مولانا محمد چون آن صورت
مشاهده کرده اند فی الحال از مجلس برخاسته و بیرون آمده و مولانا شهاب الدین
سخن ناگفته از منبر فرود آمده اند و در عقب ایشان رفته استفسار نمود که از من چه
بی ادبی در وجود آمد که شما بیرون آمدید و در مجلس ننشستید ایشان فرمودند
که ما علی الدوام خاطر مشغول میداریم و سعی و اهتمام می نمائیم که هیچ نوع بدعتی
در میان مردم نماند شما این بدعت را از کجا آوردید که در حین برآمدن بمنبر پایه منبر
بوسیده اید این در کدام کتاب و سنت است و کدام از ائمه سلف این کرده اند
امثال شما مردم دانسته اند که این امر واقع شود و بودن ما در آن مجلس مصلحت
نیست حضرت ایشان فرموده اند که خدمت مولانا محمد عطار همه وقت در اتباع
سنن و دفع بدع بجد کمال مبالغ بوده اند و فرزند ایشان مولانا حسین را ملاحظه ها
خوب در دین و ملت مثل والد شریف خود بسیار بوده است چون راقم این حروف
اند ملازمت حضرت ایشان بخراسان آمد و مجلس وعظ خدمت والد رسید و دید که
در وقت برآمدن بمنبر پایه منبر را بوسیدند چون بخانه آمدند این حکایت مولانا شهاب الدین

و مولانا محمد عطار سمرقندی را که از آنحضرت شنیده بودم بوالعرض کرده گریستند و
گفتند که این نصیحتی است که حضرت ایشان بزبان تو بمن فرستاده اند و دیگر در امثال
آن امور ملاحظهٔ احتیاط تمام لازم گرفتند و از حرکات فضول بر سر منبر دست و
پا نگاه داشتن باز ایستادند حضرت ایشان گاه گاه بترتیب وعظ و واعظی والد ما قدس سره
و مراتبات حسن التفات باین فقیر از اکابر و اعظمان که دیده بودند نقلها میفرمودند
بعضی از آن در ذکر درویش احمد سمرقندی ایراد یافته و میفرمودند که وعظ دو کس
در سمرقند مرا خوش بسیار آمدی یکی وعظ خدمت سید عاشق و دیگر وعظ خدمت
مولانا ابوسعید تاشکندی و فرمودند که خدمت سید مردی مرتاض بوده و دایم
اثر گرسنگی و خشکی لب از خدمت سید ظاهر بود ایشان بسیار وعظ پخته خوب میگفتند
در کنار مجلس ایشان بر پای می ایستادم آثار ریاضت و مجاهده از ایشان نیک
ظاهر میشد و انوار طاعت و عبادت از بشرهٔ ایشان لایح مینمود میفرمودند
که عزیزی خواب دیده بود که جمعی کثیر ایستاده اند و میگویند که حضرت موسی کلیم الله
می آیند آن عزیز گفته من نیز رفتم گفتم من هم ایشانرا ببینم چون آمدند سید عاشق
بود حضرت ایشان فرمودند سید با آن همه شهرت نبودند که ایشان را چنین ببینند میفرمودند
اول بار که بهری رفتم بزیارت گاه رفته بودم دو سه روز باشیدم بعد از صحبت
پدر مولانا شمس الدین محمد سنوگردی رسیدم و وی از علمای متقی بود و از مریدان
شیخ شاه قرشی رحمهما الله تعالی در مسجد وی وقت نماز شام با آنکس بعده با
روز دیگر علی الصباح وعظ فرمودند مرا آنجا بسیار خوش آمد و دو کس از مردم تاشکند
همراه من بودند نخواستم که ایشان بسبب من آنجا توقف کنند بشهر آمدم و بعد از

دو روز رفتم و یک هفته باشیدم و دران مسجد اکثر اوقات از اصحاب طاعات جمع
میبودند روزی خدمت مولانا شمس الدین محمد وعظ میگفتند دران وعظ بسیار
میگریستند گوش داشتم که سبب گریه ایشان چیست فرمودند که مرزا شاهرخ را پادشاه
مسلمان میگویند شنیدم که دیوان گوهرشاد آغه را کی متهم کردند که فرموده است
تا ویرا از مناره انداختند خالی ازان نیست که بموجب شریعت ثابت شده باشد
اگر ثابت شده درّه میبایست زدن یا رجم کردن و اگر ثابت نشده بی جهت مسلمانی را
باین نوع چرا کشتند بعد از اثبات از مناره انداختن مشروع نیست بسبب آنکه
این حکم از مرزا شاهرخ بحسب شریعت واقع نشده بود خدمت مولانا بسیار متالم
شده بود و بی اختیار میگریستند حال بزرگان دین چنین بوده است غم دین و
ملت بر ایشان زیاده از غمها بوده است و میفرمودند که شیخ ابوعثمان حیری
از شیخ خود خواجه ابوحفص حدّاد قدس سره استخاره کرد که خلق را وعظ گوید و نصیحت
کند شیخ فرموده باعث برین داعیه چیست گفت شفقت بر خلق پرسیدند که شفقت
تا چه حد گفت اگر عوض همه عصات امت محمدی صلی الله علیه وسلم مرا بدوزخ برند
راضیم که ایشان خلاص شوند شیخ فرمودند اینچنین کس را میرسد که نصیحت خلق کند
پس اجازت دادند و در پای منبر وی نشستند وی افتتاح مجلس کرد در آن
اثنا سائلی برخاست و جامه خواست شیخ ابوعثمان فی الحال جبه از بر کشیده بوی
داد شیخ ابوحفص بانگ بر شیخ ابوعثمان زد که انزل یا کذّاب شیخ ابوعثمان سخن
تمام ناکرده از منبر فرود آمد و نزد شیخ رفت و گفت از من چه کذب ظاهر شد شیخ
فرمودند گفته بودی که باعث بر نصیحت و موعظت شفقت بر خلقست سبقت

اگر ترا با برادران بود من شفقت بودی توقف کردی تا فضیلت احسان و ثواب
آن یکی از ایشان را میبود طریق آن بود که میکردی اگر احسان از کسی در وجود
نیامدی و آن سائل محروم ماندی بعد از ان تو اقدام بر آن چیز کردی روزی فقیر
راقم این حروف را بخاطر گرفت که اگر وقتی از اوقات وعظ خواهم گفت بزبان
مبارک ایشان دران باب سخن گذرد به این نیت بمجلس آنحضرت در آمدم بعد
لحظه فرمودند که شخصی پیش یکی از بزرگان دین رفت و گفت میخواهم که وعظ گویم
بچه نیت گویم آن بزرگ ویرا عجب جوابی گفته است فرمودند که نیت در معصیت
نافع نیست این جواب صحیح است زیرا که پیش از وقت سخن گفتن و نصیحت کردن
معصیت است پس فرمودند که ازین سخنان معلوم میشود که در چه سخن بسیار حالیست
بعد ازین فرمودند که اکنون نقل کلام میکنیم آنکه وقت سخن گفتن کی است و آداب
طریقت را در باب وقت موعظه و تذکیر سخن بسیار است بعضی فرموده اند که وقتی
سخن گفتن روا است که متکلم بآن درجه رسیده باشد که زبان او نائب دل گشته باشد
و دل او نائب حق سبحانه تعالی و میفرمودند چون زنگ نقوش کونیه از آئینه قوت
مدرکه زدوده شود محاذی او جز ذات پاک نیست میفرمودند هر که عمل از کامل مکمل
فرا گیرد و مواظبت و مداومت بران سبب وصول بمقامات عالیه است میفرمودند
بدفع اخلاق ذمیمه مشغول شدن مشکل است با چیزی از اعمال باطنی بر خود میباید گرفت
یا منتظر میباید شود که یکبار او را ظاهر شود و مد او را از همه خلاص گرداند و میفرمودند
که یاران ما باید که یکی از دو امر اختیار کنند یا آنکه از وجه حلالی قبول نمایند و بزراعت
مشغول شوند و در مجموع مشغولیها خود را نگاه دارند چنانچه طریقه خواجگان است

یا خود را ورا افگنید و از شدن و ناشدن اندیشه نکنید و سعی بلیغ نمائید که تا با نیست
خود را در بانیست و دیگری گم کنید تا بسعادتی عظیم که فنا فی الله است مشرف شوید
پس این بیت خواندند بیت تو در افگن خویش قسمم تو زدوست ¶ خواه ماتم باش
خواهی سور باش ¶ و میفرمودند که رجال غیب در هر زمانی ملازمت صحبت کسی
میکنند از صلحا که عمل بعزیمت میکند و از رخصت اجتناب مینماید این طائفه ارباب
رخصت میرسند و بر رخصت عمل کردن کار ضعفاست طریقه خواجگان عزیمت است
وقتیکه بطریق عزیمت و احتیاط امر میکردند فرمودند که در لقمه و طعام احتیاط کردن از
لوازم است پزنده طعام باید که بطهارت کامل باشد و از روی شعور و آگاهی آتش هیزم
در دیگدان نهد و آتش افروزد و در مطبخی که بر سر آن غضبی رفته بودی یا سخنان
پریشان گذشته بودی حضرت خواجه بهاءالدین از آن طعام نخوردی و میگفتند این
طعام را ظلمتی هست که ما را خوردن آن روا نیست حضرت ایشان در زمستان بغایت
سرد که برفی عظیم افتاده بود در ده تل کلاخان که بر دو فرسنگی سمرقند است سحری
بطهارت ساختن بیرون آمدند و از در مطبخ بگذشتند در آن محل دو غلام طباخ
دیگهای بزرگ پر آب کرده آتش افروخته بودند و آب گرم میکردند از برای طهارت
ساختن اصحاب در اثنای آن خدمت با یکدیگر سخنان روزمره میگفتند حضرت ایشان
ایستادند و غلامان را پیش طلبیده قهر کردند و چوب طلبیده دلالت کردند و در آن
عتاب و خطاب فرمودند این قدر ندانسته اید که در وقت آب گرم کردن و طعام پختن
بدل حاضر میباید بود و زبان را از مالایعنی نگاه میباید داشت تا بآن آب وضو ساختن
و از آن طعام خوردن نور حضور و آگاهی در دل پیدا شود و اینکه بغفلت گرم کنید

و ظلمانی میکند بغفلت چه پیدا از ان آب وضو ساختن و از ان طعام خوردن ظلمت غفلت در
باطن پیدا شود و خدمت مولانا لطف الله که از مقربان اصحاب بوده گناه آن غلامان را
درخواست کردند حضرت ایشان عفو کرده بطهارت خانه رفتند و میفرمودند که سر اختیار بعضی
از صوفیه آواز نی را از آنست که آن بزرگواران نظر به اصل مقصود داشته اند و بصفای
فطرت دریافته اند که مقصود اصلی آنست که حقیقت انسانی را از قیود بشریت رهائی
حاصل شود و از استماع آواز نی ایشان را همین معنی حاصل شده است بنابر آن اختیار
کرده اند و حکمت در آنکه بعضی ائمه جائز نداشته اند آن تواند بود که چون نی را ارباب
هوا و بدعت اخذ کرده اند و شنیدن آن از شعار و دثار خود ساخته اند این بزرگواران
از ننگ مشارکت ایشان ترک شنیدن آن کرده اند و از مقصود درگذشته بتکلف
در تحصیل نسبت جمعیت باسباب دیگر کرده اند روزی در مجلس ایشان شخصی خود را به
تحمل به نسبت بیخودی و کیفیت استغراق میداشت حضرت ایشان متوجه وی شده این بیت
خواندند بیت گر شیر شیابه همت مستی که در طریق ما را نشانها است ازان شاه بی نشان
و میفرمودند تا آن زمان که نسبت مرید قوت نگرفته است و در ان متمکن نشده است باوی
مدارا و مواسا میکنند و بجانب او میروند و مواخذه نمی نمایند آنچه از وی میرسد از
اخلاق و افعال نا ملائم تحمل میکنند اما چون نسبت وی قوت گرفت و او را یقین باین طریق
حاصل شده کار با او افتاد باید که در نفس پاسبان احوال بود تا چیزی از وی صادر نشود
که سبب گرانی و کراهت خاطر گردد و اگر از وی امری در وجود آید مواخذه میکنند و سیاست
مینمایند و میفرمودند که بعضی گفته اند که شیخ باید که مرید را بتواند خورد و شیخی که چنین نبود
و مرا شیخی نرسد مرید خوردن را معنی است که شیخی باید که چنان باشد که در باطن مرید

تصرف کنند و اخلاق ذمیمه وی را بتوانند خورد یعنی نابود توانند کرد و اخلاق حمیده
بجائی آن اثبات توانند کرد و او را بدرجه حضور و آگاهی توانند رسانید روزی حضرت
ایشان اصحاب را گفتند کدام اندازشما که به نسبت شما بست یا زیاده تصرف و افزون نسبت شده
هر بار بیرون رفتید و ضایع کردید کسی را که دانگی نور از پیشگاه کرامت کرده اند باید که
آن نور متصل بخود سازد و با آن نور ظلمت خود را ببیند و خود را از میان بردارد و مفقود شوند
که چند روزی که من در حیاتم سعی بهم کنید و خدا این نعمت بیدرنگی خواهید شد این صحبت
را غنیمت شمارید که پشیمان خواهید شد و پشیمانی سود نخواهد داشت وقتیکه حضرت
ایشان فقیری را بطریق رابطه اشارت فرمودند این بیت خواندند بیت
جای کن در اندرون تنها خویش را ۔ دور کن ادراک غیر اندیش را ۔ پس فرمودند یعنی
دور کن ادراک غیر این اندیشه را از دل هم جا کن یعنی همگی خود متوجه آن باش
که خود را در دل هم که عبارت از مشایخ طریقت است جای سازی چنانچه طریقه خواجگان است
که در هر نفس پاسبانی باید کرد تا چیزی واقع نشود که سبب کراهت خاطر پیر گردد تا بجائی
رسد که همه مراد او مراد پیر باشد و پیر مراد او و بسبب این پاسبانی بسعادتی مشرف
شود که فوق آن متصور نیست و آن فنا فی الله است فقیر می در مجالس صحبت بسیار
در روی مبارک حضرت ایشان می‌نگریست روزی وی را مخاطب ساخته فرمودند که شخصی
در چهره مبارک حضرت خواجه بهاؤالدین قدس سره بسیار می‌نگریست حضرت خواجه فرمودند
که بسیار در چهره ما نظر مکن تا دل بباد ندهی پس حضرت ایشان این مصرع خواندند مصرع
دیوانه شود هر که به بیند رخ ما را ۔ بعد از آن فرمودند که توجه مرید باید که درمیان دو
ابروی پیر باشد و پیر را در مجموع اوقات و احوال مطلع و حاضر خود داند تا هیبت و عظمت

در وی تصرف کرده هرچه ملائم حضور وی نسبت او به باطن مرید رخت بنهد و از رعایت آن فتوری
بجائی رسد که حجاب از میان پیر و مرید مرتفع شود و مجموع مرادات و مقاصد پیر بکلیت
احوالی و مواجید وی معاینه و مشاهده مرید گردد و مصرع این کار دولت است کنون تا کرا
دهند. و میفرمودند که طریق خلاصی از گرفتاری بخواطر ردیه و مقتضای طبیعت یکی از
سه چیز تواند بود اول آنکه عملی از اعمال خیر بر خود گیرد و از آنچه این طائفه مقرر کرده اند
و طریق ریاضت اختیار کند دوم آنکه حول و قوة خود را از میان بردارد و بداند که او را از آن
حیله نیست که خود را بخود و ازین بلیه خلاص تواند کرد و بسبیل نیاز و افتقار به دوام تضرع
و انکسار بجناب حق سبحانه رجوع نماید باشد که حق تعالی او را خلاصی ازین بلیه کرامت
فرماید سوم آنکه مستمد از باطن و همت پیر باشد و وی را قبله توجه خود سازد و بعد ازین از بعضی
از حاضران پرسیدند که ازین سه طریق کدام بهتر است هم خود فرمودند که استمداد از همت
پیر و توجه بوی بهتر است زیرا که طالب خود را از توجه بحق سبحانه عاجز دانسته پیر را وسیله
این توجه و وصول بجناب حق سبحانه گردانیده است یعنی بحصول نتیجه اقرب است
آنچه مقصود طالب است برین زودتر متفرع شود که همیشه مستمد از همت پیر باشد و
میفرمودند که هر که با یکی ازین طائفه می نشیند باید که جهدی کند تا از حقیقت وی
خبردار شود و بعد ازین این سه بیت از مثنوی خواندند من بهر جمعیتی نالان شدم
جفت بدحالان و خوش حالان شدم هر کسی از ظن خود شد یار من از درون من
نجست اسرار من سر من از ناله من دور نیست لیک چشم و گوش را این نور نیست
روزی در تعلیم اهل صحبت میفرمودند که گرسنگی بسیار و بیداری بسیار مانع حضور وقت و مانع
میسازد و از ادراک حقائق و دقائق باز میدارد و ازین جهت است که در کشف

از اهل ریاضت خلط‌ها واقع شده است کسی را بیداری ضرر نمیکند که در آن بیداری بهره وذوق
وفرحی دارد و از آن بهره و فرح بکار خواب میکنند و مانع را از بهره [illegible] نگاه میدارد فرمودند
که خواجه علاء الدین غجدوانی میگفتند که روزی حضرت خواجه بزرگ بهاء الدین قدس سره
بقریهٔ الشیخ آمدند ما با جمعی از اصحاب در غجدوان بودیم ما را طلبیدند آمدیم چون نماز شام [illegible]
رسید شیخ محمد درزی طوایسی را که از جملهٔ مخلصان و خدام ایشان بود طلبیدند و گفتند
یاران را ببرید و خدمت کنید بمنزل شیخ محمد رفتیم بعد از آن نماز شام حضرت خواجه آنجا
آمدند و بر کنار صفه نشستند و پای مبارک فرو آویختند و شیخ محمد را طلب کردند و پرسیدند
که برای یاران چه خواهید پخت شیخ محمد گفت مرغی و کچکی در خاطر دارم فرمودند که
مرغ را آرید تا ببینیم که فربه است یا لاغر شیخ محمد مرغ را آوردند حضرت خواجه پای مرغ را
بدست مبارک خود گرفتند و ملاحظه کردند و فرمودند که نیک است [illegible] اصحاب را گفتند که
طعام را بخورید و شب خواب کنید و چون صبح شود پیش ما آئید پس برخاستند و رفتند
و ما شب آنجا باشیدیم و طعام خوردیم و خواب کردیم صبح باتفاق یاران همه از دست ایشان
[illegible] و میفرمودند که ذکر [illegible] است که بآن خار خواطر را از راه دل بیرون کنند و میفرمود
که کار آنست که استغراق در ذکر شود بر وجهی که او را ذوق بهشت نیاید و نه خوف دوزخ
خواب و بیداری و برا یکسان شود و شیطان را خود چه زهره که گرد این بزرگوار گردد و میفرمودند
اگر سکوت در صحبت بر اصحاب آگاهی بحق سبحانه باشد و ملاحظه آنکه لغوی گفته نشود آن صحبت
بهشت است در آیهٔ کریمه لا یسمعون فیها لغوا اشارتی بچنین صحبت واقع است کسانی
که دل گرفتار محبوب حقیقی شده است در همه حال دل ایشان با حضرت در مکالمه و مناجات است
و میفرمودند که نزد محققان حق سبحانه آنست که بهیچ وجه مدرک و مفهوم نشود و در طریق

ادراک وی سد بود است و عقل کامل آنکه هیچ وجه از طلب ادراک وی نیارامد
پس برین تقدیر سکون و آرام از مقتضای عقل نباشد ه دوست دارد دوست
این آشفتگی را که کوشش بیهوده به از خفتگی را و میفرمودند که ارواح انسانیه در جوار قدس
همیشه در مشاهده بودند چون باین عالم نشان آوردند و محبوس قفس ناسوتی گردانیدند بواسطه
تعلق با بدان مشغول محتاج الیها ابدان شدند از مسکن و ملبس و مطعم و غیر آن و بعضی را
باوجود این شغل اضطراب و میل سیر بمقر اصلی خود غالب آمد و تمناهای بهیمی مستلذات
طبیعی مانع توجه ایشان بمقر اصلی نشد ازینجا معلوم شد که مقصود از وجود انسانی حصول
آن اضطراب نیست اگرچه مقصود را مردم نوعی دیگر بیان کرده اند و میفرمودند عبادت
عبارت از آنست که باوامر عمل کنند و از نواهی اجتناب نمایند و عبودیت عبارت
از دوام توجه و اقبال است بجناب حق سبحانه تعالی و فرمودند که در بعضی کتابها فرق
میان عبادت و عبودیت چنین کرده اند که عبادت ادای وظائف بندگی است بموجب
شریعت و عبودیت حضور و آگاهی دل است بر نعت تعظیم و میفرمودند که مقصود از
خلقت انسانی تعبد است و خلاصه تعبد آگاهی است بجناب حق سبحانه تعالی در همه احوال
به نعت تضرع و خضوع و میفرمودند که شریعت است و طریقت است و حقیقت است
شریعت اجرای احکام است بر ظاهر و طریقت تعمل و تکلف است در جمعیت باطن و حقیقت
رسوخیت درین جمعیت و میفرمودند که معراج دو نوع است معراج صوری و معراج
معنوی معنوی نیز دو نوع است اول انتقال کردن از ماسوی بحق سبحانه و میفرمودند
که سیر دو نوع است سیر مستطیل و سیر مستدیر سیر مستطیل بعد در بعد است سیر مستدیر
قرب در قرب سیر مستطیل مقصود از خارج دائره خود طلبیدن است و سیر مستدیر

شد

گرد دل خود گشتن و مقصود را از خود جستن و میفرمودند که علم دو است علم وراثت و
علم لدنی علم وراثت آنست که بسبق تعلمی باشد چنانچه حضرت رسول صلی الله علیه وسلم
فرموده است مَن عَمِلَ بِمَا عَلِمَ وَرَّثَهُ اللّٰهُ عِلمَ مَا لَم یَعلَم و علم لدنی آنست که بسبق تعلمی نباشد
بلکه بسابقه عملی حق سبحانه بمحض عنایت بی علت تعلمی خاص از نزد خود بنده را مشرف
گرداند کما قال سبحانه وَآتَینَاهُ مِن لَدُنَّا عِلمًا و فرمودند اجر نیز دو است اجر ممنون و اجر
غیر ممنون اجر ممنون آنست که در مقابله عملی نباشد بلکه بمحض موهبت بود و اجر غیر ممنون آنکه در مقابله عملی باشد
و فرمودند که فرقست میان عالم و عارف مثلا کسیکه علم بمسائل نحوی دارد که عبارت از قواعد کلیه است که فاعل
مرفوع است و مفعول منصوب وی را عالم بعلم نحو گویند نه عارف اما عارف بعلم نحو آن را
گویند که هر یکی از مسائل بی شائبه تکلف و توقف در محل خود استعمال کند همچنین عالم بعلم
توحید گویند کسی را که توحید وی بحسب علم است یعنی اعتقاد کرده است وحدت افعال
و صفات و ذات را در دل خود قرار داده که لَا فَاعِلَ فِی الوُجُودِ اِلَّا اللّٰه همچنین کس را
عالم بعلم توحید گویند و اگر در عین ظهور هر یکی از افعال و او صفات در مظاهر خود و غیر خود
بی تعمل و تکلف بیند که فاعل حق است او را عارف گویند و اگر بمعنی بتعمل
بیند یعنی بقوت ایمان وی را مستغرق گویند روزی بر سبیل تمثیل میفرمودند که مرغان
اجتماعی کردند تا خود را بسیمرغ رسانند هر یکی در میان راه بعذری باز ماندند اما در هر کدام
که از سیمرغ چیزی بود بسیمرغ رسید و میفرمودند که مردم تصور کرده اند که کمال در
انا الحق گفتن است کمال در آنست که انا را از میان بردارند و هرگز یاد وی نکنند
و میفرمودند که اصل کار بی پیوند نیست پس فرمودند که پیش من هیچ شعری بهتر ازین
رباعی نیست که پهلوان محمود پوریار گفته است رباعی جانا بقمارخانه رندی چند اند

بامردم کم عیار کم پیوندند بلکه رندی چند اند که کس نداند چند اند که بر نسیه و نقد هر دو عالم
خندیده اند بعد ازان فرمودند اگر کسے حقیقت معنی لا اله الا الله را دانند ازین سخن حقیقتاً
دانند که پهلوان محمود گرفتار هیچ قیدی نبوده است و تجلی ذاتی مشرف بوده روزے
بعضی از خدام اصحاب را مخاطب ساخته سخنان مستفید می شدند درین اثنا گفتند حاصل آنکه
سعی میباید کرد تا دل را توجه دائمی بحق سبحانه حاصل شود و بعد ازان تواند بود که وی را
آگاه سازند بالمعنی که این توجه از دست نبایست و آن توجه را در میان آن هیچ فعلی نبود تا
و مستغرق شوند که فنای مطلق را معنی همین است که صاحب فنا را با وصاف و افعال خود
شعور نباشد بلکه معنی وی آنست که نفی اسناد اوصاف و افعال کند از خود بطریق
ذوق و اثبات کند مر فاعل حقیقی را جل ذکره آنکه صوفیه گفته اند نفی با اثبات جنگ ندارد
با همین معنی است و فرمود مثلاً این جامه که من پوشیده ام عاریتی است و مرا علم است با آنکه
این عاریت است و ازین سبب که من آنرا مالک خود دانم بآن تعلق داریم تا آگاه مرا علم شد
با آنکه این جامه عاریتی است فی الحال تعلق من از آنجامه منقطع شد و حال آنکه ملتبس من
با آنجامه بالفعل واقع است جمله صفات را برین قیاس باید کرد که همه عاریت اند تا دل از
ما دون حق سبحانه منقطع شود و پاک و مطهر گردد و مستغرق شوند وصل همین معنی است که
دل را بجناب حق سبحانه نسبت آگاهی حاصل شود و بسبیل ذوق و از غیر وی ذهول دست
دهد و چون این نسبت متصل گردد و بدوام وصل مشرف گشته است آنچه از خوردی
معتقد ماست همین است و مستغرق شوند وصل بحقیقت آنست که دل بحق سبحانه جمع شود
بسبیل ذوق چون این معنی دائم شود و آنرا دوام وصل گویند نهایت این سخن است و
حضرت بهاء الدین قدس سره فرموده اند که ما نهایت را در بدایت درج کرده ایم

مراد همین است و آنکه فرموده اند ما واسطهٔ وصول بیش نیستیم از ما منقطع میباید شد
و بمقصود باید پیوست همین وصل است و فرمودند اگر این نسبت را از شما قدری بودی
بایستی سنگها را بر سر خود برداشتی و میفرمودند هرگاه شما در صحبت من واصل شدید الی الله
وحق را سبحانه از آن چه فرموده بسیار است که ما در غم خلق ایم و خلق بواسطهٔ ما در شادی
اگرچه این شرک است که کسی خود را چنین کلان سازد اگر وی خراب شود عالم خراب شود
لیکن ما چه کنیم کل یوم هو فی شان مارا بی ما چنین کلان ساخته اند و میفرمودند که اگر
ذکر بوجهی ملکه شود که دل همیشه حاضر بود و اگر درین حضور بلند باشد از ابرار است
وی را حاضر مع الله میتوان گفت اما واصل مع الله نمیتوان گفت واصل آنست
که استتار حضور از وی منتفی گردد و حاضر حق سبحانه و اند بذات خود و میفرمودند نهایت
کار اولیا آن میسر آنست که مشاهده از ایشان غائب نشود یا آنکه مشاهده از ایشان
غائب شود از نهایت استغراق در شاهد حقیقی و میفرمودند که تجلی کشف است و ظهور را
بر دو گونه تواند بود یکی کشف عیانی و آن مشاهدهٔ مقصود است چنانچه از دو ابرار
دوم آنکه بتوسط کثرت اعضا یا غلبهٔ محبت آنچه غائب است کالمحسوس شود زیرا که از خواص
محبت است که غائب را کالمحسوس گرداند این است نهایت اقدام ارباب کمال در دنیا
میفرمودند که آیا نهایت این کار حضور و مشاهده است یا فنا و نیستی آنچه فهم میشود
از کلام بعضی اکابر این است که نهایت حضور و مشاهده باشد لیکن در واقع نهایت
فنا و نیستی میباید زیرا که گرفتار حضور و مشاهده نیز گرفتار غیر است و میفرمودند که
شهود را دو معنی است یکی شهود ذات مقدس متعال از ظهور در لباس مظاهر و
شهود دیگر آنست که آن ذات مقدس را از پردهٔ مظاهر مشاهده کنند بی وصف

همگی بلکه به لفت یکی و یگانگی و این شهود را صوفیه شهود احدیت در کثرت می نامند
و حضرت رسول صلی الله علیه وسلم بعد از بعثت درین شهود بوده اند و متنفر بوده اند عجب دارم
از کسی که گفته است مصرع منگر که میگوید بنگر که چه میگوید باستی که چنین گفتی منگر که چه میگوید
بنگر که میگوید یعنی قائل و متکلم از پرده مظاهر حق است سبحانه و متنفر بوده اند که
حق سبحانه عنایت فرموده چیزی چند از صفات به بنده نسبت کرده و او را بآن بلند
ساخته وعده و وعید را بر آن متفرع گردانیده و کمال بنده جز آن نسبت که نهایت
سعی بجا آورده و همگی و تمامی خود را در سلوک طریقه مستقیمه صرف کرده خود را بجای
رسانده که داند که آنچه او را حق سبحانه بآن منسوب ساخته از آن او نیست درویشی
همین است لیکن هر دم آنرا دور و دراز گردانیده اند روزی یکی از اعزه در مجلس
حضرت ایشان پرسید که اکابر صوفیه گفته اند که وجودی غیر وجود حق و هستی مطلق نیست
و ظاهر از پرده مظاهر نیست بنابرین تحقیق مخالفت و منازعت اهل اسلام با اهل کفر
از برای چیست حضرت ایشان باین دو بیت مثنوی جواب آن عزیز گفتند بیت
چونکه بیرنگی اسیر رنگ شد ٭ موسیی با موسیی در جنگ شد ٭ چون به بیرنگی رسی کان
داشتی ٭ موسی و فرعون دارند آشتی ٭ و میفرمودند که واقفان هر قدر مستحکمند
یعنی بعد از علم بآنمعنی که مجموع معدوم اند و ظاهر بصور مجموع اوست بیاسودند
همچون آبیکه در انهار و جداول است بعد از آنکه دانست که از انبساطات بحر محیط آب
او را لذتی و ذوقی برسیدن باصل خود که محیط است حاصل شده در راحت افتاد بیت
چون حباب آشنتی که ظل کیستی ٭ فارغی گر مردی و گر زیستی ٭ پوشیده نماند که غیر ازین
کلمات قدسیه و انفاس نفیسه که مذکور شد بسی حقائق و معارف بلند و دقائق و

و لطائف ارجمند که از حضرت ایشان در خلال احوال استماع افتاده و بواسطه فتور قوت
حافظه خللی در امور مانع ضبط عبارات و استعارات آنحضرت دست نداد اما بعضی ابیات
و اشعار که در اثنای معارف و لطائف اشعار بر زبان ایشان گذشته بر لوح ضمیر
مرتسم و در آئینه خاطر منقش گشته و آن این است وقتیکه خواجه محمد یحیی را بعلو همت
امر میفرمودند این مصرعه خواندند ع چون بایستگان سوی بالا خیز کن ه وقتیکه بیان ترک
هستی و خود پرستی میفرمودند این خواندند ع یک قدم بر فرق خود نه وان دگر در کوی دوست ه
وقتیکه بیان شریعت و از ذکر جهر منع میفرمودند خواندند ع نعره کمتر زن که نزدیک است
یار ه وقتیکه بیان تفاوت قابلیات میفرمودند خواندند ع بقدر روزنه افتد شعاع
نور قمر ه دربیان آنمعنی که عشق و محبت موجب ظهور حقائق و معارف است این بیت
خواندند بیت گر عشق نبودی و غم عشق نبودی ه چندین سخن خوب که گفتی و شنیدی ه
دربیان آنمعنی که آگاهی و دوام آن بترک مالوفات و مانوسات باز بسته است میفرمودند که
در یکی از رسائل شیخ خاوند طهور است این بیت بیت ما را خواهی تا همین حدیث
مکن ه خود با ما کن نه غیر با خود را کن ه وقتیکه بطریق توجه بوجه خاص اشارت میکردند
این بیت خواندند بیت آن دار و آن نگار که آن نیست هر چه هست ه آنرا طلب کنید
حریفان که آن کجاست ه دربیان آنمعنی که بعد صوری اهل رابطه را مانع قرب معنوی
نیست میخواندند بیت گمان مبر که برفتیم و مهرت از دل رفت ه بجان پاک ای عزیزت که
همچنان با تو است ه دربیان عنقا ذاتی حق و عجز خلق از ادراک حقیقت او میخواندند بیت
دلال غمش بر غیبت جانبازان دیده ه زن نعره و فریاد که صد جان بجوی داد ه دربیان
آنمعنی که اهل ظاهر از حقیقت عشق بیخبر اند میخواندند بیت عشق را بوحنیفه درس نگفت ه

شافعی را در روایت نیست در بیان ضعف ارادت طالبان میخوانند بیت
گوارا بیاب دل رفتند و شهر عشق شد خالی جهان پر شمس تبریز است کو مردی چو مولانا
در بیان آنمعنی که بسی کسان را بواسطهٔ التفات این طائفه ذوقی حاصل شده بود و بواسطهٔ
ترک ادبی آن ذوق نماند میفرمودند بیت هرچه بودی ولادت آمده بود و شه چو شنو
گنج باختی کسی چه کند در ترغیب بصحبت و منع از عزلت میخوانند بیت شکر تنها مخور
با کل بهم آمیز که در ترکیب باشد نفع بسیار در بیان آنمعنی که صفات بشری و مقتضیات
طبعی ارباب کمال اصحاب نفوس قدسیه را از شهود آنچه مقصود ایشانست مانع و مزاحم
نمیشود این قطعه خوانند قطعه موسی اندر درخت آتش دید سبز تر میشد آن درخت
از نار شهوت و حرص مرد صاحبدل این چنین دان و همچنین انکار در بیان شکایت
از قید بشریت میفرمودند که بر در شیخ ابوبکر قفال شاشی نوشته دیدم بیت دانی
چه حکمت است که فرزند از پدر میراث ندارد و هیچ روز و شب عطا یعنی در جهان
که محل حوادث است در محنت وجود تو آورده مرا وقتیکه بیان طریقه رابطه میکردند
این ابیات از مثنوی خوانند بیت آن یکی را روی او شد سوی دوست وان یکی را
روی او خود روی اوست روی هر یک می نگر میدار پاس بو که گردی تو ز خدمت
روشناس در میان جان ایشان خانه گیر در فلک خانه کند بدر منیر
در بیان آنمعنی که حکم غالب دارد میخوانند بیت ای برادر تو همین اندیشه ما بقی
تو استخوان و ریشه گر گل است اندیشه تو گلشنی ور بود خاری تو هیمه گلخنی در تنبیه
بوحدت نظر و نکته فراست میفرمودند بیت آدمی دیده است باقی پوست است
دید آن باشد که دید دوست است وقتیکه بیان حرمت میکردند خوانند بیت

همچو نابینا مبر هر سوی دست با تو در زیر گلیم است هرچه هست یار تو خرجین تست و
کیسه است گر تو رامینی مجو جز ویس است ویس و رامین تو هم ذات تست دین
بر و تنها همه آفات تست و هم در بیان سرعت و منع ذکر جهر میفرموده‌اند بیت
کار نادان کوته اندیش است یاد کردن کسی که در پیش است در بیان کسب و لوله شوق
و اضطراب میخوانده‌اند بیت آب کم جو تشنگی آور بدست تا بجوشد آب از بالا و پست
هم درین معنی میخوانده‌اند بیت تشنه بخفتید مگر اندر گیاه تشنه کجا خواب گران از کجا چونکه
بخفتید بخواب آب دید یا لب جو یا که سبو یا سقا در بیان غایات شوق و محبت
این رباعی میخوانده‌اند بیت از عطش کر در قدح آبی خورند در درون آب حق را
ناظرند بعد از بیان آن معنی که یک حقیقت است ظاهر در لباس مظاهر این ابیات
خوانده‌اند بیت گر گشائیم بحث این را بهین بیان سازد تا سوال و تا جواب آید دراز ذوق
نکته عشق از میان بیرون شود نقش خدمت نقش دیگر گون شود پس کنم خود زیرکان را
این بس است بانگ دو کردم اگر در ده کس است و میفرموده‌اند که همت عبارت از
جمع خاطر است بامر واحد بوجهیکه خلاف آن بر خاطر نگذرد و از چنین همت مراد متخلف
نیست اصحاب تجرید باید که گاه گاه امتحان همت کنند و معاینه نمایند که ایشان را مناسبت
بحضرات اسمائیه بچه مرتبه رسیده است و همت ایشان را چگونه تاثیر است و میفرموده‌اند
که اکابر گفته‌اند همچنانکه معارضه با قرآن ممکن نیست همت عارف خلاق است مراد
از وی متخلف نیست هر که با چنین همتی معارضه کند البته مغلوب شود تا گفته‌اند اگر
کافری همیشه خاطر خود بر امری دارد و همت بر چیزی گمارد البته متیسر گردد ایمان
و عمل صالح در آن شرط نیست همچنانکه قوت صافیه را تاثیر است نفوس شریره را

نیز تاثیر همت و میفرمودند که صرف خاطر در رفع موانع و دفع اعدای دین عیب
نمیباشد همه انبیا علیهم السلام با وجود استغراق در بحر توحید همت مصروف این معنی
داشته‌اند و میفرمودند که میرزا بابر که میگفت عارف را همت نیست یعنی این فهمیده
بوده است عارف بعنایتی مشرف شده است که وی و جمله اوصاف وی بعدم
آباد وی رفته است که از وی نه نام مانده است و نه نشان هرچه از وی صادر میشود بوی
منسوب نیست آیة وَمَا رَمَیْتَ اِذْ رَمَیْتَ وَلٰکِنَّ اللّٰهَ رَمٰی و کریمه فَلَمْ تَقْتُلُوْهُمْ وَلٰکِنَّ اللّٰهَ
قَتَلَهُمْ مبنی از همین معنی است و اگر نه چنین بودی نسبت با انبیا مشکل میشود که عالمی را به تسلیط
قوت قاهره بر هم زدند مثل نوح و هود علیهما السلام که قوم خود را به آب دریا و هلاک ساختند
و میفرمودند که آنچه حضرت شیخ محی الدین عربی در فتوحات فرموده‌اند که عارف را همت
نیست یعنی وی آنست که ممکن بنظر بحقیقت و ذات خود هیچ ندارد و آنچه از اوصاف
حال او را حاصل است مثل علم و قوت و ارادت همه عاریت است و حق راست سبحانه
پس عارف حد خود دانسته در مقام فقر حقیقی که نیستی محض میباشد چنانچه مقتضای
ذات اوست و با اوصاف عاریتی ظاهر نمیشود ولکن جمعیکه از هواجس و وساوس
نفسانی و شیطانی بسبب کمال عنایت محض موهبت الهی بازرسته‌اند باید که باطن
خود را تابع ارادت و مشیت حق سبحانه گردانند یعنی در صورتیکه این طائفه ملهم
شوند به تسلط همت برانند فارغ و هلاک ظالمین و تخلیص مسلمین از اشرار باید که
همت مصروف دارند و خاطر تمام بر دفع و رفع اعدا گمارند. عبد الله بلیانی
رحمة الله علیه درویشی نه نماز و روزه است نه احیای شب اینهمه اسباب
بندگی است درویشی نرنجیدن است اگر این حاصل کنی واصل گردی و گفت

بلیان ۲ نام قریه ایست از ولایت کازرون ۱۲

خدای وان باشید اگر خدای وان نباید خود و آن نیز مباشید از برای آنکه چون
خود و آن نباشید خدای وان باشید پس گفت ازین بهتر بگویم که خدای باشید
و اگر خدای نباشید خود مباشید که اگر خود نباشید خدای باشید چنانچه از شطح
اوست بیت ما جمله خدا سے پاک پاکیم ما نی ز آتش و باد و آب و خاکیم ما از پاکی
و نیستی همیشه ما عریان شده ایم و جامه چاکیم ما و نیز از وی است بیت حقیقت
غیر خدا دیدن روا نیست ما که بیناک در دو عالم جز خدا نیست ما نمیگوییم که عالم جمله
اوست ما که این نسبت بدو کردن روا نیست ما نه او عالم شده نی عالم اوست ما
ما هم او را چنین دیدن خطا نیست ما ۵ تا حق یار و خویشیم سه نیستیم ها هردو هم ما از یار
طلب بانی نشنیم هر دم ما گویند خدا بچشم سر نتوان دید ما آن ایشانند من چنینیم هر دم
ابو عبدالله الزوغندی رحمة الله علیه گفت خوشحال کسیکه ویرا وسیله
نباشد بجناب حق تعالی جز حق و گفت ترک دنیا از جمله دنیا و قبول خلق از جمله دنیاست
و گفت الله تعالی بنده خود را از معرفت خود چیزی بدهد و بآن مقدار که وی را
معرفت داده بود بلایی دیگر بر وی گمارد تا بقوت آن معرفت آن بلا بر میدارد و گفت که دور
باش از تمیز در خدمت زیرا که کسانیکه ایشانرا در خدمت ممتاز گردانی ظاهر نمانده اند
پس همه را خدمت کن تا مراد حاصل شود و مقصود فوت نشود رکن الدین
علاء الدوله سمنانی قدس الله سره العزیز درویشی از وی سوال کرد که
چون این بدن را در خاک ادراک نیست و بدن حکم نیست یا روح از وی مفارقت
شده و در عالم ارواح حجاب نیست چه احتیاج است بسر خاک رفتن فرمودند که فائده
بسیار دارد یکی آنکه چون بزیارت کسی میرود چندانکه میرود توجه او زیاده میشود

و چون بسر خاک رسد و مجلس مشاهده کنند خاک او در حس او نیست مشغول او شود و بکلی
متوجه گردد و فائده بیشتر باشد و دیگر آنکه هر چند ارواح را حجاب نیست و همه جهان
او را یکی است اما در بدنیکه هفتاد سال با او صحبت داشته باشد و بدن محشور او که
بعد از حشر ابدالآباد خواهد بود و آنجا باشد بآن موضع نظر او و تعلق او بیشتر بود که
بموضع دیگر این را بدلایل عقلی و نقلی ثابت کرده چنانچه در نفحات بتفصیل مذکور است
و فرمود که جمله انبیا برای آن آمده اند که تا چشم خلق را بگشایند بعیب خود و کمال
حق بعجز خود و قدرت حق و بظلم خود و بعدل حق و جهل خود و بعلم حق و بمذلت
خود و عزت حق و بندگی خود و خداوندی حق و بفقر خود و غنای حق و بنقص خود
و بکمال حق و بفنای خود و بقای حق و هم برین قیاس شیخ نیز برای آن است
که چشم مریدان را بآن معنی بگشاید پس هر چند مرید در اثبات خود و کمال خود بیش کوشد
یا عمل کند تا کمال او ظاهر شود شیخ از وی بیشتر رنجد چه شیخ این همه رنج از برای آن
می باشد که تا چشم کمال بین نفس او را بدوزد و چشمیکه کمال حق بیند بگشاید و او هر لحظه
در کمال خود چشمی دیگر میگشاید پس در اضاعت رنج شیخ میکوشد درویش میباید که در
کمین نفس باشد تا هر چشمی که بکمال خود بگشاید حالی آن را می بندد و اگر چنین کند تا او را
خبر شود نفس از هر سر موی چشمی بدیدن کمال خود بگشاید و از دیدن کمال حق کور گردد
که خاصیت نفس این است و گفت که این مردمان عجب اعتقادی دارند که میگویند که درویش
باید که گدا و محتاج باشد نمیدانند که حق تعالی هرگز هیچ مرشد را محتاج نداشته است
بخلق چرا باید که بندگان خدا تعالی جز بخدای محتاج باشند آخر این دنیا را ببرکت ایشان
بپای میدارد بلکه مقصود از آفرینش ایشانند نه دیگر و گفت که حق تعالی این زمین

و مزارع را حکمت آفریده و میخواهد که معمور باشد و فائده بخلق رسد و اگر خلق بدانند که
از عمارت دنیا که برای فائده و دخل کنند نه بوجه اسراف چه ثواب است هرگز ترک
عمارت نکنند و اگر بدانند که از ترک عمارت و گذاشتن زمین را معطل چه گناه حاصل میشود
هرگز نگذارند که اسباب او خراب شود هر کسی که زمین دارد و از آن هر سال هزار من غله
حاصل میتواند کرد و اگر بتقصیر و اهمال نه صد من حاصل کند و بسبب آن صد من از خلق
دور افتد بعد از آن از وی باز خواست خواهند کرد و اگر کسی را حالی هست که زمین
و عمارت بلی پرواز و خوش وقت او بود و اگر از کاهلی ترک زمین کند و آنرا ترک و زیر
نام کند جز متابعت شیطان چیزی دیگر نیست و هیچکس کمتر از آدمی بیکار نیست اخروی
و دنیوی و گفت که ممکن نیست که کسی بمرتبه ولایت رسد الا که حق تعالی پرده بر سر او
پوشد و او را از چشم خلق پنهان دارد که معنی اَوْلِیَائِی تَحْتَ قِبَائِی این است و این
قباب صفات بشریت است نه پرده ایست از کرباس و غیره و صفات آنست که در و
عیبی ظاهر کند یا هنری را از و در چشم مردم بعیب فرانماید معنی لَا یَعْرِفُهُمْ غَیْرِی آنست
که تا نور ارادت باطن کسی را منور نکند آن ولی را نشناسد پس آن نور او را شناخته باشد
نه آنکس و هم گفت درویشانیکه بکار مشغول اند میباید که بطال را در میان ایشان راه
نباشد که یک بیکار صد مرد در کار را از کار باز دارد و فرمود که میباید که درویشان جهد
نمایند تا در وقت لقمه خوردن نیک حاضر باشند که تخم اعمال در زمین قالب انسانی لقمه
است چون نغفلت تخم اندازد ممکن نیست که هرگز جمعیت خاطر حاصل شود اگرچه لقمه
حلال باشد و فرمود که انبیاء علیهم السلام از ارتکاب گناه عامداً معصوم‌اند و اولیای
از خورد و دانسته گناه محفوظ نزدیک این بیچاره هیچ گناه بتر از آن نیست که بنده خود را

معجزهم و مقصر نداند مولانا جلال الدین رومی قدس سره گفت با اولیای
حق هم زانو بزانو باید نشست که آن را اثرهای است عظیم و گفت مرغی که از زمین بالا
پرد اگرچه بآسمان نرسد اما این قدر باشد که از دام دورتر باشد و بر همچنین اگر کسی
درویش شود بکمال درویشی نرسد اما این قدر باشد که از زمرهٔ خلق و اهل بازار ممتاز
باشد و از زحمتهای دنیا برهد و سبکبار گردد که نَجَی الْمُخَفَّفُوْنَ وَ هَلَکَ الْمُثْقَلُوْنَ یکی از
ابنای دنیا نسبت نرسیدن خود بخدمت وی عذر میکرد فرمود که حاجت باعتذار
نیست آن قدر که دیگران از آمدن تو منت میدارند ما از نیامدن تو منت داریم
یکی از اصحاب را غمناک دید فرمود همه دلتنگی از دل نهادگی برین عالم است هر دمی که آزاد باشی
ازین جهان خود را غریب دانی و در هر رنگ که بنگری و هر مزه که بچشی دانی که بآن
نمانی و جای دیگر روی پس هیچ دلتنگ نباشی روزی از بهاء الدین پسر خود
گفت اگر خواهی که دائما در بهشت برین باشی با همه کس دوست شو و کین کسی را
در دل مدار و این رباعی خواند بیت بیتی طلبی ز هیچ کس بیش مباش چون
مرهم و موم باش چون نیش مباش خواهی که ز هیچ کس بتو بد نرسد بدگوی و
بدآموز و بداندیش مباش و فرمود که آزاد مرد آنست که از رنجانیدن کسی نرنجد
و جوانمرد آنست که مستحق رنجانیدن را نرنجاند شخصی با ایشان خوش نبود در سخن ایشان
که من با هفتاد و سه مذهب یکی ام معترض شد و برای امتحان شخصی را بر در ایشان فرستاد
که دشنام ها داد ایشان بخندیدند و گفتند با این همه که تو میگویی یکی ام آن کس خجل شد
و بازگشت و نقل است که از خادم ایشان پرسیدی که در خانه امروز چیزی هست اگر
خادم گفتی هیچ نیست شاد شدی و شکرها کردی که الحمد لله امروز خانه ما بخانه

پیغمبر صلی الله علیه وسلم میماند و اگر خادم گفتی ما لا بد شیخ مهیا است مشغول گشتی گفتی
ازین خانه بوی فرعون می آید روزی در مجلس وی حکایت اوحد الدین کرمانی
کردند که شاهد باز بود اما پاکباز بود گفت کاشکی کردی و گذشتی فرمود شخصی بخانه
درویشی آمد پرسید که چرا پنهان نشسته گفت این دم تنها شده‌ام که تو آمدی و مرا
از حق مانع شدی از وی پرسیدند درویش گناه کند گفت اگر طعام بی اشتها خورد
که این درویش را گناهی است عظیم و گفت صحبت عزیز است مصاحبت مکنید
غیر ابنای جنس را گفت که درین معنی حضرت خداوندم شمس الدین تبریز فرموده
که علامت مرید قبول یافته آنست که اصلا با مردم بیگانه صحبت نتواند داشتن
و اگر اتفاق شود چنان نشیند که منافق در مسجد و کودک در مکتب و اسیر در زندان
در مرض اخیر با یاران گفت که از رفتن من غمناک مشوید که نور منصور بعد از صد
و پنجاه سال بروح شیخ فرید الدین عطار تجلی کرد و مرشد او شد در هر حالتیکه باشید
با ما باشید و مرا یاد کنید تا من شما را ممد باشم در لباسی که باشم و نیز فرمود که در
عالم ما را دو تعلق است یکی ببدن و یکی بشما چون بعنایت حق سبحانه فرد و مجرد گردم آن
تعلق نیز از آن شما خواهد شد شیخ صدر الدین برای عیادت آمد و شفاک الله گفت
فرمود که شفاک الله شما را باشد که درمیان عاشق و معشوق پیراهنی از شعر بیش نماند
نمیخواهید که نور بنور پیوندد و این غزل خوانده چه دانی تو که در باطن چه شاهی
همنشین دارم ـه و یاران را وصیت کرد بدین عبارت اوصیکم بتقوی الله فی السر والعلانیة
وبقلة الطعام وقلة الكلام وهجران المعاصي والآثام ومواظبة القيام ودوام الصيام
وترك الشهوات على الدوام واحتمال الجفاء من جميع الأنام وترك مجالسة السفهاء

والقراءۃ مصاحبۃ الصالحین والابرار وان خیر الناس من ینفع الناس وخیر الکلام
ما قل ودل والحمد للہ وحدہ مولانا شمس تبریز قدس سرہ گویند کہ در بغداد
شیخ اوحد الدین کرمانی را دریافت پرسید کہ در چہ کاری گفت ماہ را در طشت آب
می بینم مولانا فرمود اگر بر گردن دمل نداری چرا بر آسمانش نمی بینی فرمود کہ
یکی گفت کہ در سقایہ نام حق نباید گرفت و قرآن نباید خواند مگر آہستہ گفتم آنرا چہ کنم
کہ او را از خود جدا نمیتوانم کرد شاہ از اسپ فرو نمی آید اسپ بیچارہ چہ کند
مولانا سلطان الدین رحمۃ اللہ علیہ میفرمود کہ حاصل این کار و بار ذوق
یافتن و الم نایافتن است باید کہ طالبان ہرچہ یابند از واردات و مواجید ذوقین
شوند و باز از ان ذوق تہی گشتہ برای آنچہ کہ نیافتہ اند در یافتہ اند متالم شوند چہ
مقصود بی نہایت است آنچہ از وی دریابند با آنچہ از وی در نیافتہ اند حکم یک قطرہ دارد
بہ نسبت دریای محیط الناس اگر با آنچہ دریافتہ سر فرود آرند و با آن آرام گیرند و در ذوق
آن از عالم بیرون روند تا ابد در آن محبوس باشند و از دیگر اذواق و مواجید بی نہایت
محروم مانند و اگر بعمر ابدی در یافت و نایافت سیر کنند ہنوز ہیچ کار نکردہ باشند
و ہیچ راہ نرفتہ و روزی در معنی آیۃ سورۂ اخلاص میگفتند اول موجودی کہ بایجاد
حق سبحانہ بی واسطہ شی دیگر بوجود آمد صادر اول بود و چون از مبدء فیاض اظہار
صادر اول مشابہ بود و زادن بود لاجرم حق سبحانہ درین صورت بآیۃ کریمہ لم یلد نفی آن
مشابہت فرمود و چون حق سبحانہ بعد از ایجاد موجودات و اظہار تعینات در مظاہر الہی
و کونی بحسب ذات و صفات و اسماء و افعال ظہور فرمود این چنین ظہوری از مظاہر مشابہ
بود و زادہ شدن لاجرم حق سبحانہ درین سورہ بہ آیۃ کریمہ لم یولد نفی آن مشابہت فرمود

چون بعد از ایجاد موجودات نوع انسان را بحکم خلق الله آدم علی صورة الرحمن
نسخهٔ جامع و مظاهر جمیع اشیاء گردانید و مرآت ذات و صفات و افعال بی نهایت
خود ساخت از حسب جامعیت و مرا اشتباهی بود به آن ذات یگانه مقدس که آیه
قل هو الله احد الله الصمد صفت اوست پیدا شد که دران وهم کفو بود و لاجرم
حق سبحانه به آیه و لم یکن له کفوا احد نفی آن مشابهت و مماثلت فرمود خواجه
شمس الدین محمد کوسوی رحمة الله علیه در معنی احسن کما احسن الله الیک
فرمود نکوئی کن همچنان که نکوئی کرده است خدای بتو نکوئی خدا به بنده آن بود
که در ازل خدای تعالی ظاهر بود و بنده پنهان پس نسبت به بنده آن نکوئی کرد
که بنده را ظاهر گردانید و خود پنهان شد پس تعلیم میدهد بنده را و امر میکند که نکوئی کن
همچنانکه خدای تعالی نکوئی کرده است یعنی تو نیز خود را نفی وجود و پنهان کن تا حق تعالی
ظاهر گردد ۔

تمت

خاتمة الطبع

منت خدای بزرگ را که بانجام رسانید این نسخه را در طبع و امید هست که صوفیان جهانی از طبع
ازان برخوردار گردند گو سهل نماید که گفتهٔ چنین از پیشینین بزرگان درین نسخه فراهم آورده اند آنا بزرگ
داشتن باید که هر گفت ازان داروی مجرب هست مر علیلان باطن را چه گویند که آنان طبیبان
روحانی اند و صحت این همت را نیکو نگماشتم تا نسخه که جمع آمد همه را در آن بکار بردم تا آنها
نگویم که چه صحیح هست دعا کنم که برکات این مقالات در نظر کنندگان نیکو اثرها بخشند و خدای
چنین خیر جاری آنهارا که سعی و کار این دادند پاداش دهد آمین ۔

صحت نامۂ مقالات الصوفیہ

صفحہ	سطر	غلط	صحیح	صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۸۴	۵	گدازم	گدازدم	۱۰۶	۶	ابواسحاق	ابواسحاق شہریار
۸۵	۱۱	بہ محجوبہ	محجوبہ	۱۱۰	۹	ابوتہا	ابونہا
۸۹	۱۶	عدی	دعوی	"	۱۲	ایشان را	دل ترا
"	۱۹	دعو یہا	دعوہا	۱۱۱	۵	بشناسم	نشناسم
۹۱	۱۷	الصانع	الصانع	۱۱۴	۱	قوت	فوت
۹۲	۲	تنگ است	تنگ است	۱۱۵	۹	جمعیت	جمعیت ہمت
۹۳	۴	ناساختہ	ناشناختہ	۱۱۶	۱۳	از محبت	از محبتنا محبت
"	۱۶	برزبان	زبان	"	۱۴	ثواب	ثواب او
۹۴	۱۸	اقرار	اسرار	"	۱۶	تفویض صفت	تفویض صفت موحدان
۹۵	۱۰	گل	کل	۱۱۷	۱	باوسط	اوسط
۹۶	۵	پردہ گیری	پردہ گیری	۱۱۸	۹	نیکو نیند	نیکو بیند بشتابت
۹۸	۸	گداز نندہ	گدازندہ	"	۱۵	بسیط	بسط
"	۱۱	مزہ	مژہ	"	ترکہ حاشیہ	بر	بہ
۹۹	۲	بیشود	بیشود و بی می زند	۱۱۹	۱	سرشیر	بہ شیر
۱۰۰	۱۳	گمر	کمر	۱۲۱	۷	خالصا	خالصالہ

[illegible]